

บทที่ 2

วรรณคดีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในงานวิจัยเรื่อง "การศึกษาการนำวัฒนธรรมพื้นบ้านไปใช้ในการเรียนการสอน
สังคมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 6" ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังหัวข้อต่อไปนี้

1. วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

- 1.1 ความเป็นมาของวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- 1.2 ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- 1.3 ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- 1.4 ความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- 1.5 ประเภทของวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- 1.6 วัฒนธรรมพื้นบ้านในเขตการศึกษา 6
- 1.7 แนวทางการนำวัฒนธรรมพื้นบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน
- 1.8 แนวทางการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษา

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความเป็นมาของวัฒนธรรมพื้นบ้าน

ความเป็นมาของวัฒนธรรมพื้นบ้านนั้น ไม่มีผู้ใดทราบถึงต้นตอแห่งลักษณะความเป็นมาได้ เพราะวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามระดับวัฒนธรรม (State of Culture) หรืออารยธรรมขั้นหนึ่งๆ ของมนุษย์ ซึ่งเป็นความพยายามของมนุษย์ในอันที่จะจัดระบบชีวิตของตนเองให้มีความสุขสบาย มีระเบียบงดงาม ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านขึ้น การจัดระบบชีวิตของมนุษย์ตามระดับวัฒนธรรมนั้น มีลำดับขั้นคอนดังนี้ (ประเทือง คล้ายสุบรรณ, 2531 : 4-5)

1. ความสะดวกสบายทางด้านวัตถุ ได้แก่การสร้างที่อยู่อาศัยกันแดดกันฝน การทำเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ และในชีวิตประจำวัน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ต้องคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยก่อน แล้วจึงคิดแปลงตกแต่งให้สวยงามเป็นสถาปัตยกรรมชาวบ้าน หัตถกรรมชาวบ้าน และศิลปะชาวบ้าน

2. ความสุขสำราญทางด้านจิตใจ ชามว่างจากภารกิจประจำวันคนเราขอมแสวงหาความสุขทางใจ ก่อให้เกิดนิทานชาวบ้าน การละเล่นพื้นเมือง เพลงกล่อมและเพลงชาวบ้าน

3. ความศรัทธาและความเชื่อถือศรัทธาทางศาสนา ซึ่งแต่ก่อนมนุษย์เรานับถือปรากฏการณ์ธรรมชาติ เทพเจ้า ภูตผีปิศาจมาก่อน ทำให้เกิดความเชื่อถือโชคลางต่าง ๆ และพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ การเสี่ยงทาย ทำนายฝัน เป็นต้น

4. ความพยายามในการจัดระบบชีวิตและสังคมให้ดีขึ้น ทำให้เกิดเป็นจารีตขนบประเพณี เช่น การบวชนาค การสู่ขอ การแต่งงาน เป็นต้น

ทัตยา สาขุ (2530 : 65) ได้กล่าวถึงการเกิดวัฒนธรรมพื้นบ้านว่าเกิดจาก

1. ความรู้ ความเข้าใจในทรัพยากรของท้องถิ่นที่อยู่อาศัย
2. ความสามารถสร้างสรรค์แปรรูปทรัพยากรเหล่านั้น มาสนองประโยชน์ที่คน

ต้องการ

3. ความพอใจที่จะต้องการหรือไม่ต้องการอะไร และที่จะสนองหรือไม่สนองความต้องการนั้น ๆ อย่างไร

4. ค่านิยมหรือเกณฑ์มาตรฐานที่ใช้ตัดสิน ความพอใจต้องการ และเลือกใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาแปรรูปเป็นวัฒนธรรม (คืออุปกรณ์ การดำรงชีวิตทุกอย่างที่มนุษย์สร้างทำขึ้น นอกเหนือรูปแบบเดิมของวัตถุดิบในธรรมชาติ) ที่เป็นแบบอย่างวิถีชีวิตของกลุ่มคน อาศัยปัจจัยสำคัญทั้ง 4 นี้ ร่วมกัน จึงเกิดมีสิ่งที่เรียกว่า "วัฒนธรรม" ของคนได้

มงคล ตำราอุทิศ (2526 : 12-14) ได้กล่าวถึงการเกิดของวัฒนธรรมที่บ้านว่า เกิดจาก

1. ความจำเป็นในการใช้สอยและประกอบอาชีพ
2. ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา
3. ความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อม
4. ทรัพยากรท้องถิ่น

นอกจากอิทธิพล 4 ประการที่กล่าวมาแล้วนั้น ค่านิยมในเรื่องศิลป ความสนุกสนาน การละเล่น การบันเทิงของชาวบ้านก็เป็นผลทำให้เกิดวัฒนธรรมที่บ้านขึ้นไม่น้อย

จากที่กล่าวมาสรุปความเป็นมาของวัฒนธรรมที่บ้านได้ว่า เกิดจากสภาพความเป็นอยู่ และสิ่งแวดล้อม ความเชื่อและความศรัทธาในศาสนา ความพยายามจัดระบบชีวิตและสังคม และความสนุกสนานการบันเทิงของชาวบ้าน

ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมที่บ้าน

ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 62-63) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมที่บ้านว่าควรมีลักษณะดังนี้

1. มีการถ่ายทอดด้วยปากเปล่า
2. ค่านิยมหรือที่มาของความคิดในการผลิตเป็นที่บ้าน
3. ผลงานนั้น ๆ ต้องดำรงอยู่ในชุมชน มีความเกี่ยวข้องกับชุมชน มีบทบาทหน้าที่ และเป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชุมชนนั้น
4. ชุมชนที่เป็นเจ้าของมักเป็นชุมชนที่ไม่รู้หนังสือ สมาชิกส่วนใหญ่สามารถมีการเกี่ยวข้องกับคิดต่อกันตัวต่อตัว โดยไม่ต้องอาศัยสื่อกลางใด ๆ
5. ศิลปินหรือมือเจกชนที่ผลิตหรือสร้างสรรค์งานที่บ้าน มิได้ผลิตงานที่บ้านโดยทำเป็นอาชีพแต่จะทำงานนั้น ๆ ในเวลาว่างจากอาชีพหลัก คือ การทำไร่ ทำนา
6. สังคมแบบที่บ้าน มิได้อยู่โดดเดี่ยวแยกออกจากสังคมอื่น แต่จะมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับสังคมส่วนใหญ่ที่มีอารยธรรมที่พัฒนาสูงกว่าด้วย
7. มีลักษณะเศรษฐกิจแบบ self-sufficiency คือเศรษฐกิจที่เลี้ยงตนเองได้
8. เป็นสังคมเคร่งประเพณีและศาสนา

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2525 : 3-12) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรมพื้นบ้านมีลักษณะที่เป็นตัวร่วมมากกว่าตัวแปร ลักษณะที่สำคัญที่สุดของวัฒนธรรมพื้นบ้าน คือลักษณะที่เป็นมรดกร่วมของกลุ่มชน
2. วัฒนธรรมพื้นบ้านมีการสืบทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ
3. วัฒนธรรมพื้นบ้านมีธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงและการประสมประสาน
4. วัฒนธรรมพื้นบ้านมีลักษณะเป็นวิทยาการ

ประเทือง คล้ายสุวรรณ (2531 : 4) ได้อธิบายลักษณะของวัฒนธรรมพื้นบ้านว่ามีลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. เป็นสิ่งที่รับทอดกันต่อ ๆ มาจากบรรพบุรุษ ชั่วอายุคนหนึ่ง ๆ ต่อ ๆ กันมา
2. เป็นอมตะ หรือสิ่งที่ไม่ตาย
3. ไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้คิด ผู้ประดิษฐ์หรือผู้แต่ง
4. รับทอดกันมาด้วยการบอกเล่า หรือมุขปาฐะ
5. รักษาไว้ด้วยการจดจำหรือปฏิบัติกันต่อ ๆ มา มากกว่าจะรักษาไว้ด้วยการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

สุจริต บัวพิมพ์ (2530 : 13-14) ได้สรุปลักษณะของวัฒนธรรมพื้นบ้านว่ามีลักษณะดังต่อไปนี้

1. เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ที่รับช่วงกันต่อ ๆ มา จากคนรุ่นก่อนมาสู่คนรุ่นหลังหลายชั่วอายุคน
2. วัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทใช้ถ้อยคำ (Verbal) จะไม่มีการจดบันทึกในชั้นแรก ถ่ายทอดกันมาด้วยการบอกเล่า หรือเรียกว่า มุขปาฐะ
3. คติชาวบ้านประเภทอื่นที่นอกเหนือจากคติชาวบ้านประเภทใช้ถ้อยคำ เช่น ศิลปะอาชีพ ใช้การสังเกต ผิดฝน โดยไม่มีโรงเรียน หรือ ครูอย่างเป็นทางการ
4. ไม่ทราบว่ามีใครเป็นผู้คิดคติชาวบ้านประเภทนั้น ๆ ขึ้นเป็นครั้งแรก
5. เป็นมรดกของคนส่วนใหญ่ของประเทศ หรือของกลุ่มชนนั้น ๆ

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ได้ดังนี้

1. เป็นการถ่ายทอดกันมาด้วยการบอกเล่า ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร
2. ไม่ทราบว่ามีใครเป็นผู้คิดขึ้นเป็นครั้งแรก
3. มีการสืบทอดจากคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นหลัง
4. เป็นวัฒนธรรมของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่ง หรือเป็นมรดกของคนส่วนใหญ่

ในสังคม

ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้าน

วัฒนธรรมพื้นบ้านหรือคติชาวบ้าน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Folklore คำ Folk-lore บัญญัติขึ้นโดยนักโบราณคดีชาวอังกฤษชื่อ วิลเลียม จอห์น ทมมส์ (William Thoms) เมื่อปี ค.ศ. 1846 (พ.ศ. 2389) เพื่อแทนวลี "Popula Antiquities" ซึ่งหมายถึงสิ่งที่มีความสำคัญในอดีตของกลุ่มชน หรือ เรื่องโบราณกาลที่ได้รับความนิยมชมชอบ คำ Folklore เกิดนิยมนำมาใช้กันอย่างกว้างขวาง และแพร่หลายไปในหลายภาษาของกลุ่มประเทศยุโรป (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2525 : 1)

สำหรับในประเทศไทย ได้มีผู้ให้ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2525 : 13) ให้ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้านว่า หมายถึง

...แบบอย่างการดำเนินชีวิตทั้งปวงของกลุ่มชน โดยไม่พยายามเอาปทัสฐานของผู้มองเข้าไปจับว่าแสดงถึงความเจริญด้วยหรือไม่ เพราะถ้าเอาการประเมินค่าไปเป็นเกณฑ์ในการกำหนดขอบข่าย เมื่อใด ปทัสฐานของแต่ละบุคคลหรือแต่ละกลุ่มอาจก่อให้เกิดความ ตันอียงได้ ถึงที่คนกลุ่มหนึ่งเห็นเป็นความเจริญ อีกกลุ่มหนึ่งอาจเป็น ตรงกันข้าม...

ธนุ บุญยรัตพันธุ์ (2531 : 36) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ว่า หมายถึง "วัฒนธรรมของชาวบ้านแบบชนบทแต่ละท้องถิ่น"

พัทธา ศาขุ (2531 : 64) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้านว่า หมายถึง "แบบอย่างวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งประกอบด้วยวัตถุ อุปกรณ์ วิธีการ แบบอย่างการกระทำและความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ที่ชาวบ้านยึดถือ และร่วมใช้สืบต่อกันมาเป็นประเพณีที่มีมาก่อนปัจจุบัน และเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนของชาวบ้าน"

ประเทือง คล้ายสุบรรณ (2531 : 2) อธิบายความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้านว่า หมายถึง "วิชาที่ว่าด้วยเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ การประพฤติปฏิบัติของประชาชนธรรมดาทั่วไป ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยการประพฤติปฏิบัตินั้นสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน หรืออาจกล่าวได้ว่า คติชาวบ้านของคนกลุ่มใดก็หมายถึงวัฒนธรรมของคนกลุ่มนั้น"

กุหลาบ มัตถิกะมาส (2509 : 1) ให้ความหมายของคติชาวบ้าน หรือวัฒนธรรมพื้นบ้านว่า คือ "แนวค่านิยมชีวิตประจำวันของชาวบ้านเป็นพื้นเพดั้งเดิม และกระทำกันอยู่ทั่วไปสืบกันมาหลายชั่วอายุคน"

วาสนา เกตุภาค (2521 : 14) ได้อธิบายความหมายของคำว่าคติชาวบ้านหรือวัฒนธรรมพื้นบ้านว่า หมายถึง "แนวทางหรือการประพฤติปฏิบัติของประชาชนที่รับและถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุคน"

จากความหมายดังกล่าวมาแล้วข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง แนวค่านิยมชีวิตของชาวบ้านที่มีลักษณะเฉพาะกลุ่ม และได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน

ความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน

วัฒนธรรมพื้นบ้านมีความสำคัญในฐานะที่มีหน้าที่เป็น เครื่องชี้หรือตัวบ่งบอกให้รู้ถึงวิถีชีวิตและเอกลักษณ์ สักดิ์ศรีของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังได้มีผู้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านในฐานะที่เป็นเครื่องมือซึ่งยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ธนู บุญยรัตพันธุ์ (2531 : 37) ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ด้านการศึกษา

1. ให้ความรู้ในสรรพวิทยาการทั้งปวงเพื่อให้ผู้อยู่ มีสุข เช่น ความรู้เกี่ยวกับการรักษาสุขภาพอนามัยจากคำราชา เป็นต้น

2. ใช้ในการศึกษาอบรม สร้างสรรค์วินัย คุณธรรม จริยธรรม เพื่อให้มีพฤติกรรมเป็นที่พึงประสงค์ของสังคมในท้องถิ่น

3. ให้เกิดสติปัญญา ปฏิภาณไหวพริบ

4. ให้เกิดความซาบซึ้ง สุนทรียะ เพื่อสนองความต้องการทางด้านจิตใจ
ด้านสังคม

1. ทำให้เกิดความรัก ห่วงแหน ภาคภูมิใจในท้องถิ่นของคน

2. ทำให้มีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความเป็นสุขโดยรู้จักปรับตัว ให้เหมาะกับสังคม

ในท้องถิ่นที่คนอาศัยอยู่ หรือท้องถิ่นที่คนไปคบหาสมาคม

3. ทำให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจสมัครสมานสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

4. ทำให้มีคุณลักษณะในการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี

ด้านเศรษฐกิจ

1. ทำให้เกิดอาชีพที่จะเลี้ยงตนเองและครอบครัว

2. ทำให้เกิดผลผลิตที่เพิ่มพูนรายได้และการมีงานทำของคนในท้องถิ่น

3. ทำให้ได้ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า

4. ทำให้เกิดการประหยัดเงินตรา ทั้งของตนเองและของชาติ เพราะไม่ต้องไปซื้อหา

มาจากที่อื่น

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ (2529 : 100-111) ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านว่ามีความสำคัญหลายประการ ดังนี้

1. ให้ความบันเทิง หน้าที่แรกที่เราเห็นได้ชัดเจนที่สุด ได้แก่ การให้ความบันเทิง วัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ เช่น นิทาน เพลงที่ร้องในโอกาสต่าง ๆ เช่น เพลงกล่อมเด็ก เมื่อทำงานเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดความรู้สึกรื่นเริง ทำให้งานที่น่าเบื่อหน่ายกลายเป็นงานเพลิดเพลินไปได้

2. ช่วยให้อารมณ์เก็บกดหรือคับข้องใจของชาวบ้านคลี่คลายไป วัฒนธรรมพื้นบ้าน บางอย่างเกิดจากความคิดเพื่อฝันของมนุษย์เปิดเผยให้เห็นถึงความคับข้องใจ และความพยายามของมนุษย์ที่จะหนีไปจากความกดดันของสังคมและวัฒนธรรม ความกดดันที่เกิดขึ้นนั้นอาจเป็นความกดดันทางเพศ ความกดดันในการดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจ ฯลฯ

3. ช่วยให้วัฒนธรรมเข้มแข็งขึ้น วัฒนธรรมพื้นบ้านช่วยให้วัฒนธรรมของสังคมดำเนินไปอย่างถูกต้อง เมื่อชาวบ้านเกิดความสงสัยในการปฏิบัติทางพิธีกรรม การจัดระเบียบทางสังคม เช่น การลำดับวงศ์ญาติ ฯลฯ หรือขนบธรรมเนียมประเพณีที่เคยทำกันมาแต่ก่อนก็ได้อาศัยถึงเหตุการณ์ปฏิบัติเหล่านั้นจากวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น นิทานอธิบายเหตุ ค่านาน ตักวนิยาย ประเภทตอนศีลธรรมหรือนิทานคติ สุภาษิต ฯลฯ

4. ให้การศึกษา วัฒนธรรมพื้นบ้านมีบทบาทในการให้การศึกษาแก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมซึ่งไม่รู้หนังสือ ความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านในด้านนี้เห็นได้ชัดเจนนิทานต่าง ๆ ของไทยมักมีจุดมุ่งหมายชี้ให้เห็นค่านิยมในสังคม เช่น การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เพลงกล่อมเด็กก็มีแทรกคำสั่งสอนต่าง ๆ เอาไว้ เช่น สอนให้มีความกตัญญูต่อพ่อแม่หรือผู้ที่เลี้ยงดูเรามา

5. ทำหน้าที่รักษาแบบแผนพฤติกรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับกันแล้วในสังคม วัฒนธรรมพื้นบ้านบางประเภทที่มีความสำคัญในสังคมที่เป็นกลไกสร้างความกดดัน และการควบคุมทางสังคมโดยการควบคุมบุคคลที่พยายามประพฤติเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานทางสังคม เพลงสุภาษิต ปริศนาหรือนิทานอาจใช้ไปในลักษณะของการแสดงความไม่ยอมรับพฤติกรรมดังกล่าว นอกจากจะสร้างความกดดันต่อบุคคลที่ประพฤติคนเบี่ยงเบนไปจากแบบแผนความประพฤติของสังคมแล้ว วัฒนธรรมพื้นบ้านสามารถใช้ไปในทางตรงกันข้าม คือ ใช้ไปในการยอมรับ ส่งเสริม และให้กำลังใจแก่บุคคลที่ประพฤติคนตามแบบแผนของสังคมอีกด้วย

สุจริต บัวพิมพ์ (2530 : 14-15) ได้สรุปความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ว่า วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรแก่การศึกษาอย่างยิ่งเพราะ

1. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเครื่องให้ความบันเทิงแก่มนุษย์ชาติมาแต่ดั้งเดิม ทุกวัย ทุกโอกาส ที่กล่าวว่า วัฒนธรรมพื้นบ้านให้ความบันเทิงกับทุกวัย ก็คือ วัยเด็กก็มีการละเล่น มีการทายปริศนา ฟังนิทาน เป็นต้น พอวัยหนุ่มสาวก็มีเพลงปฏิพากย์ มีการละเล่นต่าง ๆ มีประเพณีเนื่องในเทศกาล เช่น ถอยกระทง เวียนเทียน สงกรานต์ ฯลฯ วัยชรา ก็มี การเล่านิทานให้ลูกหลาน ฟัง กล่อมเด็ก หรือการเที่ยวสวนกุในเทศกาลต่าง ๆ ตลอดจนดูการละเล่น โขน ละคร หนัง ดึง เป็นต้น เป็นเครื่องให้ความบันเทิงแก่คนทุกวัย ชาวบ้านจะใช้คดีชาวบ้านเป็นเครื่องให้ความบันเทิงในทุกโอกาส เช่น เวลาคักผ่อนยามว่างงาน หรือยามเย็นเป็นประจำวัน เวลาคักผ่อนเทศกาลทั้งที่เกี่ยวข้องกับศาสนาหรือแม้แต่เวลาประกอบอาชีพ เช่น เกษนข้าว สงพ่าง ก็ยังมีเพลงร้องเพื่อความเพลิดเพลินบันเทิงใจ และช่วยผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อย หรือความเคร่งเครียดได้

2. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเครื่องมือช่วยให้มนุษย์เข้าใจสภาพชีวิตมนุษย์ โดยทั่วไปดีขึ้น เพราะเป็นที่ประมวลแห่งความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ความกลัว ความนิยมระเบียบแบบแผน และอื่น ๆ

3. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเสมือนกรอบล้อมให้ชีวิตอยู่ในขอบเขตที่นิยมกันว่าดี และถูกต้อง แม้กฎหมายบ้านเมืองก็ยังไม่บังคับจิตใจ หรือมีอิทธิพลเหนือจิตใจมนุษย์ได้เท่า เพราะได้ชิน ได้ฟัง ได้รับการอบรมอยู่กับวิถีชีวิตแบบนั้นมาตั้งแต่เกิด

4. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นมรดกหรือสมบัติของชาติ ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมประจำชาติเป็นพื้นบ้านเรื่องเกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์แต่ละชาติแต่ละภาษา มีการจดจำ และถือปฏิบัติกัน ต่อ ๆ มา

5. วัฒนธรรมพื้นบ้านทำให้รู้จักสภาพชีวิตในท้องถิ่น โดยพิจารณาตามหลักที่ว่า วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นพื้นฐานชีวิตของคนชาติหนึ่ง ๆ หรือกลุ่มชนนั้น ๆ อันจะเป็นทางนำไปสู่ความเข้าใจในมวลมนุษย์

6. วัฒนธรรมพื้นบ้านมีคุณค่าทั้งในทางศิลปะ และทางศาสตร์ เป็นคันเค้านแห่งศิลปะชั้นสูงและช่วยให้การศึกษาในสาขาวิชาการอื่น ๆ กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น

7. วัฒนธรรมพื้นบ้านทำให้เกิดความนิยม ภาคภูมิใจในท้องถิ่นของคน เป็นเครื่องชี้ให้เห็นสภาพของคนว่าคล้ายคลึงกับที่อื่น ๆ ทั่วโลก เช่นนี้จะไม่สร้างความรู้สึกแบ่งแยก และขณะเดียวกันก็สร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของคนว่ามีได้ด้อย หรือผิดแปลกไปจากท้องถิ่นอื่นใดในโลก

เสน่ห์ บุญยรักษ์ (2527 : 7-9) ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรมพื้นบ้านก่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน เช่น เพลงกล่อมเด็ก เพลงประกอบการละเล่นของเด็ก เพลงชาวบ้าน คนตรีพื้นบ้าน ฯลฯ

2. วัฒนธรรมพื้นบ้านให้คุณค่าในเชิงสั่งสอน ให้แนวทางในการดำเนินชีวิต ให้ข้อคิดคติเตือนใจ เช่น สุภาษิต คำพังเพย ฯลฯ

3. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นชุมทรัพย์ทางสติปัญญา ส่งเสริมให้คนได้ใช้ความคิด ใช้ปัญญา เช่น ปริศนาคำทาย

4. วัฒนธรรมพื้นบ้านมีคุณค่าและความสำคัญในแง่ที่เป็นมรดกสำคัญของประเทศ เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นตัวของตัวเอง

5. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นต้นเค้าของศิลปะและวรรณกรรมชั้นสูงของประเทศ เช่น นิทานพื้นบ้านของไทยบางเรื่องที่ได้สืบต่อกันมา กวีนิพนธ์งานชอบใจในเค้าโครงเรื่องก็นำไปพิมพ์เป็นวรรณคดีได้รับความนิยมยกย่องอย่างมาก เช่น ถิลิตพระลอ ขุนช้างขุนแผน สังข์ทอง ฯลฯ

6. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นแหล่งรวมความสามัคคี ความร่วมมือร่วมใจของคนในท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น ประเพณีตักบาตรในงานทำนา

ประเทือง คล้ายสุบรรณ (2531 : 6) ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรมพื้นบ้านให้ประโยชน์ในการศึกษาระดับความเจริญของมนุษย์ในแง่ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และความเกี่ยวข้องกับวิชาอื่น ๆ
2. วัฒนธรรมพื้นบ้านให้ความบันเทิงใจ ซึ่งจำเป็นมากสำหรับสมัยก่อน เพราะเครื่องบันเทิงยังมีไม่มาก
3. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเครื่องตั้งสอนให้มนุษย์มีจิตอยู่ในกรอบอันเหมาะสมและคิงาม เช่น ตูภามิต นิทานชาวบ้านเป็นเครื่องกล่อมเกลาคใจ ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นกรอบของสังคม
4. เป็นรากฐานของความเจริญในปัจจุบัน วรรณคดีและกฎหมายที่มาจากวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น เรื่องพระลอเดิมเป็นนิทานพื้นบ้านไทย กฎหมายลักษณะศัวมเษ การปรับโทษราษฎรสังเฆดำนี่ตั้งขึ้นจากขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม
5. วัฒนธรรมพื้นบ้านทำให้เกิดความนิยม ภาคภูมิใจในท้องถิ่นของคน เป็นเครื่องชี้ให้เห็นสภาพของคนว่าคล้ายคลึงกับที่อื่นๆ ทั่วโลก ซึ่งความคิดเช่นนี้จะไม่สร้างความรู้สึกแบ่งแยกและขณะเดียวกันก็สร้างควมภาคภูมิใจในท้องถิ่นของคนว่ามีได้ค้อยหรือคิดแปลกไปจากท้องถิ่นอื่นใดในโลก

ศุทธิวงศ์ พงศ์ไพบุลย์ (2525 : 224) กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรมพื้นบ้านช่วยคงเสถียรภาพและเป็นกำลังสนับสนุนการแผ่ขยายของแบบอย่างการดำเนินชีวิต เป็นแบบของการควบคุมความประพฤติ และให้การศึกษาแก่เยาวชนเป็นเครื่องกระตุ้นให้มวลชนรวมพลัง และทำให้สังคมเพิ่มความมั่นคงขึ้น

2. วัฒนธรรมพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพของประชากร การแก้ปัญหาของสังคม จำเป็นต้องศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้าน และเลือกเอาส่วนที่เป็นคุณมาเป็นเครื่องเสริมอย่างถูกต้องและเหมาะสม เพราะวัฒนธรรมพื้นบ้านก่อให้เกิดค่านิยม และโลกทัศน์ที่ดีงาม

3. วัฒนธรรมพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญในการสร้างรากฐานทางเศรษฐกิจ และดำเนินวิถีการจัดการที่ดีแล้ว วัฒนธรรมพื้นบ้านจะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจทั้งลดปริมาณการบริโภค และยังเพิ่มทุนรายได้ตลอดจนผลิตอีกด้ว การฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้านจะลดข้อขัดแย้งและเกิดความสำนึกว่าคนเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ซึ่งก่อให้เกิดความหวงแหนและปกป้องวัฒนธรรมพื้นบ้าน ดังนั้นวัฒนธรรมพื้นบ้านจึงมีบทบาทสำคัญต่อความมั่นคงของชาติ เพราะได้ส่งเสริมความเป็นชาตินิยมมากกว่าสากลนิยม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535 : 1) ได้ให้ความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ ดังนี้

1. เป็นเครื่องแสดงลักษณะเฉพาะของกลุ่มชน
2. ทำให้เกิดความรักและความผูกพันต่อท้องถิ่น
3. ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มชน
4. เป็นปัจจัยในการส่งเสริมและพัฒนาท้องถิ่น
5. เป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ในวิชาการแขนงต่าง ๆ

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า วัฒนธรรมพื้นบ้านมีความสำคัญในการกำหนดแนวทางในการดำเนินชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นให้เป็นไปอย่างถูกต้อง และก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่น แสดงให้เห็นถึงความเจริญและเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ตลอดจนแสดงถึงความป็นเอกลักษณ์ของชาติ และความสามารถในการนำสิ่งแวคด้อมในธรรมชาติมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างเหมาะสม

ประเภทของวัฒนธรรมพื้นบ้าน

วัฒนธรรมพื้นบ้าน ได้มีผู้แบ่งเนื้อหาวัฒนธรรมพื้นบ้านออกเป็นหมวดหมู่ไว้หลายท่าน ดังนี้

ประเทือง ศาสตร์สุบรรณ (2537 : 7) ได้แบ่งเนื้อหาวัฒนธรรมพื้นบ้านออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ประเภทมุขปาฐะ (verbal) ได้แก่

- 1.1 เพลงเด็ก
- 1.2 เพลงชาวบ้าน
- 1.3 นิทานชาวบ้าน
- 1.4 ภาษิต
- 1.5 ปริศนาคำทาย
- 1.6 ความเชื่อและไสยศาสตร์
- 1.7 ภาษาดิน

2. ประเภทอมุขปาฐะ (non-verbal) ได้แก่

- 2.1 หัตถกรรมชาวบ้าน
- 2.2 สถาปัตยกรรมชาวบ้าน
- 2.3 ศิลปะชาวบ้าน

3. ประเภทผสม (mixed) ได้แก่

- 3.1 การเต้นของเด็ก
- 3.2 ระบำชาวบ้าน
- 3.3 ละครชาวบ้าน
- 3.4 ขนบธรรมเนียมประเพณี
- 3.5 มหกรรมชาวบ้าน

ห้องพันธ์ มณีรัตน์ (2529 : 7) ได้แบ่งประเภทเนื้อหาของคติชาวบ้านหรือวัฒนธรรมพื้นบ้านออกเป็น 4 รูปแบบ คือ

1. วรรณกรรมและศิลปะอื่น ๆ
2. ความเชื่อของขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรม

3. หัตถกรรม เช่น การจักสาน ทอผ้า การทำถวดยต่าง ๆ และสถาปัตยกรรม
4. ภาษาและคำพูดประเภทต่าง ๆ ของชาวบ้าน

ธนู บุญรัตพันธุ์ (2537 : 37) ได้จัดหมวดหมู่วัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ 5 หมวดหมู่ คือ

1. ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้าน เช่น ความเชื่อเวทมนต์ คุ้มไสย ประเพณีโกนจุก แต่งงาน ถอยกระทง การลงแขก ฯลฯ
2. ภาษาและวรรณกรรมพื้นบ้าน เช่น ภาษาพื้นบ้าน นิทานพื้นบ้าน สำนวนโวหาร ภาษิต ปริศนาคำทาย วรรณกรรมลายลักษณ์ ฯลฯ
3. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ศิลปหัตถกรรม
4. ดนตรี นาฏศิลป์ และการละเล่นพื้นบ้าน เช่น ดนตรีพื้นบ้าน ระบำชาวบ้าน ละครชาวบ้าน กีฬาพื้นบ้าน ฯลฯ
5. ปัจจัยด้านชีวิตความเป็นอยู่พื้นบ้าน เช่น อาหารพื้นบ้าน ฮากกลางบ้าน สมุนไพร เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน การจัดบ้าน ฯลฯ

สุทธีวงศ์ ทงศ์ใหญ่ (2525 : 14-15) ได้จำแนกประเภทของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. วัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทที่ต้องอาศัยภาษา (Verbal Folklore)
 - 1.1 นิทานพื้นเมือง (Folktale) เช่น พวกเทพนิยาย (fairy tale) นิทานประจำถิ่น (local legend) ซึ่งมักเชื่อกันว่ามีมูลความจริง นิทานวีรบุรุษ (hero tale) นิทานเกี่ยวกับสัตว์ (animal tale) นิทานอธิบายเหตุ (Explanatory) นิทานตลกขบขัน (jest) หรือนิทานร่าเริง (merry tale)
 - 1.2 ภาษาถิ่น (Dialect) รวมทั้งวัฒนธรรมการพูดจา (Folk Speech) และการตั้งชื่อ (naming) เช่น รือบ้านนามเมืองที่มีความเชื่อเข้าไปเกี่ยวข้องกับ
 - 1.3 บทภาษิต (Proverb) และคำกล่าวที่เป็นภาษิต (proverial saying) คือ คำกล่าวที่รู้หรือยอมรับกันทั่วไป
 - 1.4 ปริศนาคำทาย (Riddles)
 - 1.5 คำพูดที่คล้องจองกัน (Rhymes) เช่น คำกลอนสำหรับเด็ก (Nurseryrhymes)
 - 1.6 เพลงชาวบ้าน (Folk-songs) ได้แก่ เพลงชาวบ้านทั่วไป รวมทั้งเพลงกลุ่มเด็ก (Lullabies) บทขับร้องเป็นเรื่องราว (Ballads)

2. วัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทที่ไม่ต้องอาศัยภาษาเป็นสื่อ (Non-Verbal Folklore)

ได้แก่

- 2.1 สถาปัตยกรรมชาวบ้าน (Folk architecture)
- 2.2 ศิลปะชาวบ้าน (Folk art)
- 2.3 งานฝีมือชาวบ้าน (Folk craft)
- 2.4 เครื่องแต่งกายชาวบ้าน (Folk costumes)
- 2.5 การกินของชาวบ้าน (Folk foods) และนิสัยการกิน (Food habits)
- 2.6 อากัปกริยาของชาวบ้าน (Folk gesture) เช่น ท่าทางแสดงอาการอาช ออาการ

โกรธ อาการยอมรับและปฏิเสธ และอากัปกริยาทั่ว ๆ ไป

- 2.7 คนตรีพื้นเมือง (Folk music)

3. วัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทประสมประสาน (Partly Verbal Folklore)

3.1 ความเชื่อ (Belief) รวมทั้ง การถือโชคลาง (Superstitions) คาถาอาคม (Magic) การทำเสน่ห์และเครื่องรางของขลัง (Charms)

3.2 การละครชาวบ้าน หรือ การละเล่นพื้นเมือง (Folk dramas หรือ Folk plays) และระบำรำนเต้นของชาวบ้าน (Folk dances)

- 3.3 ประเพณีพื้นเมือง (Folk customs) และพิธีกรรม (Rituals)

- 3.4 งานมหกรรม พิธีการฉลอง (Festivals)

3.5 การเล่น หรือ กีฬาพื้นเมือง (Folk games) รวมทั้งการเล่นของเด็ก (Children' s games)

- 3.6 ชากถางบ้าน (Folk medicines)

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535 : 1-8) ได้จัดหมวดหมู่ของ วัฒนธรรมพื้นบ้านออกเป็น 5 หมวด ดังนี้

1. หมวดขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา ได้แก่ ความเชื่อ ปรัชญา ศาสนาและลัทธิ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ กฎหมาย ขนบธรรมเนียมการปกครอง การปลูกฝังและการ สืบทอด ประเพณีชีวิต และ ประเพณีสังคม

2. หมวดภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ข่าวดาร วรรณกรรม วรรณคดี วรรณกรรม ท้องถิ่น ภาษาศาสตร์และหลักภาษา ภาษาถิ่นและภาษาชนต่างกลุ่ม นิทานและภูมินาม ความเรียง และฉันทลักษณ์ ปริศนาคำทาย วาทกรรม และ ภาษิต

3. หมวดศิลปกรรมและโบราณคดี ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม
 ศิลปหัตถกรรม โบราณคดี การวางผังเมืองและชุมชน และวัฒนธรรมสถาน

4. หมวดการละเล่นดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ ได้แก่ การขับร้องและดนตรี
 ระบำรำฟ้อน มหรสพ เพลงเด็กและเพลงกล่อมเด็ก เพลงปฏิทาภย์ การละเล่นพื้นบ้าน กีฬา
 นันทนาการ การท่องเที่ยว และธุรกิจ

5. หมวดชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ ได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ การสาธารณสุข
 ที่อยู่อาศัย ชิวประวัติ เกษตรกรรม และบริการ

เนื่องจากได้มีผู้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้หลายประการ ในการวิจัยครั้งนี้
 ผู้วิจัยจึงได้ยึดหลักการแบ่งประเภทวัฒนธรรมพื้นบ้านของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม
 แห่งชาติ ดังได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น

วัฒนธรรมพื้นบ้านในเขตการศึกษา ๕

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา

ประเพณีตามเทศกาล

1.1 เดือนสาม วันเพ็ญเดือนมาฆบูชา มีการทำบุญตักบาตรตอนเช้า และเวียนเทียน
 ในคอนค้ำ ที่วัด

1.2 เดือนสี่ วันสิ้นเดือนเป็นวันครุช มีการกว่นขนมไปทำบุญและแจกให้แก่ญาติ
 ที่น้องและเพื่อนบ้าน เป็นขนมกะละแม ข้าวเหนียวแก้ว ข้าวเหนียวแดง เป็นต้น

1.3 เดือนห้า เทศกาลสงกรานต์ หรือขึ้นปีใหม่ของไทย ทุกคนจากบ้าน ไปทำงาน
 ที่อื่นจะกลับมาทำบุญอุทิศให้แก่พ่อแม่และบรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว และขนทรายมาก่อเจดีย์ รดน้ำพ่อ
 แม่ ปู่ย่า ตายาย และเล่นสาดน้ำกันเป็นที่สนุกสนาน

1.4 เดือนหก บางวัดชาวบ้านจัดการกวนข้าวทิพย์ในวันเพ็ญเดือนหก วันวิสาขบูชา
 เพื่อนำไปถวายพระภิกษุสงฆ์ในวัด และวัดใกล้เคียง

1.5 เดือนแปด ประเพณีบวชนาค และแห่เทียนเข้าพรรษา และทำบุญตักบาตร และ
 ถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระภิกษุ

1.6 เดือนเก้า มีการทิ้งกระจาดที่วัดพนัญเชิง มีการออกร้านขายของ มีมหรสพ เช่น
 ถิกะจิว ภาพยนตร์

1.7 เดือนสิบ วันสารท มีการทำบุญตักบาตรตามประเพณี มีการกวนขนม
กระยาสารท ซึ่งทำจากข้าวตอก ถั่ว งา น้ำตาล

1.8 เดือนสิบเอ็ด เป็นเดือนที่ออกพรรษามีการตักบาตรเทโว และมีการจัดงาน
เทศน์มหาชาติ หลังจากวันออกพรรษาแล้วจะมีเทศกาลทอดกฐิน ผ้าป่าตามวัด

1.9 เดือนสิบสอง เทศกาลลอยกระทง วันเพ็ญเดือนสิบสอง
(จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ป.: 63-64)

ด้านภาษาและวรรณกรรม

1. ภาษาถิ่น

จากการสัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ต่าง พรรณี อาจารย์ประจำภาควิชา
ศิลปศึกษา สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ซึ่งได้กล่าวว่า ภาษาถิ่นของอยุธยาเป็นภาษาที่เรียบง่าย
ตรงไปตรงมา ถึงแม้บางครั้งจะมีการเล่นสำนวนบ้างแต่ก็อิงสื่อความหมายได้ชัดเจน ดังจะเห็น
ได้จากภาษาที่ใช้ในเพลงพื้นบ้าน เช่น เพลงเกี่ยวข้าว เพลงเรือ เป็นต้น (สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์
2541)

2. วรรณกรรมอยุธยา

2.1 วรรณกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

2.1.1 ถิลิตโองการแข่งน้ำ

2.1.2 มหาชาติคำหลวง

2.1.3 ถิลิตขวนพ่าย

2.1.4 โคลงทวาทศมาส

2.1.5 โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

2.1.6 โคลงนिरาศหริภุชชัย

2.1.7 ถิลิตพระลอ

2.2 วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนกลาง

2.2.1 กาพย์มหาชาติ

2.2.2 โคลงทศรตสนพระราม

2.2.3 โคลงพาลีสนน้อง

2.2.4 โคลงราชสวัสดิ์

2.2.5 โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

2.2.6 กาพย์ห่อโคลง

- 2.2.7 โคลงนิราศนครสวรรค์
- 2.2.8 โคลงอักษรสามหมู่
- 2.2.9 จินตคามณี
- 2.2.10 พระราชพงศาวดารกรุงเก่า (ฉบับหลวงประเสริฐ)
- 2.2.11 เพลงยาว ณ พระที่นั่งจันทร์พิศาล
- 2.2.12 เพลงยาวพญากรณ์กรุงศรีอยุธยา
- 2.3 วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย
 - 2.3.1 กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก
 - 2.3.2 กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง
 - 2.3.3 นันทโศปน์นันทสูตรคำหลวง
 - 2.3.4 พระมาลัยคำหลวง
 - 2.3.5 วรรณกรรมบทละคร
 - 2.3.6 บทละครเรื่องอิเหนาครั้งกรุงเก่า
 - 2.3.7 บทละครเรื่องสังข์ทอง
 - 2.3.8 โคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์
 - 2.3.9 บุษโหมวาทคำฉันท์
 - 2.3.10 โคลงพระนาควัดท่าทราย
 - 2.3.11 ศิริวิบุตถิติ

(พิชิต อคินิจ, 2536 : 65-383)

3. นิทานพื้นบ้านจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

- 3.1 เข้านมัสตร้อยคอกหมาก
- 3.2 ไม่เข้าข้างคนผิด
- 3.3 ขรวิคานทร
- 3.4 เณรทองคนไร่อาชีพร
- 3.5 ปัญญาประเสริฐ
- 3.6 หิงไม้ทันทได้ศัพท์จับไปกระเดียด
- 3.7 ชุกฉุก
- 3.8 รู้อะไรไม่รู้วิชา
- 3.9 อย่าใฝ่สูงจนเกินศักดิ์
- 3.10 จะได้กับใครเอ่ย

3.11 เห็นกงจักรเป็นดอกบัว

3.12 ออกตัญญูไม่รู้คุณ

3.13 เพลตรงเป็นเหตุ

3.14 ทำคุณกลับให้ภัย

3.15 กำเนิดความแม่ถูกไก่อ

(ประทีอง คล้ายสุวรรณ, 2531)

ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี

โบราณสถานที่ยังคงเหลือปรากฏอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นั้นมีมากมายหลายแห่ง ส่วนมากอยู่ในบริเวณเกาะเมือง และตามริมแม่น้ำที่ล้อมเกาะเมือง มีสถานที่สำคัญ ๆ ที่ควรสนใจ คือ

1. ป้อมและประตู

ป้อมและประตู จะมีตามกำแพงเมืองเหลือให้เห็นเป็นส่วนน้อย เช่น ป้อมเพชร อยู่ทางทิศใต้ตรงแม่น้ำป่าสักกับแม่น้ำเจ้าพระยาบรรจบกัน

2. กำแพงเมือง

กรุงศรีอยุธยา นอกจากจะมีแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำอูนบุรี ล้อมรอบตัวเมืองแล้ว ยังมีกำแพงเมืองล้อมรอบขนานไปกับแม่น้ำทั้ง 3 อีกด้วย ซึ่งยังมีปรากฏให้เห็นเป็นบางแห่ง และทางราชการได้นำเอาอิฐจากกำแพงขนไปสร้างวัดในกรุงเทพฯ แล้วส่วนหนึ่งก็นำมาสร้างถนนรอบกรุงที่เรียกว่า ถนนคูทอง นั่นเอง

3. คลอง

คลองเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญในสมัยของกรุงศรีอยุธยา มีคลองท่อ คลองประตูข้าวเปลือก คลองประตูหอรัคนชัย คลองประตูจีน คลองประตูเทพหมี คลองฉะไกรน้อย เป็นต้น

4. ถนน

ถนนในสมัยกรุงศรีอยุธยา มี 5 สาย คือ ถนนป่าดอง ถนนบางตรา ถนนประตูชัย ถนนบางเหี้ยน และถนนตามรอบกำแพง เป็นต้น

5. สะพานมี 4 แบบ

5.1 สะพานที่ปูด้วยไม้กระดาน เช่น สะพานป่าอ้อ สะพานจีน สะพานในไก่อ สะพานรำห่อ

5.2 สะพานที่ก่ออิฐทั้งสองข้างฝั่งคลอง ส่วนตรงกลางสร้างเป็นรูปโค้ง เพื่อให้เรือลอดไปมาได้

5.3 สะพานใหญ่ที่ก่ออิฐและศิลาแลง มีอยู่ที่ถนนปิ่นมหาราชข้ามคลองประคูข้าวเปลือก

5.4 สะพานโซ่ เป็นลักษณะสะพานหก ใช้โซ่ดึงสะพานให้ยกขึ้นข้างหนึ่งและเรือลอดไปได้ อยู่ที่คลองท่าอิฐข้างพระที่นั่งบรมยงค์รัตนาศน์

พระราชวังหลวง

ภายในพระราชวังหลวงเป็นที่ประทับของสมเด็จพระรามาธิบดีทุกรัชกาล มีพระที่นั่งหลังอยู่แต่จากฐานให้เห็นดังนี้

1. พระที่นั่งวิหารสมเด็จ อยู่ทางทิศใต้ของพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท เดิมสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดให้สร้างขึ้น เรียกว่า พระที่นั่งมังคลาภิเษก ใช้เป็นที่ทำพระราชพิธี เช่น พระราชพิธีราชาภิเษก เป็นปราสาทชดอปรางค์ มีมุขด้านหน้ายาว มุขหลังยาว มุขข้างสั้น ต่อมาเกิดไฟไหม้ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองโปรดฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ เมื่อครั้งกรุงเก่าเรียกว่า “ปราสาททอง” เพราะสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเปิดทองเป็นองค์แรก

2. พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดฯ ให้สร้างขึ้นสำหรับเป็นที่ประทับรับแขกเมือง มีโรงช้างเผือกอยู่สองข้างพระที่นั่ง ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กษัตริย์ลังกาได้ส่งคณะทูตมาเจริญพระราชมิตร พระองค์ต้อนรับคณะทูตที่พระที่นั่งองค์นี้

3. พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงให้สร้างขึ้น ใกล้กับแม่น้ำตปฐวี ทางทิศเหนือของพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท เป็นปราสาททรงมุขก่อด้วยศิลาแลง สถาปัตยกรรม มีพื้นที่สูงกว่าพระที่นั่งองค์อื่น ๆ ใช้เป็นที่ทอดพระเนตรขบวนแห่ทางชลมารค เดิมพระที่นั่งองค์นี้มีพระนามว่า “พระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาท” ต่อมาทศโทรม สมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรดฯ ให้สร้างใหม่บนฐานเดิม แล้วเปลี่ยนนามใหม่ว่า “พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์” เมื่อสมเด็จพระนารายณ์เสด็จสวรรคตที่เมืองตปฐวี สมเด็จพระเพทราชา ได้อัญเชิญพระบรมศพขึ้นประดิษฐานไว้บนพระที่นั่งองค์นี้ในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์” เมื่อ พ.ศ. 2175 เป็นปราสาทตรีมุข ตั้งอยู่บนกำแพงชั้นใน ด้านตะวันออกของพระราชวัง ใช้สำหรับประทับทอดพระเนตรขบวนแห่ และการศึกษาซ่อมทหาร

4. พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ พระเจ้าปราสาททองโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2175 เป็นปราสาทศรีमुख ตั้งอยู่บนกำแพงชั้นใน ด้านตะวันออกของพระราชวัง ใช้สำหรับประทับทอดพระเนตรกระบวนแห่ และการฝึกซ้อมทหาร

5. พระที่นั่งศรีमुख อยู่ข้างหลังพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทสร้างครั้งไหนไม่ปรากฏ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พระยาโบราณราชธานินทร์ ปลุกปล้ำพลาโองเพื่อประกอบพิธีรัชมงคกับป่าเทียพระราษฤศถวายนเค่อคืดพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์บนรากฐานพระที่นั่งศรีमुखเดิม พลับพลาหลังนี้ยังสมบูรณ์ครมจนกระทั่งทุกวันนี้

6. พระที่นั่งบรมราชคีรีวิธานสถน์ ตั้งอยู่ด้านหลังพระราชวัง สมเด็จพระเพทราชาโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อปีแรกที่เสวยราชสมบัติ ใน พ.ศ. 2231 สำหรับใช้เป็นที่พักสำราญพระหฤทัย

7. พระที่นั่งทรงปืน เป็นพระที่นั่งโอง รูปชวารี อยู่ริมขอบสระด้านตะวันตกใกล้กับพระที่นั่งบรมราชคีรีวิธานสถน์ เดิมเป็นที่ฝึกเพลงอาวุธ ต่อมาใช้เป็นห้องพระโรงที่เสด็จออก เพราะอยู่ใกล้ที่ประทับ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศเสด็จประทับ เมื่อทรงพระประชวร

นอกจากนี้ภายในพระราชวังหลวง ยังมีโบราณสถานที่ยังไม่ได้ขุดแต่งอีก เช่น คำนักดิน คำนักสวนกระต่าย คำนักสระแก้ว คำนักหนองสาหร่าย และคำนักสองห้อง

วัดสำคัญในเขตอุทยาน

1. วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นวัดสำคัญและน่าดูที่สุดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อยู่ในพระราชวังหลวง เมื่อแรกสร้างกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าอู่ทองทรงสร้างปราสาทตรงวัดนี้ ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ได้ทรงอุทิศที่ปราสาทเดิมสร้างเป็นวัดขึ้นภายในพระราชวังเดิมเรียกว่า “พุทธาวาส” เพราะเป็นวัดอยู่ในวัง จึงไม่มีพระสงฆ์ คงใช้เป็นที่สำหรับทำพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา และเป็นที่เสด็จออกบิณฑูพระราษฤศถ ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ได้ทรงสร้างพระสถูปใหญ่ขึ้น 2 องค์ เมื่อ พ.ศ. 2035 สำหรับบรรจุพระอัฐิธาตุของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พระราษบิศา) องค์หนึ่ง ส่วนอีกองค์หนึ่งสำหรับบรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระบรมราชาธิบดีที่ 3 (พระเชษฐาธิราช) ต่อมาใน พ.ศ. 2042 ทรงสร้างวิหารขึ้น และใน พ.ศ. 2043 ทรงหล่อพระพุทธรูปยืนสูง 8 วา หุ้มทองคำหนัก 286 ชั่ง ทั้งองค์ไว้ในวัดนี้ ถวายพระนามว่า “พระศรีสรรเพชญ์คาญาน” หรือเรียกอย่างสั้น ๆ “พระศรีสรรเพชญ์” ตั้งแต่นั้นมาจึงเรียกนามวัดนี้ว่า “วัดพระศรีสรรเพชญ์”

ต่อมาอีก 40 ปี สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 โปรดฯ ให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นอีกหลังหนึ่งทางทิศตะวันตก เพื่อบรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 รวมเป็นเจดีย์ 3 องค์

2. วิหารพระมงคลบพิตร พระมงคลบพิตรเป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์สูงสุดองค์หนึ่งในประเทศไทย มีหน้าตักกว้าง 9.45 เมตร สูงประมาณ 12.45 เมตร ตำนานฐานว่า สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ราวสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เดิมประดิษฐานอยู่ทางทิศตะวันออกของพระราชวังหลวง สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม โปรดฯ ะดอมมาไว้ทางทิศตะวันตกและให้สร้างมณฑปขึ้นครอบไว้ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ อดิศองสุ นี ภาคไฟไหม้ ถูกมณฑปพังลงมาต้องพระเศียรหัก สมเด็จพระเจ้าเสือ จึงโปรดฯ ให้แปลงมณฑปเป็นวิหาร และซ่อมพระเศียรพระพุทธรูปใหม่ และในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์อีกเมื่อเสด็จกรุงศรีอยุธยา แล้ววิหารและพระพุทธรูปถูกไฟไหม้ แต่ก็ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์หลายครั้งจนถึง พ.ศ. 2498 พจนานุกรม นายกรัฐมนตรีแห่งประเทศสหภาพมาได้เดินทางไปเยี่ยมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และได้บริจาคเงินจำนวน 200,000 บาท เพื่อสร้างหลังคาวิหารพระมงคลบพิตร รัฐบาลไทยได้ออกเงินเพิ่มอีก 250,000 บาท และดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จ เมื่อ พ.ศ. 2500

3. วัดพระรามและบริเวณบึงพระราม วัดพระรามอยู่นอกพระราชวังด้านตะวันออก ปรากฏตามหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่า สมเด็จพระรามศวร ทรงสร้างตรงที่ถวายพระเพลิงบรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่ทอง ซึ่งเป็นพระราชบิดา ในปัจจุบันยังมีสิ่งที่น่าสนใจอยู่อีกหลายอย่าง เช่น พระปรางค์ใหญ่องค์หนึ่ง และพระเจดีย์อีกหลายองค์ กับครอบปรางค์ซึ่งมีพระพุทธรูปศิลาตั้งอยู่รายรอบและยังมีซากโบสถ์วิหารกับกำแพงวัดเหลืออยู่อีกบ้าง

ที่หน้าวัดมีบึงใหญ่อยู่ เรียกว่า บึงพระราม แต่เดิมเรียกว่า หนองโสน หรือบึงจิชัน มีปูชนียสถานที่สำคัญ คือ

1. พระที่นั่งเย็น ตำนานฐานว่าเป็นพระที่นั่งสร้างเป็นที่ประทับทอดพระเนตรในการประชุมเล่นเพลงตักวา หรือเพลงเรือในงานจัดฤกษ์ฤดูน้ำ

2. อสุรยามหาปราสาท เป็นปราสาท 3 ซอกติดกัน ภายในพระบรมรูปจำลองของสมเด็จพระรามาริบัติที่ 1 (พระเจ้าอยู่ทอง) และยังมีหอนาฬิกาดอกไม้สำหรับบอกเวลา เป็นเรือนแรกในประเทศไทย

4. วัดธรรมิกราช ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกติดกับท้องสนามหลวง พระยาธรรมิกราช พระราชบุตรของพระเจ้าสุทนต์นพวงศ์เป็นผู้สร้าง เดิมชื่อ "วัดมุกกราช" ต่อมาภายหลังเปลี่ยนเป็น "วัดธรรมิกราช" มีพระวิหารใหญ่เป็นแบบอยุธยาตอนต้น และมีพระเจดีย์ที่มีรูปปั้นแบบสิงห์นั่งล้อมรอบเจดีย์แบบเดียวกับวัดนางปลื้ม

พระเศียรทองสัมฤทธิ์ที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์สถาน เจ้าสามพระยา เดิมประดิษฐานอยู่วัดนี้

5. วัดมหาธาตุ อยู่ตรงหน้าพระราชวังด้านตะวันออกเชิงสะพานป่าอ้อ ถนนข้างใต้ วัดนี้ในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า เมื่อ พ.ศ. 1927 หลังจากที่เสร็จศึกทหารเหนือ และสมเด็จพระรามาธิบดีองค์ที่ 11 แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงเสด็จออกทรงเสด็จพระที่นั่งมังคลาภิเษก ทอดพระเนตรไปทางทิศตะวันออกเห็นพระบรมสารีริกธาตุเสด็จปาฏิหาริย์ จึงโปรดสถาปนาพระมหาธาตุขึ้นที่นั่น สูง 19 วา ยอดสูง 3 วา ให้ชื่อวัดมหาธาตุ

ปรากฏว่าในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้พังลงมาจนถึงชั้นครุฑ คือชั้นที่มีรูปครุฑปั้นประทับอยู่ แต่ได้มาปฏิสังขรณ์ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โดยก่อสร้างสูงกว่าเดิมอีก (สูง 25 วา) แต่ในปัจจุบันเหลือเพียงนั้น และภายในบริเวณกำแพงยังมีสิ่งก่อสร้างที่เป็นซากพระปราสาท เจดีย์ วิหาร พระอุโบสถ ทั้งหมด 89 แห่ง

6. วัดราชบูรณะ อยู่ตรงข้ามกับวัดมหาธาตุ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) โปรดให้ก่อสร้างเจดีย์ขึ้น 2 องค์ สวมทับครุฑที่เข้าซ้าย เข้าขวา ทรงชนช้างกันถึงพิราลัย และให้สถาปนาพระมหาธาตุและพระอาราม แล้วพระราชทานนามว่า วัดราชบูรณะ เมื่อเสียกรุง วัดนี้ได้ถูกไฟไหม้เสียหายมาก อย่างไรก็ตามในปัจจุบันยังมีเจดีย์วิหารที่น่าดูเหลืออยู่หลายองค์คือ ปราสาทขอมบริบูรณ์ทั้งองค์ และวิหารก็ยังมีเสนาและผนังเหลืออยู่ ถวกลาขุดพบเป็นที่ประดับปราสาททำเป็นรูปครุฑจับนาค และมีเจดีย์รายรอบปราสาท

7. วัดขุนเมืองใจ เป็นวัดโบราณเคยเป็นวัดที่ใช้ประกอบพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ในสมัยกรุงศรีอยุธยา คงเป็นวัดร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง พ.ศ. 2310 ถึงที่น่าสนใจภายในวัดได้แก่ พระอุโบสถ วิหารใหญ่ วิหารเล็ก เจดีย์ใหญ่ และเจดีย์ราย ปัจจุบันสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ดังกล่าวได้พังทลายลงเหลือแต่ฐานเท่านั้น

8. วัดบรมพุทธาราม สมเด็จพระเพทราชา โปรดให้สร้างขึ้นบริเวณย่านป่าคอง อันเป็นนิเวศสถานเดิม เมื่อ พ.ศ. 2232 ให้สถาปนากำแพงแก้ว พระอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ สร้างอยู่ 2 ปี จึงแล้วเสร็จ ถวายนามว่า “บรมพุทธาราม” หรือ “วัดกระเบื้องเคลือบ”

9. โลกขุทธาราม (วัดพระนอน) วัดนี้มีสิ่งสำคัญคือ พระพุทธรูปปางไสยาสน์เดิมมีวิหารปกคลุมอยู่ แต่ได้ชำรุดพังไปหมด คงเหลือแต่เสาไว้ให้เห็นเพียง 24 ต้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2499 ได้มีการซ่อมแซมที่ชำรุดให้อยู่สภาพเดิม นอกจากนี้ยังมีวิหารอีก 3 หลัง ปราสาท พระอุโบสถ เจดีย์ และหอระฆัง

10. วัดวรเชษฐาราม สมเด็จพระเอกาทศรถ โปรดให้สร้างขึ้นเพื่ออุทิศพระราชกุศลถวายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อ พ.ศ. 2148 ถึงสำคัญภายในวัดได้แก่ วิหาร 3 หลัง เจดีย์ 4 องค์ และพระอุโบสถ ซึ่งปัจจุบันเหลือเพียงผนังอุโบสถเท่านั้น

11. วัดสุวรรณคาราราม อยู่ริมพระนครด้านใต้ใกล้ป้อมเพชร พระราชบิดาของ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ สร้างขึ้นเมื่อกรุงแตก วัดทองได้ร้างมาจนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ จุฬาลงกรณ โปรดฯ ให้สร้างขึ้นใหม่หมด ในรัชกาลที่ 4 ได้โปรดฯ ให้สร้างพระวิหารและพระเจดีย์ วัดทอง สิ่งที่น่าสนใจได้แก่ พระอุโบสถ ซึ่งมีฐานเป็นรูปห้องสำเภา ภายในมีรูปภาพเขียนเกี่ยวกับ ชลศึก ส่วนในพระวิหารมีภาพเกี่ยวกับพระราชพงศาวดารตอนสำคัญ ๆ ของสมเด็จพระนเรศวร มหาราช เรียกว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนัง

12. วัดเสนาสนาราม เดิมชื่อ “วัดเตื่อ” หรือ “วัดเสนาสน์” อยู่หลังพระราชวัง จันทรเกษม ไม่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษา คลอดจนสิ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา และไม่ปรากฏหลักฐาน ว่าใครเป็นผู้สร้าง ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ทั้งพระอาราม ทรงขนานนามว่า “วัดเสนาสนาราม” เป็นวัดสำหรับพระราชวังจันทรเกษม และได้ปฏิสังขรณ์ อีกครั้งหนึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสำคัญภายในวัดได้แก่ พระอุโบสถ วิหาร เจดีย์ พระพุทธไสยาสน์ศิลา พระสัมพุทธมุนี และพระอินทร์แปลง

วัดนอกเกาะเมือง

13. วัดพนัญเชิง เป็นวัดที่มีมาแต่โบราณก่อนการสร้างกรุงศรีอยุธยา ไม่ปรากฏ หลักฐานแน่ชัดว่าใครเป็นผู้สร้าง ตามหนังสือพงศาวดารเหนือว่าพระเจ้าสาธิตวงศ์เป็นผู้สร้างขึ้น เพื่อเป็นที่ระลึกแก่พระนางสร้อยดอกหมาก และพระราชทานนามว่า “วัดเจ้าพระนางเชิง” ในวัดนี้มี พระพุทธรูปปูนปั้นปางสมาธิขนาดใหญ่ ชาวจีนนับถือมากเรียกว่า ซำปอกง หรือเรียกว่า “หลวงพ่อ โด” หรือ “หลวงพ่อวัดพนัญเชิง” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างทั้งองค์ เมื่อปลาย พ.ศ. 2397 แล้วถวายพระนามพระพุทธรูปว่า “พระพุทธโคตรรัตนนายก”

14. วัดใหญ่ชัยมงคล อยู่นอกพระนครด้านตะวันออกเฉียงใต้ฝั่งสถานีรถไฟ วัดนี้ เดิมพระเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง เมื่อ พ.ศ. 1900 สำหรับเป็นสำนักของพระสงฆ์ซึ่งไปบวชเรียนมาแต่ สำนักพระวันรัตมหาเถรในลังกาทวีป คณะสงฆ์ที่ไปศึกษาพระธรรมวินัยมานี้ เรียกนามนิกาย ในภาษาไทยว่า “คณะป่าแก้ว” วัดนี้จึงได้นามว่า วัดคณะป่าแก้ว หรือวัดป่าแก้ว และเนื่องจากวัดนี้ ครั้งหนึ่งเคยเป็นที่สถิตย์ของสมเด็จพระสังฆราช จึงได้ชื่อว่า “วัดเจ้าพระยาไทย” ด้วยแต่โบราณ เรียกพระสงฆ์ว่า “เจ้าไทย” เจ้าพระยาไทยจึงแปลว่า สังฆราช

ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ได้ทำศึกชนะพระมหาอุปราชฯ แห่งเมืองหงสาวดี ที่ตำบลหนองสาหร่าย ในแขวงเมืองสุพรรณบุรีแต่ไม่สามารถจะให้แตกยับไป ได้ เนื่องจากกองทัพต่าง ๆ คิดตามไปไม่ทันพระองค์ พระองค์ทรงพิโรธแม่ทัพนายกองเหล่านั้น และจะให้ประหารชีวิต สมเด็จพระวันรัตวัดป่าแก้ว ถวายขอพระพรขอพระราชทานไว้แล้วทุก

แนะนำให้ทรงสร้างเจดีย์ไว้เป็นที่ระลึก เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศที่ได้ชัยชนะอันยิ่งใหญ่ในครั้งนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงโปรดให้สร้างเจดีย์ใหญ่ขึ้นที่วัดนี้ โดยขนานนามว่า “เจดีย์ชัยมงคล” ครั้นนานมาจึงเรียกวัดนี้ว่า “วัดใหญ่ชัยมงคล” จนทุกวันนี้

15. วัดพุทธไสสวรรคย์ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเกาะเมือง แต่ละฝั่งแม่น้ำในบริเวณ “ตำหนักเวียงเหล็ก” ซึ่งเป็นที่ประทับของพระเจ้าอยู่ทอังก่อนที่จะเสด็จข้ามแม่น้ำไปสร้างพระราชวังใหญ่ที่ตำบลหนองโสน (บึงพระราม) และเป็นที่พระองค์เก็บรักษาไว้เป็นที่ระลึกในการสร้างชาติของพระองค์ จึงสถาปนาพระอารามขึ้นเป็นอนุสรณ์เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชสมบัติได้ 3 ปี คือ พ.ศ. 1896 หรือ จ.ศ. 715 ขนานนามว่า “พุทธไสสวรรคย์” ขึ้นเป็นเกียรติมาจนทุกวันนี้ สิ่งที่สำคัญที่ควรชมในวัดนี้คือ

- (1) พระปราสาทองค์ใหญ่ มีลักษณะศิลปแบบขอม
- (2) พระอุโบสถ อยู่ทางด้านตะวันตกของพระปราสาท
- (3) ตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ซึ่งภายในมีภาพเขียนสี ฝีมือช่างสมัยกรุงศรีอยุธยา อยู่รอบ ๆ ตำหนัก
- (4) วิหารพระนอน วิหารเล็ก วิหารน้อย และหมู่เจดีย์ 12 องค์

16. วัดไชยวัฒนาราม ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงโปรดให้สร้างขึ้นตรงบริเวณที่ดินเดิมที่เป็นนิเวศสถานของพระราชชนนี เมื่อปี พ.ศ. 2073 เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติที่ทรงได้กัมพูชากลับมาขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยาเหมือนแต่ก่อน โปรดให้สร้างปราสาทองค์ใหญ่โดยถ่ายแบบมาจากปราสาทหินที่นครวัด แต่ได้แก้ไขทรวดทรงให้เป็นแบบไทย สิ่งที่น่าสนใจภายในวัดคือ พระปราสาทองค์ใหญ่ที่เรียกว่า พระปราสาทพระศรีวิจิตรมหาธาตุ มณฑปทิศและระเบียงคด ซึ่งมีลายปูนอันวิจิตรอยู่ที่ผนัง นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปปางมารวิชัย ทำด้วยหินทรายประดิษฐานอยู่ด้านหน้าปราสาทตรงที่เคยเป็นพระอุโบสถ ซึ่งปัจจุบันปรักหักพังไปหมดแล้ว

17. วัดสมณโกฏฐาราม ตั้งอยู่ในบริเวณอโยธยาเหนือทางด้านตะวันออกนอกเกาะเมือง เป็นวัดที่เจ้าพระยาโกษา (เหล็ก) และเจ้าพระยาโกษา (ปาน) ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหลังจากไปตีเมืองเชียงใหม่กลับมาแล้ว วัดนี้มีปราสาทใหญ่อยู่องค์หนึ่งรูปทรงสวยงามแปลกกว่าองค์แห่งอื่น ๆ คือ มีรูปลักษณะคล้ายกับเจดีย์วัดเจ็ดยอด เชียงใหม่ เข้าใจว่าเมื่อคราวที่เจ้าพระยาโกษา (เหล็ก) ไปตีเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2205 คงจะได้เห็นเจดีย์วัดเจ็ดยอดแล้วเกิดความชอบจึงได้ถ่ายแบบมาสร้างไว้ที่วัดนี้

18. วัดสามปลื้ม วัดนี้เจ้าแม่ศุติคามแม่ของสมเด็จพระนารายณ์สร้างขึ้นเพื่อฉลองในโอกาสที่เจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) บุครชายออกทัพไปตีเมืองนครลำปาง นครลำพูน และนครเชียงใหม่ได้ซึ่งก่อให้เกิดสงครามปลื้มปีติยินดี ถึง 3 ครั้ง (ประมาณ พ.ศ. 2208)

19. วัดอโยธยา เป็นวัดที่มีมาก่อนพระเจ้าอยู่ทงทรงสถาปนากรุงเทพมหานครหรืออยุธยา ใน พ.ศ. 1893 สิ่งที่น่าสนใจในวัดนี้คือ เจดีย์ใหญ่ ปรากฏ พระอุโบสถ และวิหาร ซึ่งปัจจุบันเหลือเพียงเป็นเนินดินสูงประมาณ 1 เมตร

20. วัดมเหยงคณ์ เป็นวัดที่มีมาแต่ก่อนกรุงศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นมาพร้อมกับวัดกุฎีดาว สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าที่ 2 โปรดให้สร้างขึ้นจากวัดเดิมในราว พ.ศ. 1981 สิ่งสำคัญภายในวัดนี้คือ เจดีย์ช้างล้อม เจดีย์ราชแปดองค์ เจดีย์ภายใน 2 องค์ วิหาร 2 หลัง และพระอุโบสถ และกำแพงฉนวน

21. วัดกุฎีดาว อยู่ใกล้วัดสมณโกฏฐาราม ปัจจุบันเป็นวัดร้างไม่ปรากฏแน่ชัดว่าใครเป็นผู้สร้าง พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศครั้งเมื่อยังเป็นกรมพระราชวังบวร ทรงปฏิสังขรณ์ ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ให้ช่างปฏิสังขรณ์วัดกุฎีดาวใหม่ ใน พ.ศ. 2254 โบราณสถานที่น่าชมในวัดนี้มี

- พระอุโบสถ เหลือแต่ฐาน และซากปรักหักพังขอบผนัง เสา ประตู และใบเสมาไม่มีเหลืออยู่
- ตำหนัก (ชาวบ้านเรียก กำมะเถียน) เหลือแต่ซากอาคาร
- กำแพงวัด ตรงมุมย่อหักมุมทั้ง 4 ด้าน
- ประตุมี่ด้านละ 2 ประตู
- วิหาร ตั้งอยู่กึ่งกลางวัด
- เจดีย์ใหญ่กึ่งกลางวัด ล้อมรอบด้วยเจดีย์ทิศ

22. วัดนางปลื้ม สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นในสมัยเดียวกับวัดธรรมิกราชและวัดมเหยงคณ์ องค์เจดีย์ประธานทำเป็นเจดีย์อุ้งนาคแทนมีสิงห์ล้อม เช่นเดียวกับวัดธรรมิกราช นอกจากนั้นยังมีพระอุโบสถซึ่งมีหน้าบันเป็นปูนปั้นประดับด้วยเครื่องถ้วย เมื่อกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าเข้าตี เมื่อ พ.ศ. 2310 พม่ายึดเป็นพื้นที่ตั้งฐานทัพ

23. วัดเชิงท่า ประวัตินี้เล่าสืบกันมาว่าเศรษฐีมีลูกสาวคนหนึ่งหนีตามชายหนุ่มคนรักไป ฝ่ายเศรษฐีก็เฝ้าคอยการกลับมาของบุตรสาวด้วยความรักอาลัย จึงได้ปลูกเรือนหอนไว้คอยท่า หากกลับมาของขมาก็จะอภัยและยกเรือนหอให้ เฝ้าคอยอยู่นานปีลูกสาวก็ไม่กลับมา เศรษฐีจึงสร้างวัดขึ้น และถวายเรือนหอที่นั้นให้แก่วัด เรียกว่า "วัดคอยท่า" และเปลี่ยนชื่อมาเป็น "วัดเชิงท่า" ในรัชกาลสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สิ่งสำคัญภายในวัดได้แก่ วิหาร (เหลือแต่ผนัง)

พระอุโบสถ (เหลือแต่ผนัง) ปรากฏใหญ่ และเจดีย์รายภายในศาลาการเปรียญมี “สังเค็ด” สำหรับพระภิกษุสวดพระอภิธรรมหน้าศพ มีการแกะสลักลวดลายงามมาก

24. วัดหน้าพระเมรุ พระองค์อินทร์ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. 2047 สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ในคราวเสียดวง วัดนี้ไม่ได้ถูกพม่าทำลาย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้ทรงปฏิสังขรณ์มีถึงสำคัญดังนี้ คือ

1. พระพุทธรูปนิมิตรวชิตมาร โมติศรีสุวรรณเพชร พระประธานเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ทรงเครื่องคันและพระเศียรทรงเทริด ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถที่สวยงาม หลังคามีช่อฟ้า ใบระกา แกะสลักเป็นพระนารายณ์ทรงครุฑเหยียบบนเศียรนาคมีรูปราหูสองข้างติดกับเศียรนาค ล้อมรอบด้วยหมู่เทพนม 26 องค์
2. วิหารน้อยสร้างในสมัยของรัชกาลที่ 3 ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปศิลา นั่งห้อยพระบาท ชื่อ “พระคันธารราช” ที่บานประตูมีลายแกะสลักเป็นลวดลายสวยงามมาก”

25. วัดภูเขาทอง สมเด็จพระรามาธิบดีทรงสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1930 และเมื่อ พ.ศ. 2112 พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ยกกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาได้ จึงได้สร้างพระเจดีย์ใหญ่แบบมอญขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์ที่วัดนี้เรียกว่า “ภูเขาทอง” และวัดนี้ก็เรียกว่า “ภูเขาทอง” ในรัชกาลสมเด็จพระบรมโกศ ได้ทำการปฏิสังขรณ์องค์เจดีย์ใหม่ เปลี่ยนรูปจากเจดีย์มอญเป็นรูปเจดีย์ใหม่ ส่วนพื้นฐานล่างยังเป็นศิลปมอญอยู่

26. วัดประเชษฐาราม (วัดวรเชษฐ์ เทพราราม) อยู่บริเวณทางเข้าเมืองทิศตะวันตก วัดนี้สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอยู่หัว) ทรงโปรดฯ ให้สร้างขึ้นตรงที่ พระองค์ทรงออกไปต้อนรับสมเด็จพระบรมราชาธิบดีที่ 1 (ขุนหลวงพงษ์) เมื่อคราวที่พระองค์มีพระราชสาส์นออกไปให้ ขุนหลวงพงษ์ยกกองทัพออกไปช่วยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ไปตีกรุงเขมรไม่สำเร็จ เมื่อพระองค์ยกกองทัพไปช่วยแล้วกรุงเขมรจึงตกอยู่ในอำนาจของกรุงศรีอยุธยา

27. วัดกษัตราธิราชวรวิหาร อยู่ตรงข้ามกับวังหลวง (วังสวนหลวง) ริมแม่น้ำเจ้าพระยา เดิมชื่อ “วัดกษัตรา” หรือ “วัดกษัตรากรม” เป็นวัดโบราณในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีความสวยงามมากวัดหนึ่ง และมีพระปรากฏใหญ่เป็นหลักประธานของวัด วัดนี้สมัยท่านพระครูพิพิธวิหารการ (เทียม สิริปัญโญ) เป็นเจ้าอาวาสวัดอยู่ ได้เริ่มตั้งโรงเรียนสุนัษศึกษาขึ้นประมาณ พ.ศ. 2519 ทำการสอนวิชาการก่อสร้าง ตกแต่งประดับมุกแกะภาพหนังใหญ่และตัวหนังตะลุง ฯลฯ

เรียกกันว่า โรงเรียนช่างสิบหมู่ ต่อมามีปัญหาด้านสถานที่จึงได้ส่งอาจารย์ไปสอนตามบ้าน และยกเลิกไปในที่สุด

28. วัดวรโพธิ์ (วัดระฆัง) ตั้งอยู่ริมคลองท่อ ท้ายพระราชวัง เดิมชื่อ วัดระฆัง ต่อมา ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ เมื่อคณะสงฆ์ไทยกลับจากประเทศลังกา นำเอาพันธุ์ พระศรีมหาโพธิ์เข้ามาถวาย และโปรดฯให้นำมาปลูกที่วัดนี้ จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดวรโพธิ์ มีมณฑป พระพุทธบาทและพระพุทธบาทจำลอง

29. วัดราชประดิษฐาราม วัดราชประดิษฐาราม สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เป็นวัดที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงผนวชอยู่ในขณะที่ดำรงพระยศเป็น พระเทียรราชาและ สมเด็จพระเจ้าอัครมหาราชบุรุษ (ขุนหลวงหาวัด) ก็เคยประทับอยู่ที่วัดนี้และวัดนี้ได้รวมเป็น วัดท่าทรายเข้าเป็นวัดเดียวกัน

(จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ป. : 31-52)

ด้านการละเล่นดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ

เพลงพื้นบ้าน

1. เพลงเรือ นิยมเล่นในฤดูน้ำหลาก หน้ากฐิน ศ้าป่า ในแม่น้ำ ลำคลอง
2. เพลงเกี่ยวข้าว เล่นในฤดูเก็บเกี่ยว ในวันลงแขกเกี่ยวข้าว
3. เพลงทวงมาลัยและเพลงระบำบ้านไร่ นิยมเล่นในวันครูสงกรานต์

ที่ลานบ้าน

4. เพลงฉ่อยและเพลงลำตัด นิยมเล่นกันในวันบวชนาค
5. เพลงสอนนาค เล่นในวันบวชนาค ที่บ้านหรือที่วัดก่อนที่จะอุปสมบทเป็น

พระภิกษุ

6. เพลงสำหรับเด็ก เล่นในวันครูสงกรานต์ เป็นคำร้องให้จังหวะกับการ

ละเล่นพื้นเมือง

(จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ป. : 64)

ด้านชีวิตความเป็นอยู่และวิชาการ

1. อาชีพ

อาชีพหลักที่สำคัญของประชาชนในจังหวัดอยุธยา ได้แก่ การทำนา ทำสวน ทำไร่ การเลี้ยงสัตว์ การทำประมงน้ำจืด และการอุตสาหกรรม (สุพร ประเสริฐราชกิจ, 2537)

หัตถกรรมพื้นบ้าน

หัตถกรรมพื้นบ้านที่สำคัญ ได้แก่

1. มีดอรัญญิก ทำที่บ้านต้นโพธิ์ ไม้หนอง ตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง ได้ผลิตมีดทุกชนิด ทุกขนาด ส่งไปขายทั่วประเทศ
2. เครื่องทองกลึง ทำที่หมู่บ้านอรัญญิก ตำบลท่าช้าง ทำผลิตภัณฑ์ทอง เช่น ขัน แจกัน มีด ช้อน ส่งไปขายต่างประเทศ
3. เครื่องประดับมุก ทำที่หมู่บ้านตำบลท่าเสาสุกรี ตำบลไผ่ลิง ผลิตภัณฑ์มี โดก เดียว ตะลุ่ม ฉาคผลไม้ กระบะ โต๊ะหมูบูชา
4. การแกะสลักไม้ ทำที่ตำบลบ้านใหญ่ วัดคูม และประจักษ์ ผลิตภัณฑ์คือโต๊ะหมูบูชา ตู้ เตียง หีบศพ โต๊ะเครื่องแป้ง ตู้พระธรรม ธรรมมาศ ฯลฯ
5. เครื่องปั้นดินเผา อยู่ที่ตำบลคานาม ริมถนนโรจนะ อำเภออุทัย ผลิตภัณฑ์มี เครื่องประดับ แจกัน ที่เขียนหรือแบบต่าง ๆ กระเบื้องเคลือบมุงหลังคา เสาระเบียงเคลือบ ฯลฯ
6. การทำออบ ทำที่อำเภอบางปะหันทุกตำบล ผลิตภัณฑ์ออบสานด้วยใบลาน หมวกใบลาน สานโครงด้วยไม้ไผ่แล้วกรุด้วยใบลาน ใช้ในการสวมศีรษะทำงานกลางแจ้งป้องกันแดดฝน
7. การทำจักสานไม้ไผ่ ทำที่บ้านคานิม อำเภอบางปะหัน ตำบลบ้านใหม่ อำเภอ บ้านแพรง เช่น กระจาด ตะแกรง กระบุง ที่บ้านคานิม สานพัดสี และผลิตภัณฑ์จากไม้ซาง เช่น บ้านทรงไทย เรือรบแพ รถไฟ เหวียน แจกัน ชิงช้า ฯลฯ
8. เครื่องจักสานด้วยหวาย ทำที่ตำบลหัวเวียง บ้านกระทุ่ม ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเสนา ผลิตภัณฑ์มีตะกร้า กระจาด ฉาคผลไม้ เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ ฝีมือประณีต สวยงาม
9. การสานปลาตะเพียน และเครื่องแขวน ทำที่หมู่บ้านห้วยแหลม ตำบลท่าเสาสุกรี และบ้านรัตนไชย ตำบลประจักษ์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา ผลิตภัณฑ์มี ปลาตะเพียนแขวนเป็นพวง ๆ มีแม่ปลา และถูกปลาทาสีสวยงาม และเครื่องแขวนมี ดักแดน นก สีเสื้อ
10. หัวโขน ทำที่บ้าน ม.ร.ว.จรรยาสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ บ้านเลขที่ 5/1 ตำบลท่าเสาสุกรี เป็นศิลปหัตถกรรมในครอบครัว ผลิตภัณฑ์เป็นรูปหัวโขนซึ่งประกอบด้วยใบหน้าของตัวแสดงในเรื่องรามเกียรติ์ มีขนาดเล็กที่ทำเป็นของขวัญ และขนาดใหญ่ที่สวมในการแสดง
11. ตุ๊กตาชาวบ้าน ผลิตที่หมู่ที่ 11 ตำบลด่านกระมั่ง เป็นศิลปหัตถกรรมภายในครอบครัว มีคุณค่าจริง เป็นผู้จัดทำร่วมกับคุณแม่ และน้อง ๆ รูปปั้นเป็นรูปคนโบราณ จัดแสดงการละเล่นต่าง ๆ ของชาวชนบท การประกอบอาชีพและศิลปพื้นเมืองแบบต่าง ๆ

12. การสร้างบ้านทรงไทย ทำเป็นบ้านคาบถโพธิ์ตามคัน อ่างทองบางปะหัน จัดทำ
คิ้วไม้สักทองทั้งหลัง ส่วนพื้นใช้ไม้ตะแบก ไม้มะม่วง ไม้แดง
13. การเขียนนัยพลอย ทำที่คาบถบ้านแพรง อ่างทองบ้านแพรง หมู่บ้านเจ้าเจ็ด
อ่างทองเสนา โดยรับพลอยมาจากกรุงเทพฯ เมื่อเขียนนัยเสร็จแล้ว จึงส่งไปประกอบอีกครั้ง
14. การจัดสถานก้านมะพร้าว มาสานเป็น ตะกร้าถือ กระจาดใส่ผลไม้
15. การทำดอกไม้คิ้วคันโสน ทำมากที่คาบถสวนพลู อ่างทองพระนครศรีอยุธยา
และคาบถบ้านกรวด อ่างทองบางปะอิน ผลิตภัณฑ์เป็นดอกไม้หลายประเภท ย้อมด้วยสีสวยงามมาก
ส่งไปขายต่างประเทศมาก
16. การปั้นหม้อดิน ที่คาบถคลองสระบัว ผลิตภัณฑ์เป็นหม้อหุงข้าว ไม้มีหู
สำหรับหุงข้าวและต้มยาสมุนไพร และหม้อดินสำหรับแกง เตาดิน
17. การทำอิฐมอญ และอิฐทนไฟ ทำกันมากที่อ่างทองบางบาล พระนครศรีอยุธยา
และอ่างทองนครหลวง ส่งไปขายใช้ในการก่อสร้างตึก บ้านและอาคารอื่น ๆ
18. การประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย บ้านกั้งคิดประดิษฐ์ โดยนายสมพร นามระวี
97 หมู่ 4 หมู่บ้านวรเชษฐ อ่างทองพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
(จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ป.: 59-61)

2. ชีวประวัติบุคคลสำคัญ

1. สมเด็จพระศรีสุริเยศ

กรุงศรีอยุธยาในคราวที่จะเกิดทุรยุคบุกเข็ญ เริ่มแต่สมเด็จพระไชยราชา
พระองค์ที่ 13 เสด็จสวรรคตลง เมื่อปี พ.ศ. 2089 พระยอดฟ้า ราชโอรสพระชนม 13 พรรษา
อันเกิดแต่ เจ้าแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ ได้ครองราชย์ต่อมา มีสมเด็จพระเทียรราชา พระอนุชาของ
สมเด็จพระไชยราชา ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทน แต่เนื่องด้วยพระนางศรีสุดาจันทร์ปรารถนา
จะเป็นใหญ่ในราชการ จึงพาลหาเหตุแกล้งนานาประการ สมเด็จพระเทียรราชทรงกษัตริย์จะมีมา
คู่ตัวจึงเสด็จออกทรงผนวชประทับอยู่ ณ วัดราชประดิษฐฐาน พระนางศรีสุดาจันทร์ได้โอกาส
จึงคบคิดกับขุนวรวงศา ผู้ซึ่งพระนางทรงยกย่องให้เป็นใหญ่ ได้ลอบวางยาพิษพระยอดฟ้า
สิ้นพระชนม์ จนข้าราชการผู้ใหญ่หลายท่าน มีขุนทิเรนทรเทพ ขุนอินทรเทพ หมื่นราชเสนาหา
เป็นต้น ทนดูความยุ่งเหยิงเหล่านี้ไม่ไหว จึงร่วมใจกันกำจัดเจ้าแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์
และขุนวรวงศา เสีย แล้วเชิญเสด็จสมเด็จพระเทียรราชาให้ลาผนวชขึ้นครองราชสมบัติ
ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เป็นกษัตริย์พระองค์ที่ 15 แห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ.
2091 พระองค์มีเอกอัครมเหสีพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า สมเด็จพระศรีสุริเยศ

ข่าวคราวความยุ่งเหยิงอันเป็นทุรยุคขุกเข็ญนี้ ตลอดจนการพลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ ทราบไปถึงพระเจ้ากรุงหงสาวดี คณะเบงชเวตี้ทรงเห็นเป็นโอกาสเหมาะที่จะแผ่พระเดชานุภาพ จึงเสด็จยกทัพผ่านพระเจดีย์สามองค์ตรงเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิโปรดฯ ให้จัดทัพไปตั้งรับที่เมืองสุพรรณบุรี แต่ทัพพม่ามีกำลังเหนือกว่า เหลือกำลังต่อสู้ จึงถอยร่นมาตั้งรับภายในพระนคร พระเจ้าคณะเบงชเวตี้ทรงเคลื่อนทัพเข้ามาถึงชานพระนคร แล้วตั้งล้อมไว้ โปรดฯ ให้ตั้งค่ายหลวงที่ตำบลกุ่มคอง ทัพพระมหาอุปราชฯ ตั้งที่ตำบลพะเนียด ทัพพระเจ้าแปรตั้งที่ตำบลบ้านใหม่มะขามห้อง และทัพพระยาพลมตั้งที่ทุ่งประเชด

ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงพระดำริจะทอดพระเนตรกำลังของข้าศึกที่ยอกมาครั้งนี้ว่าจะเข้มแข็งเพียงใด จึง ณ วันอาทิตย์ ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 4 ก็เสด็จทรงพลายแก้วจักรรัตนยกทัพหลวงไปตั้ง ณ ทุ่งภูเขาทอง สมเด็จพระศรีสุริโยทัย องค์อัครมเหสีทรงฉลองพระองค์เป็นชายอย่างพระมหาอุปราช ประทับบนหลังคชาธารพลายนาคพินายสุริยะ โดยเสด็จพร้อมด้วยสมเด็จพระรามศวรและสมเด็จพระมหินทร ราชโอรสทั้งสองทรงช้างพลายมงคลจักรวาล และพลายพิฆานจักรพรรดิตามลำดับ ทั้งที่พระองค์ทรงอินช้าง ณ โคนพระยา ทางด้านใต้ของทุ่งภูเขาทอง ฝ่ายกองลาดคะเวนพม่ารมัญญ์เห็นขบวนทัพไทยยืนสง่า เป็นแนวอยู่เช่นนี้ จึงนำข่าวไปกราบทูลพระเจ้ากรุงหงสาวดี พระเจ้ากรุงหงสาวดีจึงตรัสสั่งให้เคลื่อนพลเข้าปะทะทันที ทัพทั้งสองได้คาน้ำเข้าประจัญบาน ทัพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ปะทะกับทัพพระเจ้าแปร ช้างค่อช้างถูกไล่กัน พลายแก้วจักรรัตน ช้างทรงพระมหาจักรพรรดิเสียที่ช้างข้าศึก ความอยู่เอาไว้มิอยู่ จึงแล่นหนีช้างพระเจ้าแปร สมเด็จพระศรีสุริโยทัยเกรงพระราชสวามีจะเป็นอันตราย จึงไสช้างทรงเข้าขวาง เกิดกระทำยุทธหัตถีขึ้นอย่างมีภาคฝัน ช้างพระเจ้าแปรได้ต่างแบบอนัด ช้างทรงของพระนางเจ้าเสวตี พระเจ้าแปรจึงจ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าว ต้องพระพาทาสมเด็จพระศรีสุริโยทัยขาดศพายแล้ง ขบถันพระชนม์อยู่กับคอช้าง สมเด็จพระรามศวรและสมเด็จพระมหินทร เห็นเหตุการณ์เช่นนั้น จะเข้าแก้ก็มิทัน ได้เข้าต่อสู้กับพระเจ้าแปร กันเอาพระศพไว้ได้ ครั้นทัพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็ถอยกลับเข้าพระนคร อัญเชิญพระศพมาประดิษฐานและพระราชทานเพลิง ณ สวนหลวงพระราชวังหลัง แล้วโปรดฯ ให้สร้างวัดและพระเจดีย์ขึ้นเป็นอนุสรณ์ ให้ชื่อว่า วัดสวนหลวง ซึ่งอยู่ติดกับวัดสพสวรรค์อันเป็นวัดเล็ก ๆ ซึ่งมีมาแต่ก่อนสร้างพระนครศรีอยุธยา พระเจดีย์อันเป็นอนุสรณ์นี้ยังปรากฏอยู่คราบเท่าทุกวันนี้

2. พันท้ายนสิงห์ ผู้อุทิศชีวิต เพื่อรักษาพระราชประเพณี

พันท้ายนสิงห์ เป็นนายท้ายเรือพระที่นั่งเอกไชย ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ กษัตริย์พระองค์ที่ 29 ครองกรุงศรีอยุธยาระหว่างปี พ.ศ. 2240 ถึง พ.ศ. 2249 สมเด็จพระเจ้าเสือเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีน้ำพระทัยทารุณ ร้ายกาจ ปราศจากกุศลสุจริต มีพิศกในโทษะโมหะมูลเจือ

ไปในพระตำหนัก ทรงทอพระทัยในการผจญภัย มีประพาสป่าล่าสัตว์ ชกมวย และโปรดการทรงเบ็ดเป็นอย่างยิ่ง ครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2247 พระองค์เสด็จประพาสทางทะเล เพื่อจะทรงเบ็ดให้ตำราญพระทัย ณ แขวงปากน้ำเมืองสาครบุรี เมื่อเรือพระที่นั่งเอกไชยไปถึงตำบลโลกขาม คลองคดเคี้ยวมาก กระแสน้ำก็เชี่ยว หัวเรือพระที่นั่งเบนไป จนพันท้ายนรสิงห์นายท้ายเรือไม่สามารถแก้ไขได้ หัวเรือพระที่นั่งได้ชนกิ่งไม้ใหญ่หักลงน้ำ พันท้ายนรสิงห์ตกใจมาก และนึกถึงโทษของตน จึงกระโดดขึ้นบนฝั่งและกราบทูลพระกรุณาว่า “ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท ปกเกล้าฯ พระอาชญาเป็นล้านเกล้าฯ ของจงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ทำศาลขึ้นสูงเพ็ชงดา แล้วตัดศีรษะข้าพระพุทธเจ้ากับศีรษะเรือพระที่นั่งซึ่งหักไปนั้น ขึ้นบวงสรวงไว้ ณ ที่นี้ ตามพระราชกำหนดในบทพระอภัยการเกิด” สมเด็จพระเจ้าเสือทรงพระพิโรธในความตักขี้และมั่นคงต่อพระราชกำหนดของพันท้ายนรสิงห์ แม้พระราชอัธยาศัยของพระองค์จะโหดร้ายทารุณปานใดก็มีอาจจะเว้นความเมตตากรุณาเสียได้ จึงมีพระราชโองการครัดแก่พันท้ายนรสิงห์ว่า “ย้ายพันท้ายนรสิงห์ซึ่งโทษเองถึงตายนั้นก็ควรอยู่แล้วใน แต่กูจะยกโทษให้ จงลงมาเรือเถิด หัวเรือที่หักนั้นกูจะทำต่อใหม่ อย่าวิตกเลย”

พันท้ายนรสิงห์ได้กราบทูลว่า รู้สึกทราบซึ่งในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง แต่ก็หาได้ขียนขอมตามพระราชโองการไม่ กลับกราบทูลว่า “พระมหากรุณาเป็นล้านเกล้าฯ ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้านพัน แต่ทว่าจะเสียขนบธรรมเนียมในพระราชกำหนดกฎหมายไป และซึ่งจะมาละพระราชกำหนดแผ่นดินเสียดังนี้ คูมิควรยิ่งนัก นานไปภายหลังคนตวงรู้อะครหาดีเขินคูหมิ่นได้ ขอได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอย่าได้ทรงอาลัยในชีวิตของข้าพระพุทธเจ้ายิ่งกว่าพระราชกำหนดกฎหมายเลย” สมเด็จพระเจ้าเสือทรงพระราชดำริหาหนทางจะช่วยพันท้ายนรสิงห์ ผู้ซื่อสัตย์และจงรักภักดีนี้ จึงมีพระกระแสรับสั่งให้ฝีพายทั้งปวงนั้น ปีนมุดดินเป็นรูปของพันท้ายนรสิงห์เท่าตัวจริงขึ้น แล้วให้ตัดศีรษะรูปปั้นนั้นแทน แล้วครัดว่า “ย้ายพันท้าย กุดตัดศีรษะเองแล้ว ขอให้กลับลงมาเรือเถิด” พันท้ายนรสิงห์รู้สึกละอายใจนัก และเกรงว่าจะเสียพระราชกำหนดกฎหมายแต่โบราณ ซึ่งมีอยู่ว่า ถ้าพันท้ายผู้ใดถือท้ายเรือพระที่นั่ง ให้หัวเรือพระที่นั่งหัก ท่านว่าพันท้ายนั้นถึงมรณะ โทษให้ตัดศีรษะเสียนี้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเถื่อนขาคิดว่า ต่อไปในอนาคต คนตวงรู้อะครหาดีเขินคูหมิ่นพระบรมเชษานุภาพในองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงคงยื่นคำขอให้ประหารชีวิตคน

สมเด็จพระเจ้าเสือทรงกล่าววิงวอนหลายครั้งหลายครา แต่ทว่าพันท้ายนรสิงห์ผู้จงรักภักดีในพระองค์และมั่นคงในพระราชกำหนดก็มีให้เห็นด้วย พระองค์ทรงอัคนั้นต้นพระทัยเป็นที่อึ้ง จึงดำรัสให้ตั้งศาลสูงเพ็ชงดา ให้เห็นขนาดตัดศีรษะพันท้ายนรสิงห์และนำหัวเรือพระที่นั่งขึ้นพลีกรรมไว้ด้วยบนศาลนั้น

พันห้าอนึ่งที่ได้สิ้นชีพไป 250 ปีเศษแล้ว แต่ชื่อเสียงเกียรติคุณอันควรยกย่องสรรเสริญของเขานั้นมิได้สูญสลาย ยังเป็นตัวอย่างอันดีของพี่น้องชาวไทยทั่วไปทั้งวันนี้และวันหน้า

(วิทยาลัทธิภิกษุปัจฉิมศักราช, 2513 : 125-134)

จังหวัดสระบุรี

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา

ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่สำคัญของจังหวัดสระบุรี ได้แก่

1.1 ประเพณีดักบาตรดอกไม้

ประเพณีดักบาตรดอกไม้ นับว่าเป็นประเพณีที่สำคัญของจังหวัดสระบุรี

โดยถือเอาวันเข้าพรรษา วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ของทุกปี จะมีประชาชนผู้เฒ่า ผู้แก่ และคนหนุ่มสาวทั่วไป ต่างพากันไปทำบุญดักบาตรเนื่องในวันเข้าพรรษา ที่วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร ซึ่งคามประเพณีชาวพุทธทั้งหลายเมื่อเสร็จจากการทำบุญดักบาตรในตอนเช้าแล้ว ประชาชนโดยทั่วไป ก็จะพากันไปเก็บดอกไม้ชนิดหนึ่ง มีลักษณะคล้ายต้นกระชายหรือต้นขมิ้น มีสีส้มเป็นดอกสีเหลืองหรือสีขาว เรียกว่า “ดอกเข้าพรรษา” ซึ่งดอกไม้ชนิดนี้ชอบขึ้นตามไหล่เขา และจะมีเฉพาะช่วงเข้าพรรษา โดยจะมีการดักบาตรดอกไม้ในตอนบ่ายของวันเข้าพรรษา บริเวณวัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร ตำบลขุนโขลน อำเภอพระพุทธบาท

1.2 ประเพณีแห่พระเขี้ยวแก้ว

พระเขี้ยวแก้ว ชาวพุทธเชื่อกันว่า เป็นฟันของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 4 จะมีการจัดงานของชาวอำเภอพระพุทธบาท โดยอัญเชิญพระเขี้ยวแก้วจากพิพิธภัณฑ์วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร ออกแห่ฉลองรอบเมืองพระพุทธบาท โดยมีความเชื่อว่า หากมีการแห่พระเขี้ยวแก้วแล้ว จะสามารถบันดาลให้ประชาชนชาวพระพุทธบาทได้รับความร่มเย็นเป็นสุข ทำมาค้าขายดีกันทั่วหน้า เป็นการจัดงานประจำปี อำเภอพระพุทธบาท

1.3 ประเพณีแห่บั้งไฟ

คำว่า “บั้งไฟ” เป็นภาษากลาง ภาษาพื้นบ้านเรียกว่า บั้งไฟ ซึ่งหมายถึง กระบอกลอยไฟไม่บรรจุด้วยดินปืนและมีหลอดเล็กซึ่งทำด้วยไม้รวกผูกติดอยู่ด้านบน ค่องหางยาวออกมาด้วยไม้รวกถ่าเล็ก ๆ ใช้ไฟจุดทางปลายกระบอกลอยด้านข้างซึ่งบรรจุด้วยดินปืน ทำให้เกิดแรงดันขับให้บั้งไฟพุ่งทะยานขึ้นสู่อากาศ

การแห่บั้งไฟนั้นมิใช่จะทำเหมือนกันทุกวัด สำหรับบ้านกอกซึ่งอยู่ตำบลบ้านแก้ง อำเภอเมืองสระบุรี จังหวัดสระบุรี ทำพิธีแห่บั้งไฟทุกปี

การแห่บั้งไฟจะทำกันในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปีโดยนำบั้งไฟทำพิธีแห่ไปตามหมู่บ้านทุกหลังคาเรือน มีการร้องรำน่าน้ำขบวนแห่เป็นที่สนุกสนาน อาจมีการเรียไรเงินชาวบ้านมาเป็นทุนในการทำบั้งไฟ ในหมู่บ้านมีศาลเจ้าพ่อประจำหมู่บ้านคือศาลเจ้าพ่อหงษ์ทอง ซึ่งชาวบ้านนับถือ มีพิธีจุดรูปเทียนบอกกล่าว และจุดบั้งไฟซึ่งทำพิเศษ 1 บั้ง จากนั้นจะแห่ไปทำพิธีจุดเสียดงคายที่วัด

รุ่งขึ้นวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 (วันวิสาขบูชา) มีการทำบุญตักบาตรที่วัดเป็นอันว่าเสร็จพิธีแห่บั้งไฟในปีนั้น

1.4 ประเพณีกำฟ้า

ประเพณีกำฟ้า เป็นวันตรุษของชาวไทยพวน ซึ่งชาวไทยพวนทุกคนเคารพและถือปฏิบัติกันมาด้วยความจริงใจจนถึงปัจจุบันนี้ ถ้าไทยพวนคนใดฝ่าฝืนจะถูกตำหนิติเตียนจากพี่น้องชาวไทยพวนด้วยกันและเชื่อว่า จะถูกฟ้าผ่าตาย

ประเพณีกำฟ้าที่ตำบลบ้านกอก อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี กำหนดขึ้นในวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 3 เริ่มตั้งแต่ตะวันตกดิน ไปจนรุ่งวันใหม่ (ตลอดทั้งคืน) รุ่งขึ้นวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 จะมีพิธีตลอดทั้งวัน ตอนเช้าจะมีการทำบุญตักบาตรด้วยอาหารหวานคาว มีข้าวหกลาม ข้าวจี และถือเป็นวันปิดงานกำฟ้าประจำปีด้วย

ในวันนี้หนุ่มสาวจะสนุกสนานรื่นเริง มีการเล่นแข่งขันและตะบ้า เล่นถูกช่วง ขว้างไม้ห่ม เป็นต้น

ต่อมาอีก 7 วัน คือวันขึ้น 10 ค่ำ เดือน 3 มีพิธีกำฟ้าตั้งแต่เช้าถึงเพล (ครึ่งวัน) อีกครั้งหนึ่ง

เว้นระยะต่อมาอีก 5 วัน จึงจะพ้นเขตกำฟ้า ภาษาไทยพวน เรียกว่า “มันฟ้า” วันนี้ในตอนเช้าจะมีการทำบุญตักบาตรที่วัด เสร็จจากการทำบุญตักบาตรแล้วก็พร้อมใจกันไปทำพิธี “เสียดง” พิธีนี้พ่อบ้านหรือแม่บ้านจะเอาคูนหิน 1 คูน ไปทิ้งในลำน้ำไหล เป็นการขออานุญาตจากเทพเจ้าเพื่อให้ครอบครัวของคนอยู่เย็นเป็นสุข

1.5 การทำขวัญข้าว

ชาวบ้านส่วนใหญ่ในกิ่งอำเภอดอนทุตเชื่อว่า ข้าวในนาที่ทำไว้มีนางเทพธิดาองค์หนึ่งเป็นผู้ดูแลรักษา เทพธิดาองค์นั้นมีนามว่า “แม่โพสพ” และยังเชื่อต่อไปอีกว่า ถ้าผู้ใดปฏิบัติดีคือแม่โพสพ แม่โพสพจะช่วยให้ข้าวในนาได้ผลสมบูรณ์ ซื่อซื่อได้ราคาดี ด้วยเหตุผล ชาวนาจึงต้องทำขวัญและรับขวัญแม่โพสพทุกปี ปีละสองครั้ง ครั้งแรกเรียกว่า “รับขวัญข้าว”

การทำขวัญข้าว จะทำในระชะที่ข้าวใกล้จะออกรวง ซึ่งชาวนาเรียกข้าวในคอนนี้ว่า “ข้าวแดงตัว” หรือ “ข้าวตั้งท้อง” การออกทำขวัญข้าวต้องทำในวันศุกร์เพียงวันเดียว

หลังจากที่ชาวนาทำขวัญข้าวแล้วข้าวก็ออกรวง ข้าวจะใช้เวลาหลังจากออกรวงแล้วประมาณ 15 วัน เมล็ดข้าวจะเริ่มมีน้ำสีขาวชั้นอยู่ข้างใน คอนนี้เขาเรียกว่าข้าวเป็นน้ำนม แล้วน้ำนมนี้จะแข็งตัวเป็นเมล็ดแข็งจากปลายรวงก่อน ระหว่างที่ปลายรวงเริ่มแข็งตัวนี้เขาจะทำข้าวฮากูไต่บาคตรและรับประทานกัน

ต่อจากกวนข้าวฮากูแล้วก็ถึงการรับขวัญข้าว การรับขวัญข้าวนี้จะรับคอนที่ชาวนานวดข้าวและเก็บข้าวเข้าชั่งเรียบร้อยแล้ว การรับขวัญข้าวก็เหมือนกับเราไปเชิญแม่โพสพเข้ามาอยู่ชั่งนั่นเอง การรับขวัญข้าวนี้ จะต้องทำในวันศุกร์เหมือนทำขวัญข้าว สิ่งที่ต้องเตรียมก็มี ผ้านุ่งผืนหนึ่ง ผ้ายืนผืนหนึ่ง มะพร้าว 1 ผล กล้วย 1 หวี ขนมถั่วงา แป้ง รง ขมิ้น น้ำ 1 ขวด ดอกสำหรับมัดหุ่น 1 กำ ไต้ลงในกระบุง ให้แม่บ้านใช้ไม้คานคอนกระบุงไปนาที่ทำ เมื่อไปถึงเอาผ้านุ่งกับผ้ายืนวางพาดปากกระบุง กล่าวอันเชิญแม่โพสพ ให้เข้าไปสู่ขังข้าว นำกระบุงมาขังเอาหุ่นฟางออกมาวาง ปักธงลงข้าง ๆ ตัวหุ่น เอามะพร้าวออกมาทา ขมิ้นกับแป้งข้างจุกอย่างละข้างพร้อมกับขูดน้ำ แล้วอธิษฐานขอพรแม่โพสพ นำกระบุงกลับออกมาจากขังได้ เป็นอันว่าเสร็จพิธีรับขวัญข้าว

(ศูนย์การท่องเที่ยวยังหวัดสระบุรี, 2532 : 4-5)

ด้านภาษาและวรรณกรรม

1. วรรณกรรมพื้นบ้าน

1.1 ประวัติสระบุรี

1.2 คำานานพระพุทธบาท

1.3 คำานานพระพุทธฉาย

1.4 เสาร่องไห้

1.5 นครขีคชิน

1.6 คำานานอยู่ตะเภา

1.7 วัดศรีบุรีรัตนาราม

1.8 บ้านหมอ

1.9 แก่งคอง

1.10 วิหารแดง

- 1.11 บ้านคงเมือง
 - 1.12 บ้านหนองจิก
 - 1.13 บ้านพระยาทศ
 - 1.14 หนองกิมม้า
 - 1.15 ชารเกษม
 - 1.16 หนองคนที
 - 1.17 บางโฆมค
 - 1.18 ผาตติง
 - 1.19 หนองย่างเสือ
2. นิทานพื้นบ้าน
- 2.1 เกร็ดเพื่อนบ้าน
 - 2.2 ตอนถูกให้เป็นโจร
 - 2.3 เจ้าชอกกำพร้าว
 - 2.4 กระต่าย คางคก และเสือ
 - 2.5 ลูกนกแมงกเด้าสองตัวพี่น้อง
 - 2.6 บุตรเศรษฐีกับนายพรานเนื้อ
 - 2.7 เพื่อสหายสี่คน
 - 2.8 ถิ่นทอง
 - 2.9 พระมหากษัตริย์
 - 2.10 คาบอดคาโต
 - 2.11 อำนาจของผีโป่ง
 - 2.12 อยากรู้นี้ให้เป็นนายหน้า อยากรู้นี้ให้เป็นนายประกัน
 - 2.13 ทำเองเป็นเอง
 - 2.14 นายชื้อกับนายคค
 - 2.15 วาสนาอาภัพ
 - 2.16 คนจน
 - 2.17 พระหมอดู
 - 2.18 หนึ่งคู่อยากจนคนถูกมาก
 - 2.19 หมิงออกคัจฉูญและปากร้าย
 - 2.20 คนคาบอดกับคนชาติ

ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี

1. รอยพระพุทธบาท

ค้นพบในสมัยพระเจ้าทรงธรรม ลักษณะรอยพระพุทธบาทเป็นคล้ายเท้าคน ถัดลงไปในพื้นที่กว้าง 21 นิ้ว ยาว 5 ฟุต ถิก 11 นิ้ว ตั้งอยู่บริเวณวัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร ตำบลขุนโขลน อำเภอพระพุทธบาท

2. พระพุทธรูป

เป็นพระบรมฉายาลักษณ์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงประทับคิณหน้าผา ภายในมณฑปครอบพระบรมฉายาลักษณ์เพื่อเป็นที่เคารพสักการะแก่ประชาชนโดยทั่วไป

3. บ่อพรานล้างเนื้อ

เป็นบ่อพรานล้างเนื้อที่มีลักษณะบ่อหินขนาดย่อม ซึ่งมีประวัติเล่ากันว่าพรานบุญผู้พบรอยพระพุทธบาท เป็นผู้นำเนื้อมาล้างที่บ่อ โดยคุกเข่าแล้วก้มล้างเนื้อ บริเวณปากบ่อมีรอยเข่า หลุมที่ปักดอกของพรานบุญ ตั้งอยู่ใกล้บริเวณพระพุทธบาท วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร ตำบลขุนโขลน อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

4. เสาร์่องไห้

เป็นเสาไม้ใหญ่ ถัดกันว่นป็นเจ้าแม่ตะเคียน ประวัติน่ากันว่าเมื่อครั้งกรุงเทพฯ ได้มีการเกณฑ์เสาหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อค้ำเสามีลักษณะงดงาม จัดเป็นเสาอกที่เสาดันหนึ่งมีลักษณะงดงามมาก แต่ลงเข้าไปเล็กน้อยซึ่งได้มีการคัดเลือกเสาไม้แล้ว ทำให้เสาดันไม้ไม่มีได้ถูกคัดเลือก จึงเกิดความเสียใจไหลตอชทวนน้ำมา ณ ตำบลเสาไห้ พอดกเวลาดกลางคืน ชาวบ้านบริเวณริมแม่น้ำได้ยินเสียงของผู้หญิงร้องไห้ จึงมีการจัดทำพิธีอัญเชิญขึ้นมา ประดิษฐานตั้งอยู่บริเวณวัดสูง ตำบลเสาไห้ อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี (ศูนย์การท่องเทียวจังหวัดสระบุรี, 2532 : 1-4)

5. พระราชวังโบราณ สมัยพระเจ้าทรงธรรม ใกล้กับพระพุทธบาทในปัจจุบัน เหลือแต่กำแพงเศษซาก

6. เมืองจิคชิน หรือเมืองปรีนคปะ สมัยขอมมีอำนาจ ปัจจุบันเป็นเนินดิน มีคูเมืองเรียกว่า โคนประสาท อยู่ในอำเภอบ้านหมอ ชาวบ้านเรียกว่าบ้านคูเมือง

7. ถ้าศรีวิไลย์ ได้พบประติมากรรมภาพสลักพระพุทธรูปสมัยทวารวดี ที่อำเภอพระพุทธบาท (ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ม.ป.ป.)

ด้านชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ

อาชีพ

อาชีพหลักที่สำคัญของประชาชนในจังหวัดสระบุรี ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวน และอุตสาหกรรมไม้บดและย่อยหิน (สุพร ประเสริฐราชกิจ, 2537)

จังหวัดอ่างทอง

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา

ความเชื่อถือศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนชาวอ่างทอง มีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นอันมากเช่นเดียวกับประเพณีของจังหวัดอื่น ๆ ในภาคกลาง เช่น ประเพณีเวียนเทียนวันวิสาขบูชา ประเพณีเข้าพรรษา และออกพรรษา ประเพณีเทศน์มหาชาติ ประเพณีตรุษสงกรานต์ เป็นต้น

จังหวัดอ่างทองมีวัดทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากในแต่ละปีชาวจังหวัดอ่างทองจะจัดเทศกาลของวัดใหญ่ๆ ซึ่งประกอบด้วยการทำบุญไหว้พระและมหรสพ งานประเพณีที่สำคัญ ๆ ที่มีเป็นประจำปี ได้แก่

1. งานนมัสการพ่อศรีเมืองทอง วัดคันสน อำเภอเมืองอ่างทอง เดือน 4
2. งานนมัสการหลวงพ่อราชปักษี (วัดนก) อำเภอเมืองอ่างทอง เดือน 11-12
3. งานนมัสการหลวงพ่อดุสิต วัดไชโยวรวิหาร อำเภอไชโย เดือน 5,11
4. งานนมัสการหลวงพ่อดุสิต วัดเกาะ อำเภอโพธิ์ทอง เดือน 8
5. งานนมัสการหลวงพ่อดุสิต วัดศรีร้อย อำเภอวิเศษชัยชาญ เดือน 12
6. งานไหว้ศาลหลักเมือง งานอยู่ข้าวอยู่น้ำ และงานกาชาดบริเวณศาลหลักเมือง และหน้าศาลากลางจังหวัด ช่วงปลายเดือนมีนาคมถึงต้นสิงหาคม
7. งานประเพณีสงกรานต์ ที่หน้าศาลากลางจังหวัด/ศาลากลางเทศบาลเมือง และที่วัดป่าโมกวรวิหาร/เทศบาลตำบลป่าโมก ระหว่างวันที่ 12-13 เมษายน
8. งานประเพณีแห่เทียนพรรษา บริเวณวัดคันสน อำเภอเมืองและเทศบาลตำบลป่าโมก ช่วง วันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8

9. งานประเพณีตอกระทง และชักพระ “พระพุทธรำพึง” ที่หน้าศาลากลาง
จังหวัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12

(วิชัย บัวประคิษฐ์ และคณะ, ม.ป.ป. : 18)

ด้านภาษาและวรรณกรรม

ภาษาถิ่นอ่างทอง

อ่างทองเป็นชุมชนเก่าแก่ ภาษาที่ใช้ก็เป็นภาษาไทยดั้งเดิม ไม่มีอิทธิพลจากภาษาชาติอื่นมาทำให้ภาษาเปลี่ยนแปลง ลักษณะทั่วไปของภาษาพูดชาวอ่างทองจึงเหมือนกับชาวไทยภาคกลางทั้งหลายนั่นเอง มีสำเนียงเหน่อน้อย ๆ แต่ถ้าสังเกตให้ดีมีภาษาพูดหลายคำที่ไม่เหมือนชาวภาคกลางจังหวัดอื่น ทำให้เป็นเอกลักษณ์ของชาวอ่างทอง ไปอยู่ไหนแห่งใด ถ้าพูดคำเหล่านี้ออกมา คนใดอื่นจะจับได้ว่า นี่ต้องเป็นชาวอ่างทองแน่นอน

ปัจจุบัน คำบางคำเริ่มหายไป เพราะคนรุ่นใหม่เริ่มใช้ภาษาตามสื่อสารมวลชนต่าง ๆ ที่แพร่เข้ามาอย่างรวดเร็วและรุนแรง ซึ่งถึงภาษานำไปรับภาษาสมัยใหม่ตามความนิยม

ภาษาถิ่นอ่างทองที่แตกต่างไปจากที่อื่น ๆ เช่น

กระเดิด	ก. เปิดขึ้น เผอขึ้น
กวนลม	ว. ทำให้ขัดเคือง ขุ่นใจ ไม่พอใจ ความเคียวกับกวนโมโห
กะโง	น. ผ้าขาวม้า คนอ่างทองเรียกผ้าขาวม้าว่า ผ้ากะโง
กะเร็น	ว. อยู่ในที่เร็นต๊ับ ห่างไกลความเจริญ ตรงกับภาษาปัจจุบันว่า
“อยู่หลังเขา”
กะเหลียม	ก. เล็มเลียบ ๆ เคียง ๆ
กระแต้ง, กระหรือกะแต้ง, กระตั้ง	น. ใช้เรียกถังคักน้ำชนิดมีหูหิ้ว
โกง	ก. งอแง ขี้ฮ้อน คือ ใช้กับเด็กเล็ก ๆ
คลัง	ก. ช่วยประคอง ช่วยทุงง ไม่ให้ล้ม
เคตั้ง	ก. ล้มตัวลงนอนใช้กับเด็กเล็ก ๆ
จวม	ก. ครอบ คลุม ปิด
ปลาเห็ด	น. ชื่ออาหารคาว เป็นกับแก้มกั๊ต ทำจากเนื้อปลาโขกปนกับ
เครื่องปรุงแล้วปั้นเป็นแผ่นแบน ๆ ทอดน้ำมัน ภาษาแบบแผน
เรียก “ทอดมัน”
มอด	ก. มุด , ถอด สองคำนี้เกิดการกลมกลืนเสียงเป็นมอด

เอ็น	ว. หย่อน ชัด ชาน
หิน	ก. หัน
แหงะ	ก. เหลียวมองหัน ไปมอง
โหม่	ก. โผล่หน้า โผล่หัว

(พจนานุกรมศัพท์ สดงและคณะ, 2539)

ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี

จังหวัดอ่างทองมีความสำคัญและมีการบันทึกเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์และงานวรรณกรรม ประกอบเมืองอ่างทองเป็นเมืองสำคัญแห่งหนึ่งตั้งแต่สมัยอยุธยา ที่ยังมีร่องรอยทางประวัติศาสตร์โบราณคดีสืบต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จึงทำให้ร่องรอยที่หลงเหลืออยู่เป็นหลักฐานประกอบการศึกษา การชื่นชมในความงดงามทางศิลปกรรมและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในอดีตได้เป็นอย่างดี

แหล่งโบราณวัตถุ และศาสนสถานที่สำคัญ ได้แก่

3.1 วัดอ่างทองวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ตั้งอยู่ตรงข้ามศาลากลางจังหวัด เดิมเป็นวัดเล็ก ๆ 2 วัด คือวัดโพธิ์เงิน และวัดโพธิ์ทอง สร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 ครั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดฯให้รวมเป็นวัดเดียวกันเมื่อ พ.ศ. 2443 แล้วพระราชทานนามว่า “วัดอ่างทอง” วัดนี้มีพระอุโบสถ พระเจดีย์ทรงระฆังประดับด้วยกระจกสีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

3.2 วัดคันสน อยู่ริมฝั่งปากตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นวัดเก่าแก่โบราณที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิ เรียกว่า “สมเด็จพระศรีทอง” ขนาดหน้าตักกว้าง 6 วา 3 สอก 9 นิ้ว สูง 9 วา 2 สอก 19 นิ้ว มีพุทธลักษณะที่สวยงาม นับว่าเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะที่ใหญ่ที่สุดองค์แรกของไทย

(วินัย บัวประดิษฐ์ และคณะ, ม.ป.ป. : 21)

3.3 วัดป่าโมกวรวิหาร อยู่ในเขตเทศบาลตำบลป่าโมก เดิมมี 2 วัดติดกัน คือ วัดตลาดกับวัดชีประขาวเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ที่งดงามมากอีกองค์หนึ่งของประเทศไทย มีความยาวจากพระเมาลีถึงปลายพระบาท 22.58 เมตรก่ออิฐถือปูนปิดทอง พระพุทธรูปไสยาสน์องค์นี้สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยสุโขทัยมีประวัติความเป็นมาที่น่าอัศจรรย์ เท่ากันมาว่าได้อพยพมาจากอมออยู่หน้าวัด ราษฎรบวงสรวงแล้วชักลากขึ้นมาไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำในพระราชพงศาวดารกล่าวว่ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชก่อนจะยกทัพไปรบกับพระมหาอุปราชาได้เสด็จมาควบคุมการระลอบ

องค์พระให้หันจากกระแสน้ำทะเลตลิ่งพังไปไว้ยังวิหารใหม่ที่วัดตลาดห่างจากฝั่งแม่น้ำ 168 เมตร แล้วโปรดให้รวมทั้งสองเป็นวัดเดียวกัน พระราชทานนามว่าวัดป่าโมกเพราะบริเวณนั้นมีดินโมกมากมาย สิ่งที่น่าสนใจในวัดนี้มีมากมาย อาทิ

3.3.1 พระวิหารและพระพุทธรูปไสยาสน์ องค์พระก่อด้วยอิฐฉาบปูน ลงรักปิดทอง เป็นศิลปสมัยสุโขทัย ประดิษฐานในพระวิหารซึ่งสร้างขึ้นเมื่อคราวระลอกพระพุทธรูปไสยาสน์ ในสมัยอยุธยาตอนปลาย กรมศิลปากร ได้ขึ้นทะเบียนไว้แล้ว

3.3.2 ศาลาถนนวน จากทำน้ำไปสู่วิหารพระพุทธรูปไสยาสน์ เดิมมีจำนวน 54 ห้อง

3.3.3 พระวิหารเขียนหรือโบสถ์เขียน เดิมเป็นค้ำหนักที่ประทับของพระเจ้าท้ายสระ ในคราวเสด็จระลอกพระพุทธรูปไสยาสน์ หน้าบันมีฉาบปูนปั้นลงรักปิดทอง

3.3.4 มณฑป ก่อด้วยอิฐฉาบปูนทาสีขาว หลังคามุงกระเบื้องสี หน้าบันมีลวดลายปูนปั้น รอบมณฑปมีกุฎี 4 หลัง ด้านใต้ของมณฑปมีกุฎีอีกหลังหนึ่ง ส่วนบนสร้างเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง ภายในมณฑปนี้ประดิษฐานพระพุทธรูปบาทสี่รอยสลักด้วยหินมีสี่รอยซ้อนถลนถันกันลงไป กล่าวกันว่านำมาจากเมืองพิษณุโลก

3.3.5 พระอุโบสถ มีลักษณะเดียวกับพระวิหารพระพุทธรูปไสยาสน์ ภายในที่ฝาผนังด้านหน้ามีจารึกศิลาเรื่องการระลอกพระพุทธรูปไสยาสน์ และการบูรณะปฏิสังขรณ์พระวิหารอุโบสถในคราวเดียวกัน

3.4 วัดไชโยวรวิหาร เดิมเป็นวัดราษฎร์โบราณ สร้างมาตั้งแต่ครั้งใดไม่ปรากฏ มีความสำคัญขึ้นมาในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) แห่งวัดระฆังโฆสิตาราม ธนบุรี ได้สร้างพระพุทธรูปปางสมาธิองค์ใหญ่เป็นปูนขาวไม่ปิดทองไว้กลางแจ้ง ณ วัดแห่งนี้ ถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เสด็จมานมัสการและโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดไชโยในปี พ.ศ. 2430 แต่แรงต้านสะเทือนระหว่างการลงรากพระวิหารทำให้องค์หลวงพ่อโตพังลงมาจึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างหลวงพ่อโตขึ้นใหม่ตามแบบหลวงพ่อโตวัดกัลยาณมิตรมีขนาดหน้าตักกว้าง 16.10 เมตร สูง 22.05 เมตร แล้วพระราชทานนามว่า “พระมหาพุทธิพิมพ์” ติดกับด้านหน้าพระวิหารมีพระอุโบสถหันด้านหน้าออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยาก่อสร้างด้วยสถาปัตยกรรมไทยอันงดงามเช่นกัน ภายในอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพุทธประวัติฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ 5

3.5 วัดโพธิ์หอม (วัดป่าหัวพัน) ตั้งอยู่ที่ตำบลราชสถิตย์ วัดนี้เดิมเป็นวัดร้างมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา วัดใหม่เพิ่มสร้างเมื่อ 10 ปีมาแล้ว สิ่งที่น่าสนใจในวัดนี้คือ รูปพระมหาพิณหน้าปูนปั้นขนาดใหญ่ 2 เศียร ซึ่งขุดได้ภายในวัด ประดิษฐานบนพานด้านหน้า อุโบสถเดิม ลักษณะศิลปะเป็นแบบขอม ซึ่งอาจใช้เป็นส่วนหนึ่งของยอดประตูเหมือนกับยอดประตูพระราชวังสมัยกรุงศรีอยุธยา

3.6 พระตำหนักคำหาขาด อยู่ในตำบลคำหาขาด ตัวอาคารก่อด้วยอิฐถือปูนขนาดกว้าง 10 เมตร ยาว 20 เมตร สภาพปัจจุบันมีเพียงผนัง 4 ด้านแต่ยังคงเห็นเค้าความสวยงามทางด้านศิลปกรรม เช่น ทวกลายประดู่ขุ้มจรนำ ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสดำน่านะขามเฒ่าเมื่อ พ.ศ. 2451 ได้เสด็จมายังโบราณสถานแห่งนี้และทรงมีพระราชหัตถเลขาบรรดาธิบายไว้ว่าเดิมทรงมีพระราชดำริว่าขุนหลวงหาวัด(เข้าฟ้าอุทุมพร กรมขุนพรพินิต) ทรงผนวชที่วัดโพธิ์ทอง แล้วสร้างพระตำหนักแห่งนี้ขึ้นเพื่อจำพรรษาเนื่องจากมีชัยภูมิที่เหมาะสม ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็นตัวพระตำหนักสร้างด้วยความประณีตสวยงามแล้วพระราชดำริเดิมก็เปลี่ยนไป ด้วยทรงเห็นว่าไม่น่าที่ขุนหลวงหาวัดจะทรงมีความคิดใหญ่โตสร้างที่ประทับชั่วคราวหรือที่มั่นในการต่อสู้ให้ดูสวยงามเช่นนี้ ดังนั้นจึงทรงตั้งนิมิตฐานว่าพระตำหนักนี้คงจะสร้างขึ้นตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมโกศ เพื่อเป็นที่ประทับแรมเนื่องจากมีพระราชนิยมเสด็จประพาสเมืองแถบนี้บ่อยครั้ง ๆ เช่นเดียวกับที่พระเจ้าปราสาททองทรงสร้างที่ประทับไว้ที่บางปะอิน ขณะที่กรมขุนพรพินิตผนวชอยู่ที่วัดราชประดิษฐ์ได้ทรงนำข้าราชการบริพารกับพระภิกษุที่จงรักภักดีต่อพระองค์ออกจากพระนครหรืออุทยานจำพรรษาที่วัดโพธิ์ทอง และประทับอยู่ที่คำหนักคำหาขาดนี้เพื่อไปสมทบกับชาวบ้านบางระจัน ปัจจุบันนี้ กรมศิลปากรได้บูรณะและขึ้นทะเบียนพระตำหนักคำหาขาดเป็นโบราณสถานไว้แล้ว

3.7 วัดขุนอินทประมูล อยู่ในเขตตำบลอินทประมูล วัดนี้เป็นวัดโบราณพิจารณาจากซากอิฐแนวเขตเดิมคะเนว่าเป็นวัดใหญ่ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ที่ยาวที่สุดในประเทศไทย มีความยาวถึง 50 เมตร (25 วา) เดิมประดิษฐานอยู่ในวิหาร แต่ถูกไฟไหม้ปรักหักพังไปเหลือแต่องค์ตักแคคฝนนานนับเป็นร้อย ๆ ปี องค์พระนอนมีพุทธลักษณะที่งดงามพระพักตร์อิมละไม สงบเยือกเย็นน่าเลื่อมใสศรัทธายิ่งนัก

ด้านหน้าพระนอนมีศาลรูปปั้น ขุนอินทประมูล มีประวัติว่าเป็นนายอากรที่ชักออกทรัพย์หลวงมาสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ครั้นพระเจ้าแผ่นดินรับตั้งถามก็ไม่ยอมรับ เพราะเกรงว่ากุศลจะตกแก่พระเจ้าแผ่นดินจึงถูกเขียนจนตาย แต่มีอีกเรื่องหนึ่งกล่าวว่าขุนอินทประมูลได้สร้างพระขึ้นเพื่อเป็นการไถ่บาปให้แก่สหหารัก ชื่อ ถึงพะพาหุ ซึ่งสร้างพระนอนจักรสีห์เพื่อไถ่บาปให้แก่ตนเองที่ได้ฆ่าบิดาด้วยความละอายว่าบิดาเป็นสัตว์เดรัจฉาน อีกกระแสหนึ่งเล่าว่าขุนอินทประมูลได้บูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระนอนให้ชาวออกไปจากเดิมอีก 10 เมตร

(วินัย บัวประดิษฐ์ และคณะ, ม.ป.ป. : 27-30)

3.8 วัดชัยสิทธิาราม วัดชัยสิทธิาราม หรือวัดโคกรกราก เป็นวัดเก่าแก่สันนิษฐานได้ว่าสร้างในสมัยอยุธยา จากหลักฐานที่ยังหลงเหลืออยู่ ได้แก่ พระอุโบสถ ภายในมีลวดลายอันดีเขียนอยู่บนเสาข้อส่วนที่เป็นไม้ กล่าวกันว่าเป็นลายอันดีที่เขียนตั้งแต่เมื่อแรกสร้างโบสถ์แห่งนี้ ปัจจุบันลวดลายอยู่ในสภาพดี แม้ว่าจะจางลงไปบ้างเนื่องจากถูกทาบทับด้วยแลคเกอร์รักษาไม้ นอกจากนี้ยังมีเสมาประดับหน้าพระอุโบสถ ตั้งอยู่บนฐานรูปดอกบัว ที่อกเสมามีจารึกอักษรทั้งสองด้าน

3.9 วัดเขียน เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่ง อยู่ที่หมู่ 8 ตำบลศาลเจ้าโรงทอง ภายในพระอุโบสถมีภาพเขียนฝาผนังซึ่งงานสันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสกุลเมืองวิเศษชัยชาญสมัยอยุธยาตอนปลาย ลักษณะคล้ายกับภาพเขียนที่พระอุโบสถวัดเกาะ และวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งอยู่ในสมัยเดียวกัน

3.10 วัดสี่ร้อย อยู่ริมฝั่งแม่น้ำน้อย หมู่ที่ 4 ตำบลสี่ร้อย วัดแห่งนี้มีพระพุทธรูปปางป่าดลย์สูง 21 เมตร หน้าตักกว้าง 6 เมตรเศษเรียกนามว่า หลวงพ่อโต ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างอยุธยาที่มีความงดงามมากอีกแห่งหนึ่ง

3.11 วัดอ้อย เป็นวัดเก่าแก่หมู่บ้านคูเมืองวิเศษชัยชาญ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน้อย ห่างจากวัดเขียนไปทางทิศเหนือประมาณ 2 กิโลเมตร พระอุโบสถมีลักษณะสวยงามคล้ายกับพระอุโบสถวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3.12 วัดหลวง มีผู้สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยบูรณรองชนะเลิศ มีภาพเขียนในพระอุโบสถ แต่ปัจจุบันลบเลือน ไปมาก สีสันจืดจางเท่าวัดเขียน

3.13 อนุสาวรีย์นายคอกนาชทองแก้ว ประดิษฐานอยู่หน้าโรงเรียนวิเศษชัยชาญ หมู่ที่ 2 ตำบลไผ่จำศีล เป็นอนุสรณ์สถานที่ชาววิเศษชัยชาญและชาวอ่างทองร่วมกันสร้างเพื่อรำลึกถึงคุณงามความดีของวีรบุรุษแห่งบ้านโพธิ์ทะเล ทั้งสองท่านที่ได้สละชีวิตเป็นชาติพลีในการสู้รบกับพม่าที่บ้านค่ายบางระจันอย่างกล้าหาญเมื่อปี พ.ศ.2305

3.14 วัดนางชำ วัดนี้มีสิ่งที่น่าสนใจ ได้แก่ พระอุโบสถฐานโค้งอ่อนช้อยรูปเรือสำเภา มีขนาดเล็ก ปัจจุบันได้รับการบูรณะทาสีใหม่ แต่ยังคงความงดงามแสดงถึงลักษณะโบสถ์แบบอยุธยาได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ยังมีศาลาการเปรียญไม้หลังใหญ่ มีหน้าบันรูปพระนารายณ์ทรงครุฑเป็นไม้สลักประดับกระจก ฝีมือค่อนข้างดีมาก ถือว่าได้เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมชิ้นสำคัญของวิเศษชัยชาญ

(ทวีป ทวีพาณิชย์, ม.ป.ป. : 56-67)

ด้านการละเล่นดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ

เพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้านของอ่างทองที่ร้องเล่นกันตามเทศกาลฤดูกาล ได้แก่ เพลงเกี่ยวข้าว เพลงเดินกำ เพลงสงพ่าง เพลงสงคอดำพวน เพลงชักกระดาน ซึ่งเล่นกันในเดือนห้าเดือนยี่ ส่วนเดือนห้าหน้าสงกรานต์มีเพลงระบำบ้านไร่ เพลงพวงมาลัย เพลงเข้าทรง เพลงยั่ว ในช่วงเดือนห้าเดือนหก ถ้าฝนไม่ตกก็จะมีเพลงแห่นางแมว นอกจากนี้เป็นเพลงที่ร้องเล่นโดยไม่จำกัดช่วงเวลา เช่น เพลงกล่อมเด็ก เพลงทาดควาย เพลงขอทาน เพลงน้อย เพลงทรงเครื่อง เพลงอีแซว และเพลงเรือ

1. เพลงเกี่ยวข้าว เล่นในขณะที่กำลังเกี่ยวข้าว ร้องไปพลางเกี่ยวไปพลาง เพื่อให้คลายเหนื่อยและเป็นการปลุกใจให้แขกได้ทำงานกันโดยไม่เบื่อ เป็นเพลงสั้น ๆ ที่ไม่มีเนื้อหอะไรมากนัก และเอาทำนองเพลงเรือบ้าง เพลงอีเกบ้าง เพลงอื่น ๆ บ้างมาร้อง ส่วนในจังหวัดอ่างทองนิยมเอาเพลงเรือมาร้อง

2. เพลงเดินกำ ส่วนมากร้องเมื่อเกี่ยวคดหน้าคันทนาหนึ่ง ก็หยุดพักเหนื่อย แล้วตั้งวง หรือตั้งแถวหน้ากระดานเล่นเพลงกัน บางทีรวบยอดไปเล่นคอนถึกเกี่ยว มือซ้ายของผู้เล่นถือรวงข้าวส่วนมือขวาถือเคียว มือก็รันท้าก็เดินไปให้เข้ากับจังหวะที่ร้อง ไม่มีเครื่องประกอบจังหวะอย่างอื่น ใครจะว่ากับใครก็ข้องหน้าคนนั้นก่อนเล่นจะมีการร้องเพลงเกริ่น เพื่อชักชวนให้ทุกคนได้มาร่วมเล่นเพลงกัน

3. เพลงสงพ่าง ร้องกันในลานนวดข้าว กล่าวคือ หลังจากขนข้าวที่เกี่ยวแล้วมายังลานนวด ในขณะที่นวดจะร้องเพลงสงพ่าง พร้อมกันนี้ผู้นวดก็จะใช้ไม้คันทนาหรือไม้ขอลวยคุ้มฟางพลิกข้างบนข้างล่างเพื่อให้วิว หรือควายนวดได้ทั่วถึงหรือใช้คู้ฟางออกไปนอกลานนวด

4. เพลงสงคอดำพวน เป็นเพลงที่ร้องได้ดอบกันในขณะที่ใช้ตะแกรงร่อนเศษฟาง เศษผงต่าง ๆ ออกจากข้าวที่นวดแล้ว บ้างก็นั่งร้อง บ้างก็ยืนร้อง แล้วแต่ว่าจะอยู่ในอริยาบถใด และไม่จำกัดวิธีเล่นนัก เนื้อเพลงมีทั้งสั้นและยาว มักขึ้นต้นด้วยคำว่า “สงคอดำพวน เออ...”

5. เพลงชักกระดาน เป็นเพลงอีกเพลงหนึ่งที่เล่นในลานนวดข้าวเช่นกัน คือร้องหลังจากที่ร่อนข้าวเสร็จแล้ว และจะต้องกวาดไปรวมกันที่กลางลานเพื่อสะดวกในการขนเก็บ ขณะที่ทุกคนใช้ไม้กระดานลากข้าว จะช่วยกันร้องเพลงชักกระดาน

6. เพลงระบำบ้านไร่ เป็นเพลงที่เล่นกันในวันสงกรานต์ เนื้อหาของเพลง เป็นการเกี่ยวพาราศีกันลักษณะกลอนที่ใช้เหมือนกลอนเพลงฉ่อย คือลงท้ายด้วยสระเดียวกันหมด ร้องกันไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะเปลี่ยนกลอน และจะมีบทรับว่า

“คงไหนดอธ ลำไย หอมหวานอยู่ในคงเอช เข้าคง เข้าคงลำไย หอมหวานอยู่ในคงเอช”

7. เพลงพวงมาลัย นิยมเล่นกันในตอนตรุษสงกรานต์ ส่วนในโอกาสอื่นก็มีบ้าง เป็นเพลงที่ร้องได้ตอบกันระหว่างชายหญิง เวลากล่นขึ้นเป็นวงกลม พ่อเพลงแม่เพลงร้องเอง รำเอง ก่อนเล่นจะมีการไหว้ครู บางแห่งก็ไม่มี เป็นเพลงที่สนุกสนานเกี่ยวพาราศีกัน มักขึ้นต้นด้วย “เอ้อระเหยลอมมา...” เพลงพวงมาลัยนี้แต่ก่อนเคยเล่นกันในจังหวัดอ่างทอง แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีแล้ว

8. เพลงเข้าทรง นิยมเล่นกันในเทศกาลตรุษสงกรานต์เช่นกัน มีเล่นกันทั่วไป ในแทบทุกจังหวัด รูปแบบการเล่นส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน ส่วนเนื้อร้องแตกต่างกันตามท้องถิ่น เพลงชนิดนี้เป็นเพลงสั้น ๆ และช่วยกันร้อง จัดเป็นเพลงประกอบพิธีกรรมชนิดหนึ่ง

9. เพลงขั้ว เป็นอีกเพลงหนึ่งที่เล่นกันยามตรุษสงกรานต์ ผู้เล่นขั้วล้อมเป็นวง นอกจากใช้มือปรบเป็นจังหวะแล้ว ไม่มีเครื่องดนตรีชนิดอื่นประกอบอีก จังหวะของเพลงกระชั้น ใช้คำไม้ก็คำแก่กันไปมา ฝ่ายไม้ได้ร้องจะร้องรับเป็นลูกคู่ ปัจจุบันเพลงขั้วไม่ค่อยได้รับความนิยมนัก ส่วนมากหันไปเล่นเพลงอีแซวแทน

10. เพลงกล่อมเด็ก เป็นเพลงที่มีอยู่ในชีวิตของคน ไทยมาตั้งแต่โบราณ จนกระทั่งปัจจุบัน มีลักษณะเป็นเพลงสั้น ๆ ที่สำรับรูปในตัวเองสามารถจำได้ง่าย ใช้ร้องขับกล่อม เพื่อให้เด็กนอนหลับอย่างมีความสุขและเด็กรู้จักตัวเองก็มีความสุขและเพลิดเพลินด้วย

11. เพลงพาดควาย เป็นเพลงที่มีทำนองซ้ำ เยือกเย็น และเศร้าสร้อย ส่วนใหญ่มักจะร้องเล่นคนเดียวในเวลาอื่น ๆ

12. เพลงขอทาน เป็นเพลงของวมิพท ที่เที่ยวร่อนร้องเพลง เพื่อแลกเปลี่ยน ข้าวปลาอาหารและสิ่งของ การร้องอาจจะมีถึง กรับ โหม่ง โทน เป็นเครื่องประกอบจังหวะ เพลงขอทานเป็นเพลงที่มีจังหวะกระชั้นอย่างเพลงชั้นเดียว เรื่องที่นำมาร้องมักเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่น จันทโครพ ลักษณะวงษ์ พระรถเมรี ฯลฯ ก่อนร้องจะมีบทเกริ่นเพื่อเรียกความสนใจ

13. เพลงฉ่อย เป็นเพลงที่ร้องกันแพร่หลายมาก จังหวะไม่ซ้ำและไม่เร็ว จนเกินไปนัก วิธีการร้องรับทันอกทันใจ ใช้ปรบมือเป็นจังหวะ การเล่นเริ่มด้วยบทไหว้ครู เพลงนำ เพลงเกริ่น ว่าประ และเพลงลา ตามลำดับ เวลาร้องลูกคู่จะรับว่า “เอ้อ ซา ซา ซา ซา ซา” แต่เดิมไม่มีคำว่า “หนอหนอ” เหมือนในจังหวัดอื่น ต่อมาระยะหลังเมื่อมีการร้องร่วมกันก็ประสมกลมกลืนกันไป จนไม่เป็นที่สังเกต

14. เพลงทรงเครื่อง เป็นเพลงที่ประยุกต์มาจากเพลงน้อยและเถิง คือร้องเดินเรื่องด้วยเพลงน้อยที่ตัดสำเนียงแล้ว แต่งตัวแบบเถิง เล่นเข้าเรื่องโดยเอาเรื่องมาจากวรรณคดีต่าง ๆ ปัจจุบันไม่ค่อยมีใครเล่นเพลงทรงเครื่องเป็นอาชีพ เพราะคนหมดความนิยม

15. เพลงอีแซว วัฒนาการมาจากเพลงขั้ว เป็นเพลงที่ร้องเร็วมาก เวลาลงเพลงก็มีลูกคู่รับทวนซ้ำทันที การลงเพลงอาจเพื่อการพักเหนื่อย เปลี่ยนคนหรือหยุดคิดก็ตาม มักจะมีคำว่า “แล้ว” เสมอ เช่น “นี่ที่จะต้องหงาย เลขหน้าอ...(เออ...แล้วหน้าอ)” การทวนเพลงซ้ำจะทวนในสามคำหลัง มีเครื่องดนตรีคือ ฉิ่ง กรับ ฉาบ ประกอบ เหตุที่เรียกเพลงอีแซว เพราะหนุ่มสาวนิยมนำไปร้องว่าหรือแซวกันตามงานต่าง ๆ

16. เพลงเรือ มีทำนองกลอนเหมือนเพลงเดินกำ ใช้กลอนลงสระเคียวกันไปเรื่อย ๆ ส่วนมากนิยมกลอนตา กลอนโต เพราะหาคำสัมผัสได้ง่าย มีคำรับ “ฮ้าฮั” เครื่องประกอบจังหวะคือ ฉิ่ง วิธีการเล่น เริ่มด้วยบทปลอบ บทประนีประนอมของเพลงจะเกี่ยวกับการขอความรัก การเกี้ยวพาราสีโดยแฝงความหมายสองแง่สองง่ามไว้ด้วย การร้องอาจจะร้องเป็นชุด เช่น ชุดักหาพานี่ หรือนักหมายไปคู่ขอ เป็นต้น

การละเล่นพื้นบ้าน

การละเล่นพื้นบ้านที่ประชาชนนิยมเล่นกันอยู่ในจังหวัดอ่างทองที่น่าสนใจได้แก่

1. รำโทน

เป็นการละเล่นพื้นเมืองอย่างหนึ่งที่นิยมเล่นกันมาตั้งแต่สมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2

ลักษณะการแต่งกายที่นิยมใช้ในการแสดงมี 3 แบบ คือ

1. การแต่งกายแบบพื้นบ้าน
2. การแต่งกายแบบไทยนิยม
3. การแต่งกายแบบสากลนิยม

สำหรับรูปแบบของการแสดงการรำโทนนั้นเป็นการรำคู่ระหว่างชายกับหญิง ให้เข้ากับจังหวะโทนและรำเป็นวง ทำรำนั้น ไม่มีการกำหนดเป็นแบบแผนตายตัว

2. รำวง

เป็นการละเล่นพื้นบ้าน จะมีก็คนที่ได้โดยเฉพาะต้องเป็นคู่ชายหญิง มีลีลาการรำรำไปตามจังหวะ ส่วนมากผู้หญิงจะอยู่ข้างหน้าแล้วให้ผู้ชายรำโค้งเดินตามหลังวงไปจนรอบจะรำกันบนเวทีหรือตามลานสนามก็ได้ เดิมทีเคียวรำวงนี้ไม่มีเครื่องดนตรีประกอบ มีแต่กลองรำมะนา ตีให้จังหวะ ต่อมาก็วิวัฒนาการมีกลองยาว 3 ลูก มีกลองชุด หลังจากนั้นก็มีเครื่องดนตรีคิดประดิษฐ์เป็นที่เป็นที่สนุกสนานครั้นแรก

(พจนานุกรมศัพท์ ศิลปะและวัฒนธรรม, 2539)

ด้านชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ

1. อาชีพ

การประกอบอาชีพของชาวอ่างทองสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อ่างทองมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำไหลผ่าน และมีลักษณะภูมิอากาศร้อนชื้น มีฝนตกเป็นระยะเวลาหลายเดือน เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำในแม่น้ำเอ่อตลิ่งฝั่ง กระแสน้ำพัดพาดินตะกอนมาตกค้างบริเวณที่ราบสองฝั่งแม่น้ำ ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ ลักษณะทางธรรมชาติแห่งนี้เหมาะแก่การเพาะปลูก

ชาวอ่างทองประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์ประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรม พื้นที่ทำการเกษตรทุกประเภทคิดเป็น 82 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ทั้งจังหวัด เกษตรกรรมที่ทำกันมากที่สุดคือการเพาะปลูก มีการทำนา ทำพืชไร่ พืชสวน เลี้ยงสัตว์ และประมง นอกจากเกษตรกรรมแล้วชาวอ่างทองยังประกอบอาชีพอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และอาชีพบริการด้วย

1. เกษตรกรรม

การเพาะปลูก ชาวอ่างทองทำนามากที่สุดทั้งนาปีและนาปรัง นอกจากการทำนาแล้วเกษตรกรชาวอ่างทองยังนิยมทำสวนผลไม้และไม้ยืนต้นต่าง ๆ ปลูกพืชผักสวนครัวและปลูกพืชไร่ สวนผลไม้ ได้แก่ มะม่วง ถั่วพุ่ม กล้วยน้ำว้า ส้มโอ พืชผักสวนครัวได้แก่ผักคะน้า ถั่วฝักยาว ส่วนพืชไร่ที่นิยมปลูกได้แก่ อ้อยน้ำตาล ถั่วเหลือง ข้าวโพด

2. การประมง เกษตรกรชาวอ่างทองอาชีพนำธรรมชาติคือแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อย และคลองบึงต่าง ๆ เป็นแหล่งทำการประมง ปลาน้ำจืด ส่วนใหญ่ที่จับได้ได้แก่ปลาช่อน ปลาดุก ปลาหมอ นอกจากนี้เกษตรกรยังนิยมเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในบ่อ มีการเลี้ยงปลาช่อนปลานิล ปลาน้ำ และเลี้ยงกุ้งก้ามกราม

3. การเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรส่วนใหญ่จะเลี้ยงควบคู่กันไปกับการทำนา สัตว์ที่เลี้ยง ได้แก่ โค กระบือ และสุกร เลี้ยงไว้เพื่อใช้งานบริโภค และจำหน่ายด้วย

ในปัจจุบันเกษตรกรชาวอ่างทองนิยมทำไร่นาสวนผสมมากขึ้นโดยการแบ่งพื้นที่เกษตรใช้ในการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และประมงไปพร้อม ๆ กัน และอาศัยเทคโนโลยีเพื่อช่วยผลผลิตให้สูงขึ้น

4. อุตสาหกรรม

อุตสาหกรรมถือว่าเป็นอาชีพที่มีส่วนช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจของจังหวัดอ่างทองได้อาชีพหนึ่ง มีทั้งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ อุตสาหกรรมขนาดเล็ก และอุตสาหกรรมในครัวเรือน โรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ได้แก่ โรงงานไทยเรขอน ผลิตเส้นใยสังเคราะห์ในการทอเสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ โรงงานผลิตเขม่าดำ ซึ่งนำไปทำหมึกสีและเครื่องเคลือบ และใช้เป็นส่วนประกอบสำคัญของอุตสาหกรรมยางทั่วไป

อุตสาหกรรมขนาดเล็กได้แก่ โรงสีข้าว ซึ่งมีทั้งโรงสีขนาดใหญ่และขนาดเล็ก อ่างทองมีโรงสีข้าวทุกอำเภอ มีมากที่สุดที่อำเภอวิเศษชัยชาญ นอกจากนี้มีโรงเลื่อยจักรและประติมากรรมไม้แปรรูป โรงน้ำแข็ง โรงงานทำอิฐซึ่งส่วนมากตั้งอยู่ในเขตอำเภอป่าโมก อิฐจากอ่างทองได้ชื่อว่ามีคุณภาพดี

ส่วนอุตสาหกรรมในครัวเรือนนั้นเป็นอุตสาหกรรมที่ทำกันภายในครอบครัว ที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอ่างทองคือ การทำเครื่องจักสานทั้งประเภทใช้หวายและใช้ไม้ไผ่ ประเภทใช้หวายมักจะทำเป็นตะกร้า กระเป่า ถาด กระบุง ประเภทใช้ไม้ไผ่มักจะทำเป็นกระด้ง ทัด ถ่ม เข่ง ตะกร้า อุตสาหกรรมจักสานทำกันมากในเขตอำเภอโพธิ์ทอง

นอกจากการทำจักสานแล้วยังมีการทอผ้า ซึ่งเป็นโครงการในพระบรมราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ การทำกลองชนิดต่าง ๆ การทำกำไลรูปการทำตุ๊กตาชาววัง ที่อำเภอป่าโมก และการเจียรไนพลอยที่อำเภอโพธิ์ทอง

อาชีพอื่น ๆ นอกเหนือจากที่กล่าวแล้ว ชาวอ่างทองก็ประกอบอาชีพทางพาณิชยกรรม อาชีพบริการ และรับราชการ อย่างไรก็ตามเศรษฐกิจเกือบทั้งหมดของจังหวัดอ่างทองขึ้นอยู่กับเกษตรกรรม โดยเฉพาะข้าวถือเป็นรายได้หลักของชาวอ่างทอง

(กรมวิชาการ, 2534)

2. ชีวประวัติบุคคลสำคัญ

พระครูขันตยาภิวัดณ์ (ฉบับ ขนติโก)

นามเดิม ฉบับ เดือนแรม เกิดเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2460 ที่บ้านปากบาง ตำบลบางเสด็จ อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง เป็นบุตรคนที่ 6 ของคุณพ่อส่องและคุณแม่ส่อง เดือนแรม บรรพชาอุปสมบท เมื่อวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2483

เมื่อ พ.ศ. 2483 ได้เริ่มทำการอุปการะเด็กกำพร้าและยากจน โดยเริ่มจากเด็กกำพร้าประมาณ 10 คน ปัจจุบันมีเด็กที่วัดสระแก้วอุปการะอยู่ประมาณ 1,875 คน ให้ได้รับการศึกษาตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงระดับอุดมศึกษา และฝึกหัดฝึกแก่ให้กับเด็กวัดสระแก้วจนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

ปี พ.ศ. 2524 ได้รับโล่เกียรตินิยมจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ปี พ.ศ. 2530 ได้รับรางวัลสันติภาพดีเด่นเพื่อเยาวชนจากประเทศนอร์เวย์

มรณภาพ เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2531 ด้วยโรคความดันโลหิตสูง

(ทองศักดิ์ เสงตะเวช และคณะ , 2539)

จังหวัดสิงห์บุรี

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา

ประเพณีพื้นบ้านของชาวจังหวัดสิงห์บุรี ได้แก่

1. ประเพณีกำฟ้าหรือกำฟ้าร้อง เป็นประเพณีของชาวไทยพวนบ้านบางน้ำเชี่ยว และบ้านโกคาภิวัดณ์ อำเภอพรหมบุรี เป็นประเพณีเกี่ยวกับการทำนาความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร โดยกำหนดงานประเพณีกำฟ้าในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นประจำทุกปี เมื่อวันกำฟ้าชาวไทยพวนที่ย้ายถิ่นฐานไปอาศัยอยู่ที่อื่นจะเดินทางกลับบ้านเกิดของตน เพื่อมาร่วมทำบุญและรื่นเริงกับญาติพี่น้อง การปฏิบัติในประเพณีกำฟ้านั้นคือ ในวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 3 จะลงมือทำข้าวปุ้น (ขนมจีน) ไว้เลี้ยงดูกัน และทำข้าวจีไว้สำหรับทำบุญตักบาตรในวันรุ่งขึ้น แต่บางท้องถิ่นเลิกทำข้าวปุ้น เพราะเห็นว่ายุ่งยากและทำข้าวหลามแทน โดยเวลาประมาณบ่าย 4 โมงเย็น ชาวบ้านจะนำข้าวสารเหนียว น้ำตาล ไข่ ไข่รวมกันที่วัดเพื่อเข้ามถลกในพิธีเจริญพุทธมนต์ กลางคืนจะมีการตบถมสนาน มีมหรสพ ดอนศึกจึงนั่งข้าวเหนียวเพื่อทำขนม รุ่งขึ้นวันกำฟ้าก็นำเอาไทยทาน และอาหารไปร่วมทำบุญที่วัด เมื่อพ้นกำฟ้า 7 วันแล้ว จะต้องกำฟ้าอีกครั้งวัน และนับต่อไปอีก 5 วัน

มีการจัดอาหารถวายพระอีกครั้งหนึ่ง เมื่อถวายอาหารเสร็จแล้วเอาไฟคุ่นหนึ่งไปทำพิธีเสกแสง โดยนำไปถอยตามแม่น้ำลำคลอง เป็นการบูชาและระลึกถึงเทพเจ้าเป็นเสร็จพิธีค่าฟ้า

2. ประเพณีตีข้าวบิณฑ์ เป็นประเพณีเก่าแก่ที่ยังทำกันอยู่แห่งเดียวในเมืองสิงห์บุรี ที่หมู่บ้านจักรสิทธิ์ อำเภอเมืองสิงห์บุรี นิยมทำกันระหว่างวันที่ 13-15 เมษายน ซึ่งเป็นวันสงกรานต์ของทุกปี การปฏิบัติของประเพณี คือ นำข้าวเหนียวที่หุงหรือนึ่งสุกแล้วมาใส่ใบตองพับเป็นรูปกรวย (บางบ้านอาจใช้ข้าวเหนียวแดงก็ได้) แล้วนำไปยังวัดพระนอนจักรสิทธิ์ นำพานใส่กรวยข้าวเหนียวที่เตรียมมาไปวางไว้ด้านหน้าองค์หลวงพ่อ เพื่อทำพิธีถวายข้าวเหนียวในกรวยนั้นใส่กระทงไปวางไว้ที่หน้าองค์พระเป็นสังเขป จากนั้นก็นำข้าวเหนียวที่เหลือใส่พานออกไปนั่งกันเป็นวง ๆ ละ 6-7 คน แบ่งกันรับประทานให้ทั่วทุกคน ข้าวที่แบ่งกันรับประทานนี้ ถือว่าเป็นข้าวบิณฑ์ของหลวงพ่อพระนอน

3. ประเพณีกวนข้าวทิพย์ ของชาวโกศากวิวัฒน์ เป็นประเพณีเกี่ยวกับการบำเพ็ญ "กาดทาน" เพื่อให้ข้าวกล้าในนาได้ผลบริบูรณ์ โดยกำหนดไว้ในระยะที่ข้าวกำลังเป็นน้ำนม มีการปลูกประรำพิธีแล้วใช้ค้ำยสาธิตอุจน์วงรอบโรงประรำพิธี นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ เมื่อสวดมนต์จบแล้วให้สาวพรหมจารีนำถั่ว งา นม เนย น้ำที่คั้นจากข้าวน้ำนมใส่ลงในกระทะ ฟินที่ใช้คึดไฟก็ใช้ไม้ชัยพฤกษ์และไม้พุทรา ในขณะที่ใส่ของลงในกระทะ พระจะสวดชัยมงคลคาถามีคนอ่าห้อง อ่ากลอง แล้วจัดแจงช่วยกันกวนจนกว่าจะแล้วเสร็จ ซึ่งใช้เวลาประมาณ 6 ชั่วโมง จากนั้นจึงตักใส่ภาชนะที่จัดเตรียมไว้นำไปถวายพระในตอนเช้า เป็นเสร็จพิธี

(สำนักงานจังหวัดสิงห์บุรี, 2532)

ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี

1. โบราณสถาน โบราณสถานที่สำคัญในจังหวัดสิงห์บุรี ได้แก่

1.1 วัดพระนอนจักรสีห์วรวิหาร อยู่ที่อำเภอเมือง มีพระพุทธรูปไสยาสน์ประดิษฐานอยู่ในวิหารวัด เป็นพระพุทธรูปที่มีความยาวที่สุดในประเทศไทย มีความยาวถึง 23 วา 2 ศอก 1 คืบ 7 นิ้ว สันนิษฐานว่าสร้างมาตั้งแต่สมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

1.2 ศาลาบางระจัน เป็นศาลาจำลองที่สร้างขึ้นโดยอาศัยรูปแบบศาลาอุปคุตบูรพ

โบราณ

1.3 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอินทร์บุรี เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีโบราณวัตถุสำคัญอยู่มากมาย เช่น เครื่องดนตรีของครุมี (พระประดิษฐ์ไพเราะ) ผนังใหญ่วัดประตูก พัดยศต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 พระพุทธรูปที่มีค่าได้จากการขุดค้นที่บ้านคูเมือง ธรรมจักรศิลา

เครื่องลายครามสังคโลก และเครื่องทองสำริดโบราณต่าง ๆ และในบริเวณเดียวกันกับพิพิธภัณฑสถานเป็นที่ตั้งของวัดโบสถ์ ซึ่งเป็นวัดโบราณที่มีการสร้าง โดยเอารางรถไฟเป็นแกนกลางข้างล่างบานประตู หน้าต่างแกะสลัก

1.4 เมืองโบราณ ปัจจุบันชาวบ้านเรียกว่า บ้านคูเมือง

1.5 วัดพระปรารักษ์ ในบริเวณวัดพระปรารักษ์มีพระปรารักษ์ซึ่งเป็นโบราณสถาน และมีเตาเผาโบราณอยู่ประมาณ 3-4 เตา สันนิษฐานว่าเป็นสถานที่ทำท่อน้ำประปาส่งไปให้เมืองทพบุรีในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

1.6 วัดพิภพทอง หรือวัดหลวงพ่อแพ อยู่อำเภอท่าช้าง มีพระพุทธรูปปางประทานพร มีลักษณะนั่งที่ใหญ่และงดงามที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย

1.7 คูค่ายพม่า เป็นคันดินที่พม่าจัดทำขึ้นป้องกันค่ายเมืองศรีสงครามชัยกัณฑ์พม่ารบกับไทย ซึ่งยังคงทิ้งหลักฐานหลงเหลือให้ศึกษา จนถึงทุกวันนี้ ที่ ตำบลพรหมบุรี อำเภอพรหมบุรี ติดกับถนนสายเอเชียด้านทิศตะวันออกของถนนประมาณ กม.ที่ 130 (กรุงเทพฯ-สิงห์บุรี)

2. โบราณวัตถุ

2.1 พระพุทธรูปหินเขียว มีอายุประมาณ 1,000 ปี มาแล้วส่วนมากขุดค้นได้จากบ้านคูเมือง ตำบลห้วยชันอำเภออินทร์บุรี แต่ถึงเหล่านี้ได้นำมารวมไว้ที่เดียวกันแล้ว คือที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สาขาอินทร์บุรี

2.2 เครื่องดินเผา เช่น พระพิมพ์ปางต่าง ๆ รูปเทพเจ้า ศิระคน

2.3 ขอบเจดีย์ เป็นชิ้นส่วนของเจดีย์ที่หักลงมา

2.4 ใบเสมา เป็นชิ้นส่วนของพระปรารักษ์วัดหน้าพระธาตุ ตำบลจักรสิทธิ์ อำเภอเมืองสิงห์บุรี

ด้านการละเล่นดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ

เพลงพื้นบ้าน ปัจจุบันเพลงพื้นบ้านที่พอจะหาได้บ้าง ได้แก่

1. เพลงเรือ นิยมเล่นในงานนมัสการ งานบุญหน้าน้ำ งานทอดกฐิน
2. เพลงเกี่ยวข้าว นิยมเล่นในเวลาลงแขกเกี่ยวข้าวเป็นกลอนง่าย ๆ ตื่น ๆ
3. เพลงระบำบ้านไร่ เล่นในงานวันสงกรานต์ งานเทศกาลหรืองานนักขัตฤกษ์
4. เพลงพวงมาลัย นิยมเล่นในงานเทศกาลต่าง ๆ หรืองานสงกรานต์
5. เพลงรำโทน เป็นการเล่นที่มีโทนเป็นอุปกรณ์ในการให้จังหวะเพียงอย่างเดียว

นิยมเล่นในเวลาว่างเพื่อคลายเครียด

6. เพลงกล่อมเด็ก เป็นบทเพลงที่สอดแทรกคติธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยเป็นอย่างดี ทั้งยังสะท้อนให้เห็นความผูกพันและสายใยระหว่างลูกกับแม่เป็นอย่างดี

7. เพลงประกอบการเล่นของเด็ก จะมีลักษณะเป็นถ้อยคำคล้องจอง มีจังหวะคล้ายคลึงกัน ทำให้เกิดทำนองง่าย ๆ ร้องพร้อม ๆ กัน ทำให้เกิดความสนุกสนาน ครื้นเครง

(จังหวัดสิงห์บุรี, ม.ป.ป. : 63)

ด้านชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ

1. อาชีพ

จังหวัดสิงห์บุรีมีสภาพพื้นที่เหมาะแก่การเกษตร ประชาชนส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นอาชีพหลัก และอาชีพอื่นเป็นอาชีพรองลงมา อาชีพที่สำคัญ ได้แก่

1. การทำนา
2. การทำพืชไร่และพืชผักสวนครัว ได้แก่ ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ข้าวโพดแดง ถั่ว และอ้อย
3. การประมง เนื่องจากจังหวัดสิงห์บุรีมีแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน ถึง 3 สาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อย และแม่น้ำลพบุรี
4. การอุตสาหกรรม การประกอบอาชีพอุตสาหกรรมในจังหวัดสิงห์บุรีส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็ก
5. การทำสวน นิยมทำสวนภายในบริเวณบ้าน ผลไม้ที่ปลูกกันมากได้แก่ มะม่วง มะพร้าว กุ้ง ส้มโอ ตะมุข ขนุน น้อยหน่า ตำลึง ฝรั่ง ชมพู มะปราง ฯลฯ
6. การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ โค กระบือ สุกร เป็ด และไก่
7. การค้าขาย
8. อุตสาหกรรมในครอบครัว
 - 8.1 การปั้นหม้อ ทำกันมากที่ตำบลบ้านแปง อำเภอพรหมบุรี
 - 8.2 การเข็บที่นอน ทำกันมากที่ตำบลบ้านหม้อ อำเภอพรหมบุรี
 - 8.3 การปั้นพระ มีแหล่งผลิตที่บ้านบางมอญ ตำบลคันโพธิ์ อำเภอเมืองสิงห์บุรี
 - 8.4 การทำหมวกด้วยไม้ไผ่ ทำกันมากที่ตำบลชีน้ำร้าย อำเภออินทร์บุรี
 - 8.5 การจักสาน เช่น กระบุง ตะกร้า กระจาด กระด้ง ด้วยไม้ไผ่ ทำกันมากในเขตตำบลบางมอญ อำเภอเมืองสิงห์บุรี

9. การรับจ้าง

10. การรับราชการหรือทำงานรัฐวิสาหกิจ

2. ชีวประวัติบุคคลสำคัญ

วีรชนค่ายบางระจัน

พ.ศ. 2307 ท้าของพม่าบุกเข้ามาตีไทย สงครามครั้งนี้ไทยเป็นฝ่ายแพ้ พม่ายึดได้เมืองต่าง ๆ หลายเมือง และได้เข้าตั้งทัพอยู่ชายเขตกรุงศรีอยุธยา

ทัพมังมหานรธา ตั้งค่ายใหญ่อยู่ที่ตำบลลี้กุก ให้กองทัพเรือเข้ามาตั้งที่ตำบลบางไทร

เนเมียวตีหบตี ยกเข้ามาตั้งค่ายใหญ่ที่ ตำบลวัดฝ้ายปากน้ำประตบ

ทัพของสุรินทรจ้อจ้อง มณีจ้อจ้อง มหาจ้อจ้อจ้อง อากาศนคีย์ เดินทัพมาทางอุทัยธานี มาตั้งค่ายอยู่แขวงเมืองวิเศษไชยชาญ

พระยาจ่งดละเสียง ดละเคต๊ีบ กุมพลรามัญจากเกาะตะมะเข้ามาทางกาญจนบุรี มาถึงค่ายดอกระออม แล้วยกทัพเรือหนุนเข้ามาตั้งค่ายอยู่ ณ ขนอนหลวงวัดโปรดสัตว์

ในเดือน 3 ปีระกา พ.ศ. 2308 ขณะที่กองทัพพม่ายังปิดล้อมไทยไว้นั้น นายทัพของพม่าคือเนเมียวตีหบตี ได้ให้ทหารกองหนึ่งออกลาดตระเวน กวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สินทางเมืองวิเศษไชยชาญ และเมื่อรู้ว่าผู้ใดมีถูกสาวก็จะเรียกเอาตัวไปด้วย สาเหตุนี้เองทำให้คนไทยพากันโกรธแค้น และคิดต่อสู้พม่า พวกชาวเมืองวิเศษไชยชาญ เมืองสิงห์บุรี เมืองสรรคบุรี พากันคิดอุบายถล่มวงพม่าตลอดจนช่องชุมผู้คนไว้ ในบรรดาชาวบ้านเหล่านี้มีหัวหน้าที่สำคัญคือ นายแท่น นายโชติ นายอิน นายเมือง ชาวบ้านสี่บัวทอง นายคอกชาวบ้านกรับ และนายทองแก้ว บ้านโพธิ์ทะเล แขวงเมืองสิงห์บุรี ชาวไทยเหล่านี้พากันถล่มวงพม่าว่า จะพาไปหาทรัพย์สิ่งของที่ต้องการ เมื่อพม่าหลงเชื่อ นายโชติก็คุมสมัครพรรคพวกเข้ามาฟันพม่าตายประมาณ 20 คนเศษ แล้วพาพรรคพวกครอบครัว หนีมาพึ่งพระอาจารย์ธรรมโชติ วัดเขานางบวช ซึ่งมาอยู่วัดโพธิ์เก้าต้น บ้านบางระจัน เนื่องจากพระอาจารย์ธรรมโชติมีกิตติศัพท์ว่ามีคุณความรู้ดีเชี่ยวชาญทางวิชาคมมาก ต่อมานายแท่น และคนอื่น ๆ ก็ชักชวนชาวบ้านได้อีกประมาณ 400 คนเศษ พากันมาอยู่ที่บ้านบางระจัน หลังจากนั้นก็ตั้งค่ายขึ้นที่บ้านบางระจัน 2 ค่าย คือ ค่ายใหญ่และค่ายน้อย ทั้งนี้เพื่อป้องกันทหารพม่าที่คิดตามมา พระอาจารย์ธรรมโชติ ได้ลงตะกรุดประเจียดมงคลแจกชาวบ้านสำหรับป้องกันตัว และเป็นกำลังใจ นอกจากนี้ยังมีคนไทยชั้นหัวหน้า พาสมัครพรรคพวกมาร่วมด้วยคือ ขุนสรรคร์ พันเรือง นายทองเหม็น นายจันหนวดเขี้ยว และนายทองแสงใหญ่ รวมหัวหน้าคนสำคัญของค่ายบางระจัน ครั้งนั้นได้ 11 คน ท่านเหล่านี้รวมทั้งชาวบ้านคนอื่น ๆ ได้รับสู้กับทัพ

ของพม่าถึง 8 ครั้ง แม้จะเสียเปรียบด้านกำลังอาวุธ กำลังพล และความชัดเจนทางการรบ แต่ด้วยความรักชาติ ความสามัคคี ความกล้าหาญ ตลอดจนความเสียสละ จึงทำให้การรบได้รับชัยชนะถึง 7 ครั้ง อันเป็นวีรกรรมอันยิ่งใหญ่ของชาวบ้านบางระจัน

1. พระอาจารย์ธรรมโชติ

เดิมเจ้าพรรษาอยู่ที่วัดเขานางบวช แขวงเมืองสุพรรณบุรี เป็นผู้ทรงความรู้และวิชาคมต่าง ๆ มีผู้เคารพนับถือมากมาย ชาวค่ายบางระจัน นิมนต์มาเป็นขวัญและกำลังใจ คุ้มครองป้องกันในการต่อสู้กับพม่า โดยเจ้าพรรษาที่วัดโพธิ์เก้าต้นในตำบลบ้านบางระจัน เชื่อกันว่าวิชาคมของท่านศักดิ์สิทธิ์มาก สามารถป้องกันคมดาบและอาวุธต่าง ๆ ของศัตรูได้ เมื่อท่านลงฝ่าประเจียดและตะกรุดพิสมรแจกจ่ายแก่ชาวบ้าน จึงทำให้ชาวบ้านมีจิตใจกล้าหาญ สามารถต่อสู้กับศัตรูด้วยความมั่นใจ

พระอาจารย์ธรรมโชติ เป็นมีขวัญและกำลังใจ แก่ชาวบ้านบางระจันตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสียค่ายแก่ศัตรู แต่ไม่มีหลักฐานว่า ท่านมรณภาพเสียที่ในค่าย หรือหายสาบสูญไป

2. นายจันหนวดเขี้ยว

เดิมชื่อจัน แต่เหตุที่ไว้หนวดคดคล้ายเขี้ยว จึงทำให้ชาวบ้านทั่วไปนิยมเรียกว่า นายจันหนวดเขี้ยว เป็นคนกล้าหาญ และมีฝีมือในการรบ จึงทำให้ชาวบ้านยกย่องให้เป็นหัวหน้า ออกรบต่อสู้ป้องกันค่าย ร่วมกับวีรชนอื่น ๆ จนได้รับชัยชนะตลอดมา ครั้งท้ายสุดเป็นแม่ทัพใหญ่ ยกกองทัพที่มีกำลังพล 1,000 ออกต่อสู้กับทัพของอากาศป็นคฉุย นายทัพพม่าเมื่อเดือน 7 ปีกอ อัฐศก ตรงกับ พ.ศ. 2309

ขณะที่กองทัพพม่า ยกมาถึงบ้านขุนโลก นายจันได้ให้คนไปสืบรู้ว่า พม่าที่ยกมามีกำลังใกล้เคียงกับของตน จึงแบ่งกองทัพออกเป็น 2 ส่วน ออกเข้าตีกระหนาบทัพพม่าแตกพ่าย อากาศป็นคฉุยตายในที่รบ

นายจันหนวดเขี้ยว เป็นหัวหน้าชาวบ้านต่อสู้กับพม่าเรื่อยมา และได้คุมพลออกตีค่ายพม่าจนถูกข้าศึกฆ่าตายในสนามรบ

3. นายโชติ

เป็นคนบ้านตีบัวทอง แขวงเมืองสิงห์บุรี ได้ยกสมัครพรรคพวกเข้าโจมตีพม่าที่ค่ายทัพพม่าทางเมืองอุทัยธานี และพม่าเร่งรัดให้ส่งบุตรหญิงชาวบ้านไปให้ ครั้งนั้น นายโชติกับพรรคพวกฆ่าทหารพม่ามากกว่า 20 คน จากนั้นจึงหนีมารวมกันอยู่ที่บ้านบางระจัน

4. นายคอก

เป็นคนบ้านครับ บางทีว่าบ้านกรับ เมืองวิเศษไชยชาญเป็นหนึ่งในจำนวนพรรคพวกของนายโชติ ที่เข้าตีพม่าที่มาขอนุตรสาว แล้วหนีมาอยู่ที่บางระจัน ได้ร่วมต่อสู้ต่อต้านการบุกรุกของพม่า จนเสียชีวิตในสนามรบ

5. นายทองแก้ว

เป็นคนบ้านโพธิ์ทะเล วิเศษไชยชาญ เป็นหนึ่งในจำนวนผู้กล้าหาญที่มาทหารพม่าแล้วหนีมารวมกำลังที่ค่ายบางระจัน เป็นหัวหน้าชาวบ้านรุ่นแรกของค่ายบางระจันที่รวบรวมขึ้น และร่วมโจมตีทัพพม่าแตกพ่ายมาตลอด

6. นายทองเหม็น

เข้าร่วมกับนายโชติ นายคอก นายทองแก้วและคนอื่น ๆ เข้าร่วมต่อสู้กับพม่าในคราวที่สุรินทรจ้อซ้องเป็นนายทัพ นายทองเหม็นทำหน้าที่เป็นผู้นำปีกขวา ผลการรบพม่าแตกพ่าย สุรินทรจ้อซ้องตายในที่รบครั้งหลังสุด นายทองเหม็นเมาสุราและรำคาญที่พม่าตั้งรับอยู่ในค่าย จึงขี่กระบือเผือก นำไพร่พลบุกตีค่ายพม่า นายทองเหม็นถูกจับ และถูกฆ่าตาย

7. นายทองแดงใหญ่

มีฝีมือในการรบสูง ร่วมก่อตั้งค่ายเป็นวงรอบบ้านบางระจัน โดยแบ่งออกเป็น 2 ค่าย ออกต่อสู้กับพม่าตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสียค่ายแก่ข้าศึก นับเป็นหัวหน้าชาวบ้านที่มีความเข้มแข็งและมีฝีมือมากคนหนึ่ง

8. นายแท่น

เป็นคนบ้านลิบวทอง เมืองสิงห์บุรี เป็นผู้มีความกล้าหาญและมีฝีมือในการรบสูง ทั้งยังมีความรอบรู้ในทางยุทธศาสตร์เป็นอย่างดี จัดได้ว่าเป็นแม่ทัพใหญ่ของค่ายบางระจันทีเดียว นายแท่นคุมพลเข้าตีพม่าหลายครั้ง ทุกครั้งได้รับชัยชนะอย่างงดงาม เช่นการรบที่แขวงเมืองวิเศษไชยชาญ นายแท่นคุมพลเข้ารบกับพม่าถึงขั้นตะลุมบอน ผลปรากฏว่า พม่าหนีรอดไปได้เพียง 2-3 คนเท่านั้น

การรบครั้งใหญ่ที่สุด และมีผลให้นายแท่นต้องเสียชีวิตลงเป็นการรบกับทัพของสุรินทรจ้อซ้อง โดยมีนายแท่นเป็นแม่ทัพใหญ่ ถึงแม้จะได้รับชัยชนะ สามารถนำสุรินทรจ้อซ้องตายในสนามรบ แต่นายแท่นแม่ทัพฝ่ายไทยก็ถูกปืนที่เข้า ต้องหามกลับค่าย จากนั้นนายแท่นที่เป็นกำลังสำคัญและเปรียบเสมือนแม่ทัพใหญ่ของค่ายบางระจันก็ล้มป่วย ไม่สามารถออกสู้รบกับข้าศึกได้ ต้องนอนรักษาตัวอยู่เป็นเวลาหลายเดือน จนกระทั่งเสียชีวิตลงในเดือน 6 ปีจอ อัฐศก ตรงกับ พ.ศ. 2309

9. นายเมือง

เป็นคนบ้านสีบัวทอง ร่วมกับพรรคพวกฆ่าทหารพม่าแล้วหนีมารวบรวมสมัครพรรคพวกที่บ้านบางระจัน เป็นหนึ่งในจำนวนผู้นำชาวบ้านรุ่นแรก ๆ ของค่ายที่คุมคนออกต่อสู้กับพม่า จนกระทั่งเสียชีวิตในที่รบ

10. ขุนสรรค์

เข้าร่วมกับนายแท่น และพรรคพวกซึ่งเดินทางมาจากบ้านสีบัวทอง ขุนสรรค์เป็นคนมีฝีมือในการรบ และเข้าใจยุทธวิธีการรบดี ร่วมต่อสู้กับพม่าตั้งแต่ต้น จนกระทั่งเสียชีวิตแก่ศัตรู ครั้งทำยุทธ ขุนสรรค์คุมทหารปืนจำนวน 100 คน ร่วมทัพกับนายจันทนวดเขียว ดิทัพของอากาบีนคณูแตกพ่าย

11. พันเรือง

เป็นกำนัน ผู้นำชาวบ้านต่อสู้กับกองทัพพม่า ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสียชีวิตแก่ศัตรู ยินหยัดเป็นกำลังใจให้ชาวบ้านจับดาบ เสียสละทรัพย์สินสมบัติหล่อปืนใหญ่ เพื่อทำลายค่ายของพม่า แต่ล้มเหลว จึงทำให้ต้องพ่ายแพ้แก่ข้าศึกในที่สุด

12. นายอิน

เป็นคนบ้านสีบัวทอง ที่ร่วมมากับนายแท่น นายโชติ และนายเมือง เป็นคนหนึ่งที่ร่วมฆ่าทหารพม่า แล้วหนีมารวบรวมกำลังตั้งค่ายบางระจันขึ้น ถึงแม้จะไม่ใช่ผู้นำชั้นแนวหน้า แต่ก็ออกต่อสู้กับพม่าด้วยความกล้าหาญ จนตัวตายในสนามรบ

(ฉรงค์ เทวฤทธิ์, 2535 :14-17, 45-67)

จังหวัดชัยนาท

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา

ประเพณีที่สำคัญของชาวชัยนาท แบ่ง ได้ดังนี้คือ

1. ประเพณีของครอบครัว มีความเชื่อว่าการปลูกบ้านต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออก หรือทิศเหนือ การตั้งศาลพระภูมิประจำบ้านห้ามหันหน้าไปทางทิศตะวันตกหรือทิศใต้ เพราะเชื่อว่าเป็นมงคล เมื่อมีเด็กเกิดใหม่ก็มีการทำพิธีรับขวัญ เมื่อเด็กอายุ 3-6 เดือน จะมีพิธีโกนผมไฟ หรือเมื่อสร้างบ้านเสร็จก็มีการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

2. ประเพณีทางศาสนา ได้แก่ พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า การศรัทธาเทโว การแห่เทียนจำนำพรรษา การลอยกระทง การทำบุญวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ฯลฯ

3. ประเพณีทางสังคม ได้แก่ การแต่งกาย การบวช การแต่งงาน การฌาปนกิจศพ การทำบุญวันตาย การทำบุญวันขึ้นปีใหม่ และประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าวของผู้มีอาชีพเกษตรกรรม เป็นต้น

(ภูเขาวิ มารีศรี, 2538)

ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี

1. ศิลปกรรม

จากการสัมภาษณ์ นายกอง ช่างดาต ผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมสาขาศิลปะ การช่างศิลปะ และการช่างฝีมือ ที่มีฝีมือการแกะสลักงา โดยเฉพาะเครื่องรางของขลังที่ได้ฝากผลงานไว้เมื่อหลวงพ่อบุญ หลวงพ่อเดิม หลวงพ่อทัน หลวงพ่อหอม ยังมีชีวิตอยู่ มีความงดงามเป็นที่ยอมรับ รวมทั้งงานแกะสลักที่มีผู้ว่าจ้างเพื่อใช้ส่วนตัวหรือเป็นของฝากญาติมิตร และการทำหัวโขน สร้างเครื่องแต่งกายตัวละคร สร้างฉากโดยใช้ศิลปะแบบชาวบ้าน ได้กล่าวถึงปัจจุบันศิลปะดังกล่าวยังมีผู้ให้ความสนใจอยู่เสมอ แต่ยังคงขาดการให้การสนับสนุนจากรัฐอย่างจริงจัง (สัมภาษณ์, 23 ตุลาคม 2540)

2. โบราณสถาน และโบราณวัตถุ

เมืองโบราณของจังหวัดชัยนาทที่ยังมีร่องรอยของเมือง มีโบราณวัตถุที่หลงเหลืออยู่เป็นหลักฐานทางโบราณคดีและนำศึกษามีดังนี้

1. เมืองอู่ตะเภา

ตั้งอยู่ที่บ้านอู่ตะเภา ตำบลอู่ตะเภา อำเภอเมืองชัยนาท

ลักษณะโบราณสถาน อยู่ในสมัยทวารวดี มีคูน้ำขนาดความกว้างประมาณ 19

เมตร คันดินความสูงประมาณ 9 เมตร

หลักฐานประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่พบ

1. สระน้ำโบราณ 1 สระ สภาพดีเนินเงิน อุดสมัยทวารวดี
2. เศษภาชนะดินเผา
3. เตาเครื่องปั้นดินเผา
4. โครงกระดูก

2. เมืองนครน้อย

ตั้งอยู่บ้านหัวถนน หมู่ 1 ตำบลไร่พัฒนา อำเภอโนนรัมย์ จังหวัดชัยนาท

ลักษณะโบราณสถาน รูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 250 เมตร ยาว 300 เมตร

อยู่ในสมัยทวาราวดี

3. เมืองนางเหล็ก

ตั้งอยู่บ้านเขาแหลม หมู่ที่ 5 ตำบลไร่พัฒนา อำเภอโนนรัมย์ จังหวัดชัยนาท

ลักษณะโบราณสถาน รูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีพื้นที่ประมาณ 73 ไร่ 3 งาน

21 ตารางวา ยุคสมัยทวาราวดี

4. เมืองดงคอน

ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลดงคอน อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

ลักษณะโบราณสถาน เมืองนี้ปรากฏหลักฐานเฉพาะคูน้ำ สำหรับคันดินนั้น

ไม่ปรากฏให้เห็น จึงอาจเป็นได้ว่า เมื่อแรกขุดคูน้ำกำหนดขอบเขตของเมืองและรวมทั้งอาจจะเพื่อ
ชักน้ำจากทางน้ำธรรมชาติเข้ามาใช้ในเมือง หรือเพื่อเป็นการป้องกันศัตรู ดินที่ได้จากการขุดคูน้ำ
มิได้ถูกนำมาขุดสูงสร้างเป็นกำแพงเมือง ดังเช่นที่ปรากฏพบที่เมืองสมัยเดียวกันหลายแห่ง

หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ค้นพบ

1. ซากโบราณสถานและสระน้ำ

2. เศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบเผาด้วยอุณหภูมิต่ำ

3. แทนหินบด

4. ตะคันดินเผา

5. แวดินเผา

6. ตุ๊กตาดินเผารูปสิงโต

7. ตะเกียงดินเผา

8. แหวนดินเผา

9. ลูกปัดแก้ว

10. ขี้แร่เหล็ก

11. ฐานประติมากรรม ทำด้วยหินสลักรูปวงกลมมีลายบัวรองรับ

12. ระฆังหิน

13. เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งเผาด้วยอุณหภูมิสูงเคลือบสีเขียวไขก่า

5. วัดธรรมมามูลววิหาร

บริเวณวัดตั้งอยู่บนไหล่เขาธรรมามูลริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทางฝั่งตะวันออก ในท้องที่หมู่ที่ 1 ตำบลธรรมามูล อำเภอเมืองชัยนาท เป็นวัดที่มีความเก่าแก่ถือเป็นวัดคู่บ้านคู่เมือง มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่พบ

1. ใบเสมา 8 ใบ

“ใบเสมาคู่” ซึ่งได้สร้างขึ้นด้วยศิลาทรายแดง สลักลวดลายเป็นศิลปะแบบ อยุธยาสันนิษฐานกันว่าได้สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 ทั้งนี้เนื่องจากสมัยนั้นมีการนำศิลา ทรายแดงมาสร้างศิลปวัตถุเป็นที่ปรากฏมากมาย โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าปราสาททองและ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมัยกรุงศรีอยุธยา

2. พระพุทธรูป (พระธรรมจักร)

พระธรรมจักร เป็นศิลปะผสมผสานระหว่างศิลปะสมัยอยุธยากับสุโขทัย มีรูปลักษณะเป็นพระพุทธรูปยืน ปางห้ามญาติ พระรัศมีเป็นเปลว ช่วงพระพาหาและลำพระกรอ่อนลาด เม็ดพระศกเรียงชิดกัน มีกำไรพระศกตรงกลางฝ่าพระหัตถ์เบื้องขวามีรูปธรรมจักรติดอยู่ สันนิษฐานกันว่าเป็นความคิดของช่างสมัยนั้นตั้งใจสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ ให้มีเครื่องหมาย มหาปุริสลักษณะ

3. พระประธาน ปางมารวิชัย สร้างด้วยศิลา ถูปูน อยู่ในโบสถ์

6. วัดพระบรมธาตุวรวิหาร

ตั้งอยู่บริเวณปากคลองแพรกศรีราชา ในท้องที่หมู่ที่ 6 ตำบลชัยนาท อำเภอเมือง ชัยนาท ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง เมื่อวันที่ 27 กันยายน 2499

สิ่งทีได้รับความสนใจอย่างเป็นพิเศษในวัดนี้ก็คือ องค์พระเจดีย์ ซึ่งก่อด้วย ศิลาแลงจับเป็นก้อนเดียวกันทั้งองค์ แต่หลักฐานการก่อสร้างสถาปัตยกรรมชิ้นนี้ไม่เป็นที่ปรากฏ แน่ชัดเพียงแต่สันนิษฐานกันว่าสร้างในสมัยขอมเรืองอำนาจเช่นเดียวกับวัดบรมธาตุวรวิหาร

ลักษณะพิเศษขององค์พระเจดีย์นอกจากจะก่อสร้างด้วยศิลาแลงจับเป็นก้อน เดียวกันทั้งองค์แล้วยังมีลักษณะที่แปลกกว่าพระเจดีย์องค์อื่น ๆ ที่มีอยู่ทั่วไปอีกด้วย กล่าวคือองค์ พระเจดีย์ตั้งอยู่บนฐานสามชั้น หน้าบันชั้นตึ๊งเป็นปรางค์ ไม่มีมุขหน้ามีแต่เรือนธาตุเป็นรูป ที่เหลี่ยม ต่อจากเรือนธาตุเป็นองค์ระฆังรูปน้าดำ เรือนธาตุและชั้นบัวปลายเรือนธาตุหรือชุนครุฑ เป็นช่อเหลี่ยมไม่มีสติบ แต่ละเหลี่ยมรับยอดเป็นเจดีย์ประดับโดยตลอด ส่วนฐานขององค์พระเจดีย์ มีลักษณะเป็นที่เหลี่ยมช่อกว้างด้านละ 9.20 เมตร ส่วนสูงจากฐานถึงยอดสุดประมาณ 14 เมตรเศษ

7. วัดมหาธาตุ (วัดหัวเมือง)

บริเวณวัดตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน้อย อำเภอสรรคบุรี เป็นที่ประดิษฐานของพระเจดีย์ทรงปราสาทชอกกถิมมะเพ็ญ เป็นเจดีย์ที่มีลักษณะสวยงามสกุลเดียวกับเจดีย์ละโว้ ในวัดนี้เป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองอีกองค์หนึ่งที่มีรูปลักษณะทางด้านศิลปะที่สวยงามมาก คือ “หลวงพ่อหลักเมือง” อันเป็นพระพุทธรูปจำหลักด้วยศิลาทราย ปางมารวิชัยมีผิวเนื้อและสีสันสีนวลงาม ขนาดหน้าตักกว้าง 4 ศอก และสูงประมาณ 5 ศอก

8. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชัยนาทมุนี

ตั้งอยู่ภายในบริเวณวัดพระบรมธาตุวรวิหาร นับเป็นแหล่งรวบรวมโบราณ ศิลปวัตถุอันเป็นมรดกล้ำค่าประเภทต่าง ๆ ต่างยุคต่างสมัยที่ถูกค้นพบในเขตท้องที่จังหวัดชัยนาท บางส่วนได้รับมาจากชาวบ้านชาวเมืองที่เก็บรักษาไว้ บางส่วนได้จากเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรขุดค้นพบมาโดยตรง แต่ที่สำคัญ คือส่วนมากได้รับมอบมาจากท่านเจ้าพระคุณพระชัยนาทมุนี อดีตเจ้าอาวาสวัดบรมธาตุวรวิหารจึงได้ให้ชื่อพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ว่า “พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติชัยนาทมุนี”

โบราณศิลปวัตถุ ชิ้นเอกที่ได้รับความสนใจกันมากที่มีอยู่ในขณะนี้คือ พระพุทธรูปสมัยเชียงแสน ซึ่งกรมศิลปากรเคยนำพระพุทธรูปองค์ไปแสดงทางด้านศิลปวัตถุที่เป็นมรดกไทยให้ชาวต่างประเทศได้ชมมาแล้วในหลายประเทศเกือบทั่วโลก

(ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชัยนาท, ม.ป.ป. : 9-16, 29-35)

ด้านการละเล่นดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ

การละเล่นพื้นบ้านของชาวชัยนาทที่มีลักษณะแปลกกว่าที่อื่นและเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดนี้คือ

1. การเล่นเพลงเรือบก

เดิมการแข่งขันเรือยาวและการเล่นเพลงเรือเป็นการแข่งขันเชื่อมเอื้อมกันระหว่างหมู่บ้าน และระหว่างหนุ่มสาว ซึ่งโดยทั่วไปมักเล่นกันตามต้นแม่น้ำ เพราะสมัยก่อนนิยมใช้ต้นน้ำเป็นทางสัญจรไปมา การแข่งเรือและการเล่นเพลงเรือมักจะเล่นกันในเทศกาลทอดกฐินทอดผ้าป่าและเทศกาลออกพรรษา พอถึงนั้นเทศกาลเล่นเพลงเรือ และการแข่งเรือยาวก็ลดน้อยลงไปด้วย ต่อมาชาววัดศกุณาราม (วัดนก) ตำบลบางซุด หมู่ที่ 1 อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาทได้ประชุกต์การแข่งขันเรือยาว ในต้นน้ำมาเป็นแข่งเรือบกแทน และเปลี่ยนจากการพายเรือเป็นการวิ่งในเรือจำลอง โดยมีผู้แข่งขันในเรือลำละ 7-8 คน ปรากฏว่ามีอุบัติเหตุเกิดขึ้นเสมอ เพราะผู้วิ่งในเรือ

จำลองนั้น แต่ละตัววังช้าบ้าง เร็วบ้าง จึงได้คิดคัดแปลงให้มีการร้องเพลงเรือได้ตอบกัน จึงเกิด ประเพณีการเล่นเพลงเรือบงกของชาวบ้านบางซึก

2. รำโทนหรือรำมะนา

รำโทนหรือรำมะนา เป็นการละเล่นพื้นบ้านของชาวดำบลห้วยกรด อำเภอ สรรคบุรี จังหวัดชัยนาท เล่นกันในงานตรุษสงกรานต์ บวชนาค งานมงคลสมรส และงานสนุกสนาน รื่นเริงอื่น ๆ

ลักษณะการเล่น ประกอบด้วยเครื่องดนตรี เรียกว่า "กลองรำมะนา" รูปร่าง คล้ายกลองต่ำตัด มีการร้องเพลงประกอบได้ตอบกันไปมาคล้ายต่ำตัดแต่ใช้เพลงราวัง เช่น เพลงไอ้เจ้าข้อมาลี เพลงควงจันทร์ เพลงรำเถิดรำ เพลงคืนกับฟ้า เพลงรำเถิดแม่จางอน เพลงรอยจริงหล่อจริง เพลงพยับพลึง และนำเพลงราวังมาตรฐานในปัจจุบันมาดัดแปลงให้เข้ากับ การเล่นรำมะนาได้อย่างเหมาะสม

3. ระบำทำศาล

ระบำทำศาลเป็นการละเล่นพื้นบ้านของชาวจังหวัดชัยนาท ซึ่งได้ดัดแปลง มาจากการประกอบอาชีพทำน้ำศาลของชาวดำบลห้วยกรด อำเภอสรรคบุรี ชาวดำบลห้วยกรด ทำน้ำศาลโค่นด เป็นอาชีพรองจากการทำนาและทำกันมาเป็นเวลานาน ตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษจนถึง ปัจจุบันนี้ ขั้นตอนการผลิตยังคงรูปแบบดั้งเดิม น้ำศาลปิกห้วยกรดมีรสหอมหวานนำรับประทาน เป็นที่ต้องการของตลาดอย่างมาก และเป็นที่ยุ้จักกันทั่วไป ฉะนั้นจึงมีการดัดแปลงทำรำจากขั้นตอนการทำน้ำศาลปิกเป็นทำรำที่สนุกสนาน โดยแบ่งผู้แสดงออกเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายพ่อบ้านและ ฝ่ายแม่บ้าน ใช้เวลาแสดงประมาณ 25-30 นาที ใช้ผู้แสดงชาย 8 คน หญิง 8 คน ผู้แสดงตลกองชาย 9 คน การแต่งกายแบบชาวบ้าน ถ้าดับขั้นตอนการรำมีดังนี้ คือ

1. ฝ่ายพ่อบ้านนำกระบอกลดไปรองน้ำศาลจากต้นศาล
2. ฝ่ายแม่บ้านเตรียมกระทะ ก้อนแก้ว และพินไว้กวนน้ำศาล
3. ฝ่ายพ่อบ้านนำน้ำศาลมาเทใส่กระทะ
4. ฝ่ายแม่บ้านจะกวนน้ำศาลโดยใช้พายกวนจนน้ำศาลในกระทะงวด
5. ฝ่ายพ่อบ้านจะนำถ้วยกระเบื้องมาทำพิมพ์ให้เป็นปิก

4. ระบำข้าวเส้น

ระบำข้าวเส้นเป็นการรำที่ดัดแปลงมาจากขั้นตอนการทำขนมจีน ขนมจีนเป็น อาหารที่คนไทยนิยมรับประทานกันมาเป็นเวลานาน มักทำกันในงานทำบุญเทศกาลต่าง ๆ ชาวบ้าน ที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันจะนำข้าวสารมาช่รวมกัน เพื่อทำขนมจีนในการรับแขกที่มาในงาน ทุกคน จะช่วยกันอย่างสนุกสนาน บ่งบอกถึงความสมัครสมานสามัคคีของชาวชนบท เมื่อทำเสร็จแล้ว

ส่วนหนึ่งจะแบ่งไปถวายพระที่วัด ส่วนที่เหลือจะเลี้ยงกันในบรรดาญาติมิตร ขนมน้ำเงินของคนไทย นิยมรับประทานกับน้ำชา

อาจารย์กาญจนา เกษแก้ว โรงเรียนวัดราชสุวรรณศรีธรรมม ตั้งกีดสำนักงาน การประถมศึกษาอำเภอหันคา ได้ศึกษาขั้นตอนการทำขนมน้ำเงินจากผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้รอบรู้หลายท่าน ในหมู่บ้าน แล้วนำขั้นตอนนั้นมาดัดแปลงเป็นทำร่าเพื่อให้เกิดความสนุกสนานเหมาะสมกับ บรรดาประชาชนบท ในการรำใช้กลองยาวเป็นเครื่องประกอบจังหวะ การแต่งกายก็อนุรักษ์ขนบธรรมเนียม ของผู้ทำขนมน้ำเงิน ในสมัยดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด

ระบำข้าวเต็นครั้งแรกแสดงโดยนักเรียน โรงเรียนวัดราชสุวรรณศรีธรรมม ต่อมาก็มีการเผยแพร่จนเป็นที่รู้จักของประชาชน

(ภูเขาวัว มารศรี, 2538)

ด้านชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ

1. อาชีพ

อาชีพหลักที่สำคัญของประชาชนในจังหวัดชัยนาท ได้แก่ การทำนา ทำสวน และทำไร่ จากการสัมภาษณ์ นายเสริมพันธ์ อัมจิตร (สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2540) ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ตำบลท่าซ้อ อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท ซึ่งเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเกษตรกรรม พบว่า การทำนาของประชาชนในปัจจุบันจะแตกต่างจากสมัยก่อน ทั้งนี้เพราะสมัยก่อนจะใช้แรงงานคนเป็น ส่วนใหญ่ แต่ในปัจจุบันจะใช้เครื่องจักรแทนไม่ว่าจะเป็นการไถนา หรือการเก็บเกี่ยว และการทำนาก็ยังคงทำกันต่อไปเนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นที่ลุ่มการจะเปลี่ยนไปทำอาชีพอื่นนั้นทำได้ ยาก และปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันคือ ดันทุนในการทำนาสูง เนื่องจากค่าปุ๋ย และค่าแรงงานมีราคา แพงมาก

หัตถกรรมพื้นบ้าน

1. เครื่องจักสานด้วยหวายและไม้ไผ่

เป็นผลิตภัณฑ์จักสานที่มีชื่อเสียงมานาน แหล่งผลิตอยู่ในเขตตำบล

ท่าฉนวน ตำบลศิลาदान อำเภอมโนรมย์ มีการพัฒนารูปแบบ และคุณภาพอยู่เสมอ เช่น ถาดผลไม้ กระบุง ตะกร้า พัด ไม้ไผ่ เสื่อกก และอุปกรณ์เครื่องใช้ครัวเรือนอีกหลายชนิด

2. ผลิตภัณฑ์จากผักตบชวา

เป็นผลิตภัณฑ์จักสานที่ได้มาจากการนำผักตบชวา ซึ่งเป็นวัชพืชที่มีอยู่โดยทั่วไปมาจักเป็นเครื่องใช้ที่น่าสนใจหลายประเภท ดังนี้

2.1 เปลชวน ผลิตภัณฑ์บ้านหนอง ตำบลตดตุก อำเภอสรรพทษา และที่บ้านแหลมหัวว่า ตำบลเสื่อโฮก อำเภอเมืองชัยนาท

2.2 กระเป๋าดู ผลิตภัณฑ์บ้านอ้อย และบ้านกำแพง อำเภอสรรพทษา มีรูปแบบทันสมัย

2.3 ถาดผลไม้รูปสัตว์ เช่น ถาดรูปไก่ รูปหงส์ และรองเท้า ผลิตภัณฑ์บ้านวัดจิว ตำบลท่าชัย อำเภอเมืองชัยนาท

3. ที่นอนคักคะนน

เป็นผลิตภัณฑ์ประเภทที่นอนซึ่งใช้นุ่นคุณภาพดี รูปแบบทันสมัยเป็นที่นิยมของชาวบ้านคักคะนน ตำบลธรรมมูล อำเภอเมืองชัยนาท

4. ไม้กวาดดอกหญ้า

เป็นผลิตภัณฑ์ไม้กวาดที่ผลิตจากดอกหญ้าพื้นบ้านชนิดหนึ่ง มีความทนทาน คุณภาพดี และราคาถูก แหล่งผลิตที่สำคัญคือ ห้องที่ตำบลวังตะเคียน อำเภอวัดสิงห์

5. ไม้จิ้มฟันหาคทาเสา

เป็นผลิตภัณฑ์ไม้จิ้มฟันฝีมือชาวบ้านตำบลหาคทาเสา อำเภอเมืองชัยนาท ทำจากไม้ไผ่ ผ่านการฉ่ำน้ำด้วยแสงแดดและดื่อบไฟฟ้า บรรจุต้องกระดาดอย่างดี และถูกพลาสติก ลักษณะพิเศษของไม้จิ้มฟันหาคทาเสาคือมีความเหนียวทนทาน ปลายไม้ส่วนที่ใช้จิ้มฟันมีลักษณะแบนได้รูปกับร่องฟัน และไม่แหลมคมมาก ได้รับความนิยมจากผู้ใช้เป็นอย่างมาก

6. ผ้าทอพื้นเมืองเนินขาม

ทำกันที่ตำบลเนินขาม อำเภอหันคา มีการพัฒนารูปแบบสีต้น จนเป็นที่นิยมของตลาด ราคาอยู่ในเกณฑ์ถูก เมื่อเทียบกับฝีมือที่ประณีต (ภูเขาว์ มาร์ศรี, 2538)

7. การปั่นหัวโขน ปักเครื่องโขน และการแกะสลักงาช้าง

ทำที่บ้านนาของ อังคดา บ้านเลขที่ 171/3 หมู่ที่ 3 ตำบลคิ่งสำภา อำเภอมนรมย์ จังหวัดชัยนาท

2. ชีวประวัติบุคคลสำคัญ

บุคคลสำคัญของจังหวัดชัยนาทที่มีประวัติและผลงานดีเด่น ได้แก่

1. ขุนสรรคร์ วีรบุรุษแห่งทุ่งแม่่น้ำน้อย

ขุนสรรคร์ เป็นชาวเมืองสรรคบุรี มีความสามารถในการยิงปืนแม่นและมีฝีมือในอาวุธเพลงดาบ มีความกล้าหาญ ขอมเสียดชะชีวิตเพื่อต่อสู้กับข้าศึกศัตรู ได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้าคนหนึ่งของค่ายบางระจัน ทำการต่อสู้กับพม่าในสงคราม เติงกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2

ด้วยความดีของขุนสรรคร์ บรรดาทหารทุกฝ่าย ซึ่งประกอบด้วย นายมนตรี ตระหง่าน เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดชัยนาท พระครูสรรคการวิจิตร เจ้าคณะอำเภอสรรคบุรี นายอุทัย อนันตสมบุรณ์ นายอำเภอสรรคบุรี ข้าราชการทุกฝ่าย ตลอดจนกำนันผู้ใหญ่บ้านและประชาชนชาวสรรคบุรีเกือบ 7 หมื่นคน มีจิตร่วมกันว่าทุกคนจะร่วมกันเสียดชะเงินคนละ 2 บาท ร่วมกันเพื่อสร้างอนุสาวรีย์ "ขุนสรรคร์" ขึ้นประดิษฐานไว้ ณ หน้าว่าการอำเภอสรรคบุรี เพื่อเป็นอนุสรณ์ให้เขาวชนรุ่นหลังได้ระลึกถึงความกล้าหาญสละชีพเพื่อชาติ สมควรที่จะได้ชื่อว่า "วีรบุรุษแห่งทุ่งแม่่น้ำน้อย" อย่างแท้จริง

2. พระครูวิมลคุณากร (หลวงปู่ศุข) วัดปากคลองมะขามเฒ่า

นามเดิมท่านชื่อ ศุข เกิดเมื่อวันจันทร์ เดือน 4 ปีวอก พ.ศ. 2309 ที่ตำบลมะขามเฒ่า อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท โยมบิดาชื่อน่วม โยมมารดาชื่อนองคิ ทั้งบิดามารดาตั้งรกรากอยู่ที่ตำบลมะขามเฒ่า มีบุตรและธิดาทั้งหมด 9 คน หลวงปู่ศุข ท่านเป็นบุตรชายคนโต

หลวงปู่ศุขเป็นพระสงฆ์ที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย เป็นที่เลื่อมใสของประชาชน มีวิชาคมชากที่จะหาผู้ใดเปรียบได้ ชื่อเสียงของท่านเริ่มเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายประมาณ เป็น พ.ศ. 2443 หลวงปู่ศุขได้เป็นพระเถระเจ้าบวรวงศ์เธอกรมหลวงชุมพรเขตต์อุดมศักดิ์ เป็นพระเจ้าลูกเธอองค์ที่ 28 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งต่อมาได้เป็นเสนาบดีกระทรวงทหารเรือในสมัยรัชกาลที่ 6 พระองค์ได้เสด็จไปทางภาคเหนือ จากลับเดินทางผ่านวัดปากคลองมะขามเฒ่า ได้ทราบกิตติศัพท์ว่าหลวงปู่ศุข เป็นพระอาจารย์ที่เรืองวิชาคม จึงมาขอฝากตัวเป็นลูกศิษย์ พระองค์ประทับอยู่ที่วัดปากคลองมะขามเฒ่าเป็นเวลานาน ได้รับการถ่ายทอดวิชาคมต่าง ๆ มากมาย นับได้ว่าเป็นศิษย์เอกที่มีความผูกพันกับหลวงปู่ศุขมากที่สุด พระองค์ได้เขียนภาพพุทธประวัติเรื่องมารผจญไว้ภายในพระอุโบสถของวัดปากคลองมะขามเฒ่า และทรงสร้างมณฑปถวายเป็นอนุสรณ์จนทุกวันนี้โอกาสนี้หลวงปู่ศุขมีเรื่องเล่ากันมากมาย เช่น การตัก การฝังเข็ม เลื่อยยันต์ ผ่ายันต์ การทำตะกรุดได้นำ การเสกใบมะขามให้เป็นสิ่ง คาถากันห่า วิชากรหายตัว เรียกลมเรียกฝน น้ำมันดับถัง มีวาจาสิทธิ์ ฯลฯ นอกจากนี้มีเครื่องรางของขลังและวัตถุมงคลอีกมากมาย

หลวงปู่ศุขมรณภาพเมื่อเดือนยี่ แรม 1 ค่ำ ปีกุน ตรงกับวันจันทร์ที่ 21 มกราคม 2466 เวลาประมาณ 4 โมงเย็น สิริอายุรวม 76 ปี

3. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา)

เจ้าสามพระยา เป็นราชโอรสองค์เล็กของสมเด็จพระนครินทราธิราชพระราชบิดาได้ส่งมาครองเมืองชัยนาท เพื่อฝึกให้เกิดความคุ้นเคยในการปกครองบ้านเมือง และเมืองชัยนาท มีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงของกรุงศรีอยุธยา

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระนครินทราธิราชสวรรคตลงในปี พ.ศ.1961 เจ้าสี่พระยาซึ่งครองเมืองแพรทราบข่าวก็รีบยกทัพมายังกรุงศรีอยุธยาด้วยหวังจะได้ครองราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา เจ้าอ้ายพระยาซึ่งครองเมืองสุพรรณบุรีทราบข่าวว่าเจ้าสี่พระยายกทัพมาก่อนก็รีบยกทัพตามมาเพื่อหวังจะได้ครองราชสมบัติเช่นเดียวกัน เจ้าสี่พระยาดังทัพ ณ วัดไชยภูมิ (ทางเข้าตลาดเจ้าพรหม) เจ้าอ้ายพระยาดังทัพที่ตำบลป่ามะพร้าว ณ วัดพลับพลาไชย เมื่อทั้งสองพระองค์มาถึงตำบลป่าถ่าน แขวงกรุงศรีอยุธยา ก็เกิดมีปากเสียงกันเรื่องราชสมบัติ ในที่สุดจึงได้ทำยุทธหัตถีกัน ผลปรากฏว่าสิ้นพระชนม์ทั้งสองพระองค์

บรรดามุขมนตรีจึงออกไปกราบทูลเจ้าสามพระยาให้ทรงทราบ และพร้อมใจกันอัญเชิญให้พระองค์เป็นกษัตริย์ปกครองกรุงศรีอยุธยาต่อจากพระราชบิดา ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เป็นกษัตริย์องค์ที่ 7 ของกรุงศรีอยุธยา) พระองค์ทรงถวายพระเพลิงศพของพระเชษฐาทั้งสอง ที่วัดราชบูรณะและให้ก่อสร้างเจดีย์ 2 องค์ที่เชิงสะพานป่าถ่าน เป็นสถานที่ที่พระเชษฐาทั้งสองได้ทำยุทธหัตถีกัน

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 ครองราชสมบัติ 16 ปี สวรรคตเมื่อปี 1977

(ภูเขาวิ มารี, 2538)

จังหวัดลพบุรี

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา

1. ประเพณีกำฟ้า เป็นงานบุญพื้นบ้านอย่างหนึ่งของชาวไทยพวน ซึ่งมีอยู่หลายหมู่บ้านในเขต อำเภอเมืองลพบุรี และอำเภอบ้านหมี่ โดยมีความเชื่อว่า เมื่อได้มีการทำบุญประกอบพิธีกรรมตั้งบายศรีบูชาและประกาศขอพรจากเทพธิดาผู้รักษาฟ้าแล้ว ชาวทวดจะบันดาคให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล จะถือเอาวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันสุกดิบ คนในหมู่บ้านทุกคนจะช่วยกันทำข้าวปุ้น (ขนมจีน) และทำข้าวจี ต่อมาการทำข้าวปุ้นได้เปลี่ยนมาทำข้าวหลามแทน เพราะการ

ทำข้าวปุ้นได้ทำกันบ่อยในประเพณีอื่น ๆ เช่น งานบวช งานสารท เป็นต้น รุ่งขึ้นวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันกำฟ้า คนในบ้านจะตื่นแต่เช้าครู่เตรียมอาหารคาวหวานไปถวายพระ ชาวบ้านจะร่วมกันใส่บาตรข้าวหลามและข้าวจี วันกำฟ้าทุกคนจะหยุดทำงานหนึ่งวัน คอนบ่าจะมีการเล่นพื้นบ้าน เช่น มอญซ่อนผ้า ช่วงซ้อ ฯลฯ เป็นต้น และในช่วงเวลากำฟ้านั้นคนเฒ่าคนแก่ในครอบครัวจะคอยฟังเสียงฟ้าร้อง เป็นพยากรณ์เกี่ยวกับการกินคืออยู่ที่ไหนหมู่บ้าน ซึ่งพยากรณ์ได้ 2 ประเภท คือ

1. เกี่ยวกับอาชีพและเหตุการณ์ความเป็นอยู่ เมื่อได้ยินฟ้าร้อง หมายถึง ฟ้าจะเปิดประตูน้ำ

ถ้าดังมาจากทิศเหนือ หรือตะวันออกเฉียงเหนือ พยากรณ์ว่าฝนจะตกชุก ทำนาได้ข้าวดี

ถ้าดังมาจากทิศใต้ พยากรณ์ว่าฝนจะแล้ง นาจะเสียหาย

ถ้าดังมาจากทิศตะวันออก พยากรณ์ว่าฝนจะตกปานกลาง นานในที่ลุ่มลุ่มน้ำ

คอนจะเสียหาย

ถ้าดังมาจากทิศตะวันตก พยากรณ์ว่าจะเกิดความแห้งแล้ง ข้าวจะขาดมาก จะแพง

2. เกี่ยวกับความเป็นอยู่

ถ้าได้ยินฟ้าร้องทางทิศเหนือ จะอดข้าว

ถ้าได้ยินฟ้าร้องทางทิศใต้ จะอดเกลือ

ถ้าได้ยินฟ้าร้องทางทิศตะวันออก จะอยู่เย็นเป็นสุข

ถ้าได้ยินฟ้าร้องทางตะวันตก จะมีการบรรพชาฟันกัน

ประเพณีนี้ยังคงถือปฏิบัติอยู่หลายแห่ง เช่นที่ บ้านกิ้ว้อย บ้านทราย บ้านหินบึก อำเภอบ้านหมี่ และที่บ้านถนนใหญ่ อำเภอเมืองลพบุรี

2. ประเพณีใส่กระจาด

ประเพณีใส่กระจาดหรือประเพณีใส่กระจาด เป็นประเพณีที่น่าสนใจอย่างหนึ่งของชาวไทยพวน ซึ่งยังปฏิบัติกันอยู่ในเขต อำเภอบ้านหมี่ โดยจัดให้มีขึ้นในงานเทศกาลเทศน์มหาชาติ ส่วนมากจะกำหนดในฤดูกาลออกพรรษา คือระยะเดือน 11 ข้างแรม เป็นต้น เมื่อหมู่บ้านใดกำหนดให้มีเทศน์มหาชาติขึ้นแล้ว ทางวัดจะส่งหนังสือถึงกษัตริย์เทศน์ คือ กษัตริย์มหาชาติ ไปตามวัดต่าง ๆ เพื่อให้วัดต่าง ๆ ส่งพระเข้ามาร่วมเทศน์ด้วย ก่อนถึงวันใส่กระจาดหนึ่งวัน ชาวบ้านจะช่วยกันทำขนม ห่อข้าวต้ม คำข้าวปุ้น ในคืนนี้หนุ่ม ๆ จะไปเที่ยวตามบ้านสาวที่ตนชอบอยู่ จะช่วยกันทำ

ขนมไปคุงไปตลอดคืน พอรุ่งขึ้นเป็นวันใส่กระจาด ชาวบ้านอื่น ๆ จะนำของ เช่นกล้วย อ้อย ส้ม ทุป เทียน หรือของอื่น ๆ มาใส่กระจาดตามบ้านของคนที่คุณเองรู้จัก เจ้าของบ้านก็จะนำอาหารที่เตรียมไว้ มาตั้งรับรองแขกเมื่อแขกกินเสร็จแล้วจะบอกลากลับ เจ้าของบ้านจะเอาข้าวต้มมัดฝากไปให้ เรียกว่า คินกระจาด ในวันนี้จะใส่กระจาดกินจนหมด หรือจนกว่าบ้านไหนแขกจะหมด และทุกบ้านจะต้องปฏิบัติอย่างเดียวกัน แขกที่ไปใส่กระจาดจะต้องกินอาหารของเจ้าของบ้านทุกครั้ง บ้านละเล็กละน้อย

ในวันรุ่งขึ้นเป็นวันเทศน์ จะนำของที่แขกมาใส่กระจาดทำเป็นกำขมิไปถวายพระที่วัดโดยถือว่าการทำบุญมหาชาตินี้เป็นการทำบุญครั้งยิ่งใหญ่ประจำปี

3. ประเพณีกวนข้าวทิพย์หรือข้าวมรุตปายาส

เป็นประเพณีที่สืบเนื่องมาแต่พุทธกาล กล่าวคือ นางสุชาดา ธิดาของเศรษฐีหมู่บ้านเสนานิคม ได้นำอาหารซึ่งกวนเป็นข้าวมรุตปายาสไปบวงสรวงเทพยดาที่ได้ดั้นนิโครธในวันเพ็ญ 15 ค่ำเดือน 6 ได้พบพระพุทธองค์ จึงนำข้าวมรุตปายาสไปถวาย ในจังหวัดลพบุรีได้มีประเพณีกวนข้าวทิพย์หลายแห่ง โดยเฉพาะที่วัดนิคมสามัคคีชัย ตำบลนิคม อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ได้ทำพิธีกรรมกวนข้าวทิพย์มานานกว่า 20 ปีแล้ว พิธีกวนข้าวทิพย์เริ่มต้นด้วยพิธีพราหมณ์ตั้งบายศรีบวงสรวงเทพยดา เครื่องประกอบในการตั้งบายศรีมีโครธจิ๋ว 1 ชุด และถาดใส่อาหารมีข้าว ไข่ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว และผลไม้ พราหมณ์สวดชุมนุมเทวดาและเริ่มพิธีกวนข้าวทิพย์โดยการนำเอาข้าวที่ยังเป็นน้ำนม (ข้าวที่เป็นแป้งยังไม่เป็นเมล็ดคนนำมาเอาเปลือกออก) นม เนย ถั่ว งา น้ำอ้อย น้ำตาล น้ำผึ้ง และผลไม้ต่าง ๆ ใส่รวมกันลงไปแล้วกวนให้ข้าวสุกจนเหนียว การกวนข้าวทิพย์นี้ต้องใช้สาวพรหมจารี นุ่งขาวห่มขาวอย่างน้อย 4 คน เป็นผู้กวน ในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 ทายกทายิกาจะช่วยปั้นข้าวทิพย์เป็นก้อน ๆ ถวายแก่พระภิกษุในวัดและจัดแบ่งไปถวายพระตามวัดต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง ที่เหลือแจกจ่ายให้แก่ประชาชนที่ไปร่วมทำบุญในวันนั้นเพื่อเป็นการให้ทาน

4. ประเพณีลงช่วง "ลงช่วง" เป็นประเพณีของชาวไทยพวนอย่างหนึ่ง โดยมี

จุดหมายสำคัญอยู่ที่การได้พบปะพูดคุยกันของหนุ่มสาว เพราะประเพณีสมัยโบราณ หนุ่มสาวมีโอกาสพบกันน้อยมาก งานที่นำมาทำขณะลงช่วงนั้นส่วนใหญ่เป็นประเภทเบ็ดเตล็ด เช่น การทอผ้า การปั่นด้าย การกะเทาะเปลือกถั่วลิสง (เตรียมไว้ปลูก) การซ้อมข้าว การโพพญา (กองแฝก) การแคะเม็ดมะขาม ฯลฯ และส่วนมากจะเป็นงานพื้นบ้าน

ก่อนการลงช่วงจะมีการเก็บหัว (เศษไม้ใบไม้) เพื่อนำมาก่อไฟเพื่อให้เกิดแสงสว่าง ในคอนเอ็นสาวจะเดินเก็บหัว อันเป็นการบอกไม้ให้หนุ่มทราบว่าวันนี้จะมีการลงช่วงมากองรวมไว้บริเวณที่จะลงช่วง แล้วขึ้นบ้านประกอบอาหารเพื่อรับประทานก่อนแล้วจึงลงช่วง

หลังจากรับประทานอาหารและอาบน้ำแต่งตัวเสร็จประมาณ 2 ทุ่ม ก็จะช่วยกันก่อกองไฟ นางานที่จะทำลงมาจากบ้านและทำกันไปคุยกันไปเป็นที่สนุกสนานจากนั้นหนุ่ม ๆ ในละแวกบ้านก็จะเดินมาเที่ยวเป็นกลุ่ม ๆ การมาของหนุ่ม ๆ อาจจะเป่าแคน เป่าปากร้องเพลง เป็นการให้เสียงสว่างหน้าเพื่อสาว ๆ จะได้เตรียมตัวต้อนรับ โดยการนำน้ำดื่มมาวางไว้ในบริเวณงานหรืออาจจะมีขนมหวานให้ด้วย หนุ่มที่สนใจสาวใคอาจจะแยกเป็นคู่ ๆ จะมีบางกลุ่มร้องเพลง และชวนคุยตลกขบขันเป็นที่น่าสนุกสนานตามประสาหนุ่มสาวจนประมาณ 5-6 ทุ่ม หนุ่มจะไปส่งสาวกลับบ้าน แต่ในบางท้องที่การลงช่วงจะกระทำกันที่บ้านของสาวนั่นเอง

5. ประเพณีเส็งกลอง “เส็งกลอง” หมายถึง “การแข่งขันกลอง” เป็นประเพณีการละเล่นพื้นบ้านตามตำบลของอำเภอบ้านหมี่ ส่วนมากมักจะเล่นเส็งกลองในงานวัด นักเส็งกลองที่เก่ง ๆ ได้แก่ ชาวบ้านตำบลบ้านกล้วย ตำบลหินปัก ตำบลบ้านทราย ตำบลสนามแจง และตำบลสายหัวแก้ว เพราะมีศิลปากรดีที่โน้มน้าวให้ผู้ชมตื่นเต้น มีจังหวะดีเยี่ยม แต่แรงและดังกังวาน

ก่อนการแข่งขันกลอง นักเส็งกลองจะลองเส็งกลองด้วยการตีให้เสียงดังเข้าที่และดังสม่ำเสมอ การแข่งขันมักแข่งขันในเวลาเย็นหรือกลางคืน ในช่วงนั้นจะได้ยินเสียงกลองดังตึง ๆ ๑๑ ตลอดเวลา

วันแข่งขันกลองนักเส็งกลองจะนำกลองมาเข้าคู่ แขนวไว้บนหลักที่ปักไว้ กลองถูกหนึ่งใช้คนตี 3 คนคนตีครั้งแรกเรียกว่า “มือหนึ่ง” คนตีครั้งที่ 2 เรียกว่า “มือสอง” คนตีครั้งที่ 3 เรียกว่า “มือสาม” มีกรรมการให้สัญญาณด้วยฆ้อง กรรมการฟังเสียงกลองเรียก “เทวดา” เทวดาจะนั่งฟังเสียงกลองบนที่สูงใช้ธงสีเขียว 1 อัน ธงแดง 1 อัน สำหรับโบกว่ากลองถูกใดแพ้

เมื่อเสียงฆ้อง “โหม่ง” นักเส็งกลองจะเข้าประจำที่คนแถวลงมือตีจนเหนื่อยจึงหยุด พอโหม่งที่ 2 มือ 2 ก็จะตีกลองจนเหนื่อยจึงหยุด พอฆ้อง 3 มือ 3 ก็จะตีอีก แล้วเทวดาเป็นผู้ตัดสินแพ้ชนะโดยถ้าข้างใดชนะจะยกธงตั้งไว้ เป็นสัญลักษณ์ว่า ชนะ ข้างแพ้จะโบกธงข้างตัวกลองที่ชนะเรียกว่า “กลองไล่”

มีเคล็ดอย่างหนึ่งที่นักเส็งกลองระวังคือไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามลอบเอาผิวมะกรูดมาบีบใส่หน้ากลอง เพราะจะทำให้เสียงไม่ดัง ไม่มีทางที่จะชนะการแข่งขันได้

6. ประเพณีสารทพวน ถือเอาวันสิ้นเดือน 9 เป็นวันสารท มีประเพณีสารทพวนที่ตำบลโพหนอง เรืองงา หนองทรายขาว หนองเต่า บ้านกล้วย บ้านทรายหินปัก ฯลฯ ก่อนที่จะถึงวันสารทชาวบ้านจะเตรียมกวนกระษัตราท ในตอนเย็นจะทำข้าวปุ้น (ขนมจีน) รุ่งเช้าจะนำอาหารคาวหวาน ข้าวปุ้น กระษัตราทไปถวายพระที่วัดใกล้บ้าน แล้วนำข้าวปุ้นและกระษัตราทแจกตามบ้านญาติพี่น้อง

ชาวพวนในอำเภอบ้านหมี่จะถือเป็นประจำเป็นการทำบุญห่อข้าว ในเดือน 9 ขึ้นเดือนตรงกับวันธรรมสวนะจะหาอาหารพร้อมขนมและหาหมากพญานห่อด้วยใบตองเป็นห่อสี่เหลี่ยมรุ่งเช้าจะนำไปวางไว้ตามทาง 3 แพร่งหรือ 4 แพร่งก็ได้ เพราะถือกันว่า เป็นทางผีผ่าน บางทีก็นำไปไว้ที่ข้างโบสถ์ ถือกันว่าเป็นการแจกข้าวให้กับพวกเปรตหรือพวกผีไม่มีญาติ ทำบุญไปให้อีกที่หนึ่งก็เป็นอันเสร็จพิธี

7. ประเพณีเงินเฮือนคี่ เป็นประเพณีที่ไม่นิยมกระทำกันในปัจจุบัน ที่จริงประเพณีนี้เป็นประเพณีที่น่าสนใจอย่างยิ่ง คำว่า “เงินเฮือนคี่” หมายถึงการมาอยู่เป็นเพื่อนบ้านที่ตั้งศพเพื่อไม่ให้เจ้าภาพต้องเศร้าโศกมากจนเกินไป โดยเพื่อนบ้านจะทยอยมาตั้งแต่พลบค่ำเพื่อฟังพระอภิธรรม เมื่อฟังพระอภิธรรมแล้ว หม่อมสาวจะแยกตัวไปเล่นกีฬาพื้นบ้านต่าง ๆ เช่น เสือกินวัว เป็นต้น ส่วนคนแก่ทั้งหญิงชายจะจับกลุ่มฟังนิทานพื้นบ้าน ซึ่งจะมีพระหรือพรവാสที่มีเสียงดี ๆ อ่านเป็นภาษาพวน นิทานที่จะเล่ามีหลายเรื่อง เช่น เรื่องปลาบู่ทอง จำปาสี่ต้น ภาวะเกด ท้าวท่ากาคำ ฯลฯ ถ้าผู้อ่านเป็นผู้ที่มีความสามารถ มีลีลาการพูดนุ่มนวลจิตใจคนฟัง สามารถออกท่าทางตามท้องเรื่องด้วย คนฟังจะยิ่งสนุก การอยู่เป็นเพื่อนศพด้วยวิธีนี้ นับเป็นสิ่งที่ให้บันเทิงแบบง่าย ๆ แต่ผลที่ได้รับมากเกินคาดคิด กล่าวคือ คนหนุ่มสาวได้รู้จักสนิทสนมกัน ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่ที่ฟังนิทานก็จะได้รับคติข้อคิด ข้อเตือนใจที่มีสอดแทรกไว้ในนิทาน จึงเท่ากับว่าเป็นการอบรมจิตใจของผู้ฟัง และสามารถนำคติข้อคิดดังกล่าวไปสั่งสอนลูกหลานได้อีกด้วย ประเพณีเงินเฮือนคี่ บางทีเพื่อนบ้าน จะอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพจนถึงสว่างแล้วจึงแยกย้ายกันกลับบ้านและจะมาอีกในวันต่อไป ซึ่งแล้วแต่เจ้าภาพจะตั้งศพศพกี่วัน

8. ประเพณีเลี้ยงเจ้าบ้าน เป็นประเพณีที่ชาวชัชบาดาล จังหวัดลพบุรี ได้กระทำติดต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยเชื่อกันว่าเมื่อได้ทำพิธีแล้วจะทำให้ครอบครัวได้รับความร่มเย็นเป็นสุข ประเพณีนี้กระทำในวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 ชาวบ้านจะไปพร้อมกันที่ศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน ในเวลา 2-3 โมงเช้า ใครไปก่อนก็เลี้ยงก่อน ไม่ต้องรอกัน อุปกรรมที่ต้องเตรียมไปมีดังนี้

ข้าวคำ ข้าวแดง (ใช้ข้าวสุกข้อมสี่คำ สีแดง)

รูปสัตว์ รูปคน (ใช้ดินหรือแป้งปั้นให้เท่ากับจำนวนคนในบ้าน และรูปสัตว์ไว้ให้ใช้เฉพาะสัตว์สี่เท้า)

ข้าวสาร พริกเม็ด เกลือก้อน

เงิน 12 ทอง 15 (ใช้แป้งปั้นเป็นรูปสดาจ)

รูปเทียน

เหล้า บุหรี่

คำขสาขสฤษฏญ์สำหรับผูกข้อมือ

ถาด กระดิ่ง หรือ แข่งปลา

เมื่อถึงวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 ทุกคนจะนำสิ่งของต่าง ๆ ดังกล่าวใส่ถาดหรือกระดิ่ง หรือแข่งปลา หรือภาชนะอื่น ๆ ก็ได้ ไปที่ศาลเจ้า จตุรพักตือนบอกล่าให้บรรพบุรุษมารับสิ่งของที่ คนเตรียมไป จุดบู่หรี แล้วเทเหล้าใส่ในโองที่มีอยู่ในศาล เสร็จแล้วก็ขอศีลขอพร เวลากลับให้ขอ ค้ายศายศิยจนจากท่าน ซึ่งก็คือศายศิยจนที่เตรียมเอาไปนั่นเอง เพื่อนำไปผูกข้อมือลูกหลาน ก่อน กลับใช้ไม้ขีดเส้นข้างหน้าตัวกับศาล เพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าให้ต่างคนต่างอยู่ไม่ให้รบกวกัน ส่วนใหญ่ผู้ที่ไปทำพิธีเลี้ยงเข้าบ้านมักเป็นแม่บ้านหรือผู้หญิงที่มีอายุมาก

9. ประเพณีชักพระศรีอริย์วัดไถ่

ประเพณีชักพระศรีอริย์วัดไถ่ อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี เป็นประเพณี ที่น่าสนใจมาก และได้ถือปฏิบัติกันมาช้านานไม่ต่ำกว่ากึ่งศตวรรษแล้ว วัดไถ่เป็นวัดที่สำคัญของ จังหวัดลพบุรี มีลวดลายปูนปั้นประดับผนังวิหาร สมัยอยุธยาที่งดงามวิจิตรมาก ในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ทางวัดจะจัดให้มีการอัญเชิญรูปหล่อพระศรีอริย์ มาประดิษฐานบนแท่นตะเฒ แล้วให้ประชาชนร่วมกันชักพระไปทางทิศเหนือ เริ่มจากวัดไถ่ไปสุดทางที่วัดห้องคู้้ง แล้วก็ ชักลากมายังวัดไถ่ในระหว่างทางชักพระจะมีผู้เข้าร่วมขบวนนับเป็นจำนวนพัน จำนวนหมื่น ตลอดระยะทางที่แห่พระศรีอริย์ไปนั้น จะมีโรงทานสำหรับเลี้ยงอาหาร เครื่องดื่ม แก่ผู้เข้าร่วม ขบวนโดยไม่คิดมูลค่า นับได้เป็นสิบ ๆ แห่งทีเดียว ในตอนกลางคืน จะมีมหรสพสมโภชตลอด งาน

10. ประเพณีร่วมนามสกุลเดียวกัน เป็นประเพณีของชาวมอญที่มีกระทำกันในเขต ตำบลบางขันหมาก อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี โดยญาติพี่น้องนามสกุลเดียวกันจะมาร่วมกระทำพิธี ที่บ้านของญาติที่อาวุโสที่สุด แต่ละครอบครัวทำอาหารมาคนละอย่าง (ผู้ที่ยังไม่มีครอบครัวไม่ต้อง ไปร่วมพิธี) อาหารนี้จะใส่ถ้วยสำหรับเช่นตีบ้าน 1 ถ้วย นอกจากนั้นแจกกันไปทุกครอบครัว สำหรับขนมก็มี ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว น้ำ 12 กระบอก มะพร้าว 1 ลูก ประเพณีนี้มีลักษณะเป็น การแบ่งส่วนกุศลไปสู่เจ้ากรรมนายเวร

11. งานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ในวันที่ 16 กุมภาพันธ์ของทุก ๆ ปี จังหวัดลพบุรีได้จัดให้มีพิธีบวงสรวง ดวงวิญญาณของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และจัดให้มีงานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ เป็นการ เถลิงฉลองเพื่อเป็นการรำลึกถึงพระกรุณาธิคุณของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่มีต่อแผ่นดิน ลพบุรี และประเทศชาติ งานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จะประกอบไปด้วยขบวนแห่ ต่าง ๆ นิทรรศการพิเศษเกี่ยวกับเหตุการณ์ในยุคนั้น การแสดงการละเล่น การออกร้านขายของ

พื้นเมือง การประดับประดาที่ปอไมไฟในพระนารายณ์ราชนิเวศน์ การแต่งกายสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ฯลฯ เพื่อทำบรรยากาศให้กลับคืนไปสู่อดีตเมื่อ 300 ปีที่ผ่านมา

ด้านภาษาและวรรณกรรม

1. ภาษาถิ่น ภาษาที่ใช้กันในเขตจังหวัดลพบุรีมีด้วยกัน คือ
 - 1.1 ภาษาไทยกลาง
 - 1.2 ภาษาลาวพวน
 - 1.3 ภาษาไทยอีสาน
 - 1.4 ภาษามอญ
 - 1.5 ภาษาเงี้ยว หรือภาษาไทยใหญ่
 - 1.6 ภาษาไทยเมือง
2. นิทานพื้นบ้าน
 - 2.1 ท้าวกษณาณ
 - 2.2 นางผมหอม
 - 2.3 ปากชวน
 - 2.4 เขาสมอคอน

ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี

1. เทวสถานปราสาทแขก เป็นสถาปัตยกรรมที่ใช้วัสดุก่อสร้างเป็นแผ่นอิฐขนาดใหญ่ออกเรียงขึ้นไปโดยไม่ต้องผสมปูน ลักษณะของเทวสถานปราสาทแขก เป็นพระปราสาท 3 องค์ เรียงกัน โดยมีปราสาทองค์กลางสูงและใหญ่กว่าปราสาทที่ขนาบอยู่ 2 ข้าง ปราสาททั้ง 3 องค์นี้ต่างเป็นอิสระจากกัน คือ ไม่มีระเบียงเชื่อมต่อกัน พระปราสาทแต่ละองค์จะเจาะช่องประตูองค์ละ 4 ช่อง แต่มีประตูใช้ได้จริงเพียงประตูเดียวที่สามารถเข้าไปในองค์พระปราสาทได้ คือ ประตูด้านหน้าซึ่งหันไปทางทิศตะวันออก ส่วนประตูทางด้านขวาและด้านหลังขององค์พระปราสาทเป็นประตูหลอกสร้างขึ้นเพื่อความงามทางสถาปัตยกรรม สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 15 เพื่อเป็นเทวสถานสำหรับใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาฮินดู สังเกตได้ว่ายังมีฐานศิวิไลต์ปรากฏอยู่ในองค์กลางของเทวสถาน ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้โปรดให้สร้างโบสถ์ขึ้นทาง

ทิศตะวันออกของปราสาทองค์กลาง ปัจจุบันนี้ เทวสถานปราสาทแบกตั้งอยู่ท่ามกลางใจกลางเมือง
ลพบุรี รอบ ๆ บริเวณเป็นตลาดร้านค้า

2. พระปราสาทตามยอด อยู่บนเนินสูงริมทางรถไฟทางทิศตะวันตกเฉียงกับศาล
พระกาฬ สร้างด้วยศิลาแดง เป็นพระปราสาทสามยอดสูง 15 เมตร โบกปูนมีถวกลายปูนปั้น
สวยงามมาก ถิ่นนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยที่เขมรมีอำนาจปกครองเมืองลพบุรีราวพุทธศตวรรษ
ที่ 18 เพื่อเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ปราสาทองค์กลางบรรจุ
พระพุทธรูปขนาดปรกทรงเครื่อง และพระบรมสารีริกธาตุ องค์เหนือประดิษฐานพระโพธิสัตว์
อวโลกิเตศวร ส่วนองค์ใหญ่ได้เป็นที่ประดิษฐานนางภควดีปัญญาบารมีพระชายาของพระโพธิสัตว์
อวโลกิเตศวร

3. ศาลพระกาฬ ตั้งอยู่ริมทางรถไฟด้านทิศตะวันออก เป็นเทวสถานก่อสร้างด้วย
ศิลาแดงในสมัยเขมรเข้ามาตั้งเมือง ขณะนี้หักพังเหลือเพียงฐานอยู่ด้านหลังศาลปัจจุบันซึ่งสร้างเมื่อ
พ.ศ. 2494 ภายในประดิษฐานรูปปั้นพระนารายณ์ 4 กร แต่เดิมไม่มีเศียร ต่อมาเป็นผู้นำเศียร
พระพุทธรูปสมัยอยุธยา มาต่อให้พร้อมทั้งกรที่ขาด 2 พระกร ส่วนอีก 2 พระกรยังไม่ได้ต่อจน
ปัจจุบันรูปพระนารายณ์ 4 กร นี้ชาวลพบุรีเรียกกันว่า "เจ้าพ่อพระกาฬ" และเป็นเจ้าพ่อที่มีความ
ศักดิ์สิทธิ์ เป็นสถานที่พึ่งทางใจของคนที่มีความเชื่อ

4. บ้านหลวงรับราชทูต หรือบ้านเจ้าพระยาวิชาชนนทร์ ตั้งอยู่ติดกับตลาดบนเมือง
ใกล้กับศาลจังหวัดลพบุรี สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อรับรองเอกอัครราชทูต
จากฝรั่งเศสของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ในคอนปลาตรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เจ้าพระยา
วิชาชนนทร์เคยพักอยู่ที่นี่ จึงเรียกที่นี่ว่า บ้านเจ้าพระยาวิชาชนนทร์

5. ประดู่เมือง เป็นประดู่เมืองโบราณซึ่งสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช เท่าที่เหลือปรากฏให้เห็นในปัจจุบันมี 2 แห่ง คือ ประดู่ชัยและประดู่พะเนียด

ประดู่ชัย ตั้งอยู่ทางมุมกำแพงพระนารายณ์ราชนิเวศน์ด้านตะวันออกเฉียงใต้
อยู่สุดถนนตรศกคีมีลักษณะเป็นประดู่เมืองที่ใหญ่โต ก่ออิฐถือปูน ช่องประตูเป็นลักษณะโค้ง
แหลม ประดู่นี้อยู่ติดกับกำแพงเมืองซึ่งมีลักษณะเป็นกำแพงดินคู่กับพระราชวังด้านทิศใต้

ประดู่พะเนียด อยู่ในบริเวณค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตรงข้าม
โรงเรียนอนุบาลลพบุรี ช่องประดู่มีลักษณะโค้งแหลมก่ออิฐถือปูน มีซากพะเนียดจับข้างเป็น
เนินดินปรากฏอยู่ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้โปรดให้มีการจับข้างที่พะเนียดนี้
ให้ราชทูตฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเจริญพระราชไมตรีชมด้วย

6. ป้อม ป้อมที่เรียงรายรอบตัวเมืองลพบุรีนั้นสร้างในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ป้อมเหล่านี้ก่อด้วยอิฐถือปูน ลักษณะของสถาปัตยกรรมคงได้แบบอย่างมาจากตะวันตก เพราะมีหลักฐานระบุว่า เมื่อบาทหลวงฝรั่งเศสทราบข่าวว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีพระราชประสงค์ให้สร้างป้อมปราการที่เมืองลพบุรี บาทหลวงฝรั่งเศสก็อาสาถวายการช่วยเหลือ โดยส่งชาวอิตาเลียนชื่อโทมัส วัลกวนเนรา (Thomas Valguanera) ผู้เชี่ยวชาญทางวิศวกรรมศาสตร์ เข้ารับสนองพระยุคลบาท บาทหลวงผู้นี้ได้ช่วยสร้างป้อมตามแบบยุโรป ป้อมที่เหลืออยู่ในปัจจุบันที่มีลักษณะค่อนข้างสมบูรณ์มีอยู่ 2 แห่ง คือ ป้อมท่าโพธิ์ ตั้งอยู่บนเนินท่าโพธิ์ ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของวัดมณีชลขันธ์และอีกป้อมหนึ่งคือ ป้อมชนะสงคราม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของสถานีรถไฟลพบุรี

(วัตถุกา รุงศิริแสงรัตน์, 2537 : 111-157)

ด้านชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ

1. อาชีพ

อาชีพหลักที่สำคัญของชาวจังหวัดลพบุรี ได้แก่ การทำนา การปลูกพืชไร่ การเลี้ยงสัตว์ การประมงน้ำจืด การทำผ้า และการทำดินสอพอง (สุพร ประเสริฐราชกิจ, 2537)

2. ชีวประวัติบุคคลสำคัญ

1. สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ.2175 เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระมหากษัตริย์ผู้ครองกรุงศรีอยุธยาระหว่างปี พ.ศ. 2173 ถึง พ.ศ.2198 ส่วนพระราชเทวีผู้เป็นพระราชชนินั้นเป็นราชธิดาในสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ผู้ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2163 ถึง พ.ศ. 2171 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระราชอนุชา ร่วมพระชนกแต่ต่างพระชนนีกันหลายพระองค์ แต่ทรงมีพระกนิษฐภคินีที่ร่วมพระชนนีเพียงพระองค์เดียว คือ เจ้าฟ้าศรีสุวรรณ หรือที่เรียกกันว่าพระราชกัลยาณี ภายหลังโปรดสถาปนาเป็นกรมหลวงโอราทิพ

ก่อนที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจะสวรรคต ได้ทรงมอบราชสมบัติแก่ เจ้าฟ้าไชย พระราชโอรสพระองค์แรก สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงร่วมกับสมเด็จพระศรีสุธรรมผู้เป็นพระปิตุลาเจ้าฟ้าไชยผู้เป็นพระเชษฐาธิราช แล้วถวายราชสมบัติแก่สมเด็จพระ

พระศรีสุธรรม ส่วนพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรประทับอยู่ ณ
วังจันทน์เกษม

แต่ในเวลาต่อมาสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาได้ทรงพยายามจะเอาพระราช
กัถยาณีเป็นพระชายา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่พอพระทัย จึงทรงกำจัดสมเด็จพระ
พระศรีสุธรรมราชาผู้เป็นพระปิตุลาเสีย แล้วเสด็จขึ้นครองราชย์แทนในวันพฤหัสบดี แรม 2 ค่ำ
เดือน 12 ปีวอก พ.ศ. 2199 พระชนมายุได้ 25 พรรษา

หลังจากครองราชย์ได้ 10 ปีได้ทรงเล็งเห็นว่า ถ้ามีราชธานีอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา
เพียงแห่งเดียวจะเป็นการต่อแหลมต่ออันตรายด้วยความรอบคอบไม่ประมาทจึงโปรดให้สร้างเมือง
ลพบุรีขึ้นใหม่ประมาณ พ.ศ. 2208 หรือพ.ศ. 2209 เพื่อเป็นราชธานีสำรองสำหรับรับเหตุการณ์
ที่เกี่ยวกับต่างประเทศ ทรงสร้างพระราชวังใหญ่ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่า พระนารายณ์ราชนิเวศน์
และทรงสร้างบ้านวิชาเยนทร์เป็นตึกใหญ่สำหรับรับแขกเมือง ทรงบูรณะวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
และสร้างวิหารหลวง

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดแปรพระราชฐานขึ้นไปประทับที่เมืองลพบุรี
เป็นประจำประมาณปีละ 8-9 เดือน จึงจะเสด็จมาประทับที่พระราชวังหลวง ณ กรุงศรีอยุธยา
ประมาณปีละ 3-4 เดือนเท่านั้นหรือเฉพาะเมื่อมีงานพระราชพิธี และที่สวรรคตของพระองค์ก็คือ
พระที่นั่งสุทลาสวรรค์แห่งเมืองลพบุรีนั่นเอง

เนื่องจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่สร้างความ
เจริญสูงสุดแก่เมืองลพบุรี จึงได้มีการจัดสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชไว้ที่กลาง
วงเวียนเทพสตรี จังหวัดลพบุรี พระบรมรูปหล่อด้วยโลหะขนาดเท่าครึ่งของพระองค์จริง
ทรงฉลองพระองค์ครุยขาว ทรงสวมพระมหามงกุฎแบบที่เคยทรงเมื่อเสด็จออกรับราชทูตฝรั่งเศส
ที่เมืองลพบุรีประทับยืนบนฐานสูง ถัดกันขึ้นไป 3 ชั้น มีพุ่มดอกไม้ 4 พุ่ม หล่อด้วยโลหะ
ประดับไว้ที่ฐานชั้น 2 ที่ฐานอนุสาวรีย์ด้านหน้าจารึกพระราชประวัติ และพระเกียรติคุณ
ของพระองค์ อนุสาวรีย์นี้ประดิษฐานเมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2509

(สุทธิลักษณ์ อัมพันวงศ์, 2534 : 109-116)

จังหวัดอุทัยธานี

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา

ด้านประเพณีและความเชื่อพื้นบ้านจังหวัดอุทัยธานี

1. ประเพณีดักบาตรเทโว ถือเป็นประเพณีที่ทำกันในวันออกพรรษาของจังหวัดอุทัยธานี จากการสัมภาษณ์ พระมหามานพ จูคฺปญฺโญ (สัมภาษณ์, 23 ตุลาคม 2540) วัดสังกัสรัตนคีรี ได้กล่าวว่า ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 (ตุลาคม) ของทุกปี พระสงฆ์ทุกรูปในเขตจังหวัดอุทัยธานีที่จำพรรษา จะมารับบิณฑบาตรจากพุทธศาสนิกชน โดยสมมติออกเขาสะแกกรัง เป็นสิริมหายามยามนคร ที่พระพุทธเจ้า ทรงเทศน์โปรดพระมารดาแล้วเสด็จกลับสู่โลกมนุษย์ ลงบันได 439 ชั้น ซึ่งถือเป็นบันไดแก้วสู่สังกัสนคร คือบริเวณวัดสังกัสรัตนคีรี ดังนั้น พระสงฆ์ประมาณ 500 รูป จะเดินลงจากบันไดนำด้วยพระพุทธรูปปางเสด็จดาวดึงส์ ลงมารับบิณฑบาตรข้าวสารอาหารแห้ง โดยประเพณีดังกล่าวได้เริ่มทำกันมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2449 และในปัจจุบันยังปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นประจำทุกปี โดยได้รับความสนใจและได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานและโรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดอุทัยธานีและจังหวัดใกล้เคียงเป็นอย่างดี

2. งานประเพณีการจัดโต๊ะหมู่บูชาประดับงาช้าง เป็นประเพณีที่ชาวจังหวัดอุทัยธานีนิยมจัดกันในวันดักบาตรเทโว ในขณะที่มีการแห่ขบวนรอรอบตลาดเมืองอุทัยธานี จะได้ชมโต๊ะหมู่บูชาประดับงาช้างตามร้านอาหารบ้านเรือนที่มีความสวยงาม ซึ่งมีแหล่งเดียวในประเทศไทย

3. งานประเพณีปิดบ้านสะน่า เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอบ้านไร่ จะมีขึ้นในเดือนหกของทุกปี คำว่าปิดบ้าน หมายถึง จะกำหนดระยะเวลาที่ไม่ให้คนในออกคนนอกเข้า ผู้ที่กำหนดวันปิดบ้านคือ ประธาน เรียกว่า "จ่า" และรองประธาน เรียกว่า "จู่" ทั้งสองคนนี้จะเป็นผู้ประกาศก่อนล่วงหน้าในการปิดบ้าน 7 วัน เพื่อให้ชาวบ้านเตรียมอาหารให้พร้อม เมื่อถึงกำหนดประธานจะนำข้าวต้มมัด เหล้า กรวยดอกไม้ไปหอบ้าน อันเป็นศาลเจ้าอยู่ใจกลางหมู่บ้านเพื่อทำพิธีสังฆเวท ขอพรให้เข้าบ้านปกปักรักษาคุ้มครองให้คนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข

ชาวจังหวัดอุทัยธานีจะมีลักษณะความเชื่อเช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป คือ มีความผูกพันกับธรรมชาติ อยู่กับภูคคี่ปีศาจ อารักษ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ตามต้นไม้ใหญ่ ๆ แม่น้ำลำธาร สิ่งเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อมนุษย์เรา อันเกิดเหตุเภทภัยผู้คนเจ็บป่วย สัมผัส ชาวบ้านจะขอขมาบวงสรวง ซึ่งยังคงหลงเหลืออยู่ทั่วไป

นอกจากนี้ชาวบ้านจังหวัดอุทัยธานีส่วนใหญ่ ยังคงยึดมั่นในพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด มีความละอายและเกรงกลัวต่อบาป มีการเข้าวัดฟังธรรมรับศีลอยู่เป็นประจำ

(เชาวฤทธิ์ จงเกษกรณ์, 2537 : 126)

ด้านภาษาและวรรณกรรม

1. ด้านภาษา

1. ภาษาท้องถิ่นของอุทัยธานี ส่วนใหญ่ของประชากรจะใช้ภาษาท้องถิ่น ที่มีลักษณะเดิม ไม่เหมือนกับที่อื่น เช่น คำเช็ดตัว ชาวอุทัยธานีเรียกว่า ผ้าห่มเช้า หรือคำว่า ผ้าห่ม เรียกว่า ผ้าผวย เป็นต้น ใช้กันในท้องที่อำเภอเมืองอุทัยธานี หนองขาหย่าง ท้าพัน หนองฉาง
2. ภาษาไทยอีสาน ประชาชนที่ยังคงพูดภาษานี้ได้แก่ พื้นที่อำเภอบ้านไร่ อำเภอถานตึก และอำเภอห้วยคด
3. ภาษากะเหรี่ยง ประชาชนชาวกะเหรี่ยงที่มีอาศัยอยู่ในท้องที่อำเภอบ้านไร่ อำเภอถานตึก และอำเภอห้วยคด ยังคงใช้ภาษากะเหรี่ยงเป็นภาษาท้องถิ่นในการสื่อสารสัมพันธ์กัน

2. ด้านวรรณกรรม

งานทางด้านวรรณกรรมพื้นบ้านของจังหวัดอุทัยธานี เท่าที่ค้นพบและศึกษาค้นคว้างานวรรณกรรมพื้นบ้านของจังหวัดอุทัยธานี ปรากฏอยู่ที่บ้านท่าโพ อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งเป็นงานวรรณกรรมประเภทร้อยแก้ว เช่น เพลงร่ำวง เพลงกล่อมลูก เพลงเกี่ยวข้าว เพลงพืชมธุราณ (เชาวฤทธิ์ จงเกษกรณ์, 2537 : 119)

ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี

1. โบราณสถานของจังหวัดอุทัยธานี

จังหวัดอุทัยธานีเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญเชิงทางประวัติศาสตร์ เคยเป็นเมืองหน้าด่าน และเคยเป็นแหล่งชุมชนที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่ในอดีต ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ดังนั้นโบราณสถานที่สำคัญของจังหวัดอุทัยธานี ตามหลักฐานที่ค้นพบที่เป็นทั้งโบราณสถานและชุมชนโบราณมีดังนี้

- 1.1 โบสถ์และวิหารวัดธรรมนิเวศ (วัดโรงโค) ตั้งอยู่ที่ถนนรังควีถี ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมืองอุทัยธานี มีภาพจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์ ประดิษฐาน เป็นไม้จำหลักลายดอกไม้

1.2 วัดสังกัสรัตนคีรี ตั้งอยู่ที่ตำบลตะแกระวัง อำเภอเมืองอุทัยธานี ภายในวัดมีสิ่งที่สำคัญ คือ หลวงพ่อพุทธมิ่งมงคลศักดิ์สิทธิ์ มณฑปพระพุทธบาทบนยอดเขาตะแกระวัง และระฆังใบใหญ่ ซึ่งสร้างในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

1.3 วัดโบสถ์ (วัดอุโปสถาราม) ตั้งอยู่บนเกาะเทโพ ฝั่งตรงข้ามกับตลาดเมืองอุทัยธานี มีภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เกี่ยวกับเรื่องพุทธประวัติอยู่ที่ผนังโบสถ์ และสำหรับจิตรกรรมที่ฝาผนังที่วิหารเขียนเป็นภาพพระพุทธเจ้าโปรดเทพยดาบนสวรรค์ และภาพปลงสังขาร บางภาพเลือนลางไปแล้ว

1.4 วัดจันทร์าราม (วัดท่าซุง) ตั้งอยู่เลขที่ 60 หมู่ 1 บ้านท่าซุง ตำบลน้ำซึม อำเภอเมืองอุทัยธานี สร้างโดยพระมหาวิระ ถาวโร (หลวงพ่อดูมิ่งดำ) ภายในบริเวณวัดมีพระอุโบสถ สร้างอย่างสวยงามภายในประดับตกแต่งอย่างวิจิตรพิศดาร นอกจากนี้ยังมีสิ่งก่อสร้างใหม่มากมาย เช่น รูปปั้นพระอัครมุขมนตรี ศาลาหลังใหญ่ และวิหารร้อยเมตร มีบรรดาพุทธศาสนิกชนไปนมัสการไม่ขาดสายทั้งที่หลวงพ่อมรณภาพแล้วก็ตาม

1.5 วัดมณีสถิตกปิฐาราม (วัดทุ่งแก้ว) ตั้งอยู่ที่ถนนสุนทรสถิตย์ อำเภอเมืองอุทัยธานี วัดนี้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2434 ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีพระปรารค์ 5 ยอดขนาดใหญ่ฐานกว้าง 8 เมตร สูง 16 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2452 ที่ฐานปรารค์ 5 ชั้นมีรูปปั้นรูปยักษ์ ถึง กิณนรประดับอยู่ สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ในพระปรารค์ และยังได้ประดิษฐานรูปหล่อหลวงพ่อดูมิ่ง ผู้สร้างวัดนี้ไว้ที่ซุ้มประตูพระปรารค์ด้วย ด้านเหนือพระปรารค์มีสระน้ำขนาดใหญ่ น้ำในสระนี้เคยใช้เป็นน้ำตรึงมูรธาภิเศก ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7

1.6 พลับพลาอนุสาวรีย์สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ตั้งอยู่บนยอดเขาตะแกระวัง เขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี สร้างด้วยเงินทูลเกล้าฯของชาวอุทัยธานี เป็นพลับพลาทรงมุข ออกแบบโดยกรมศิลปากร หน้าบรรณศาลาได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตใช้ตราจักรกรีประดับ และอัญเชิญรูปสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกประดิษฐานในพลับพลา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินประกอบพระราชพิธีเปิดพระวิสูตรพระบรมรูป เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2522 และจะมีงานราชพิธีเพื่อรำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณในวันที่ 6 เมษายน ของทุกปี

1.7 วัดพิชัยพรณาราม ตั้งอยู่ที่ริมถนนศรีอุทัย เขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี ภายในวิหารประดิษฐานพระประธานปางมารวิชัยชื่อ พระพุทธชัยสิทธิ์ ด้านหลังวิหารมีเจดีย์องค์ใหญ่ เคยเป็นที่ถือน้ำของเมืองอุทัยธานี อาชุกของการสร้างวิหารนี้ก็ราว ๆ พุทธศตวรรษที่ 18 (อุทธยา-รัตนโกสินทร์)

1.8 เมืองอุทัยธานีเก่า ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 บ้านอุทัยธานีเก่า ตำบลอุทัยเก่า อำเภอหนองฉาง สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา สิ่งที่สำคัญที่หลงเหลืออยู่คือซากโบราณสถาน วัดหัวหมาก วัดขาง วัดกุฎี วัดที่หลงเหลืออยู่จนปัจจุบัน คือ วัดแจ้งมีพระปรางค์ประดับลายปูนปั้น และวัดหัวเมือง มีซากของโบสถ์และเจดีย์

1.9 บึงคอกช้าง ตั้งอยู่ที่ตำบลไผ่เขียว อำเภอสว่างอารมณ์ ลักษณะเป็นชุมชนโบราณอายุสมัยแรกประวัติศาสตร์ พุทธศตวรรษที่ 12 พบซากศาสนสถานอิฐ มีคูเมือง และกำแพงดินล้อมรอบ นอกเมืองมีสระน้ำ 4 แห่ง ศิลาจารึก 3 หลักเป็นอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤตและมอญ เครื่องปั้นดินเผา หินบดชา เครื่องมือเหล็ก และลูกปัดสีเหลือง

1.10 เมืองกาฐัง ตั้งอยู่ที่ ตำบลวังหิน อำเภอบ้านไร่ เป็นชุมชนโบราณยุคแรกประวัติศาสตร์ (ทวาราวดี) พุทธศตวรรษที่ 11-16 พบหลักฐานซากสิ่งก่อสร้างอิฐกำแพงดิน พระพุทธรูปปางเสด็จจากดาวดึงส์ เศษเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

1.11 เขปปลาร้า ตั้งอยู่ที่ตำบลป่าอ้อ อำเภอถานดัก ลักษณะเป็นแหล่งศิลปประดิษฐ์อายุสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เป็นศิลปประดิษฐ์แบบภาลงสีที่เขียนไว้ที่ผาถ้ำประทุนบนยอดเขา ปลาร้า

1.12 บ้านคำย ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 บ้านหนองปลาดุก ตำบลทุ่งใหญ่ อำเภอเมืองอุทัยธานี ลักษณะเป็นชุมชนโบราณ ยุคแรกประวัติศาสตร์ พบซากโบราณสถานมีแนวกำแพงดินเหลืออยู่ ระวังหิน ฐานพระพุทธรูปยืนด้วยศิลา กำไลหิน พระพุทธรูปสำริด เศษเครื่องถ้วยสังคโลก เศษเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงและชิง และเศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบ

1.13 บ้านคูเมือง (ทุ่งประจาน) ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลคงขวาง อำเภอหนองขาหย่าง ลักษณะเป็นชุมชนโบราณยุคประวัติศาสตร์ พบซากสิ่งก่อสร้าง พระพิมพ์ดินดิบ เครื่องมือหิน เศษเครื่องปั้นดินเผา เครื่องเคลือบแบบจีนสมัยราชวงศ์หมิง ถูกปิดทำด้วยดินเผาและหินสีต่าง ๆ หินสีค่ากลม พพระฆังหิน และหินบดชา

2. แหล่งโบราณวัตถุที่สำคัญของจังหวัดอุทัยธานี

จังหวัดอุทัยธานีเป็นเมืองเก่าแก่และมีความเจริญรุ่งเรืองมากตามหลักฐานทางโบราณวัตถุที่ค้นพบจากการค้นคว้าเอกสารหลักฐานต่าง ๆ พบว่าสร้างขึ้นมาหลายยุคสมัย ตั้งแต่ปลายกรุงศรีอยุธยาและต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โบราณวัตถุที่สำคัญได้แก่

2.1 หลวงพ่อพุทธมณฑลศักดิ์สิทธิ์ วัดสังกัสรัตนคีรี ตั้งอยู่ที่ตำบลตะแกรง อำเภอเมืองอุทัยธานี เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย เนื้อสำริด หน้าตักกว้าง 3 ศอก สร้างในสมัยพระเจ้าติโลปะ มีมือข้างขวาห้อยลูก 2 ซึ่งเดิมประดิษฐานอยู่ที่วัดขวิด ซึ่งถือว่าเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของอุทัยธานี

2.2 รอยพระพุทธรูปบาทจำลอง ประดิษฐานอยู่ในมณฑปยอดเขาตะแกรง สร้าง พ.ศ. 2448 บริเวณวัดสังกัสรัตนคีรี

2.3 ระฆังสัมฤทธิ์ อยู่บริเวณหน้ามณฑปยอดเขาตะแกรง สร้างขึ้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

2.4 ผู้พระธรรมและตู้ไม้ของวัดอุโปสถาราม (วัดโบสถ์) สร้างในราวสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

2.5 ย่ามพระราชทานจากรัชกาลที่ 5 อยู่ที่วัดอุโปสถาราม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่เจ้าอาวาสวัดโบสถ์ คือ พระอาจารย์เฮง เขมจารี

2.6 ฝาบาตรประดับมุก ได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ 5 เช่นกัน อยู่ที่วัดโบสถ์

2.7 พระพุทธรูปหล่อเงิน และรูปหล่อพระครูสุนทรมุณี (จีน) ประดิษฐานอยู่ที่วัดโบสถ์

2.8 พระพุทธรูปช่อศิลา และรูปหล่อพระครูสุนทรมุณี (จีน) ประดิษฐานอยู่ที่วัดโบสถ์

2.9 พระแสงราชศัสตราวุธ เป็นพระแสงดาบที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งเสด็จเมืองอุทัยธานี ปี พ.ศ. 2444 อยู่ที่ศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี (เชาวฤทธิ์ จงเกษกรณ์, 2537 : 141-150)

ด้านการละเล่นดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ

ด้านการละเล่นพื้นบ้านจังหวัดอุทัยธานี ได้แก่ การละเล่นพื้นบ้านของชาวบ้านท่าโพ อำเภอหนองขาหย่าง และเพลงฉ่อยพ่อสุจิน อำเภอหนองขาหย่าง จากการศึกษาจากพ่อเพลงคือ อาจารย์สำเริง รงค์ทอง พบว่ามีเพลงที่เล่นถึง 96 เพลง ซึ่งการละเล่นพื้นบ้านของชาวบ้านท่าโพแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้ (เชาวฤทธิ์ จงเกษกรณ์, 2537 : 121-123)

1. เพลงที่เล่นตามฤดูกาล ได้แก่ เพลงเกี่ยวข้าว
2. เพลงที่เล่นตามเทศกาล ได้แก่ เพลงพืชมธุวาน เพลงซึกะเขือ เพลงโตน เพลงกรุ่น เพลงระบำ เพลงฮิดเถเต เพลงร่าวงโบราณ (88 เพลง) ซึ่งเป็นเพลงที่เล่นในเทศกาลสงกรานต์ทั้งสิ้น

3. เพลงที่เล่นทั่วไป ได้แก่ เพลงที่เล่นตามพิธีงานต่าง ๆ เช่น เพลงบวชนาค ใช้ในพิธีการบวชนาค และเพลงรำสวด ใช้ในพิธีงานศพ

ส่วนเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบได้แก่ โทน รำมะนา ฉิ่ง ฉาบ เกี่ยวกับการละเล่นนางสะเทือน เรื่องประจวบกุล (สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2540) แม่เพลงพื้นบ้านบ้านท่าโพ ได้กล่าวว่าเพลงพื้นบ้านท่าโพนี้จะมี พ่อเพลง แม่เพลงช่วยกันออกมาร้องรำ ตามบทเนื้อเพลง เนื้อร้องและท่วงทำนอง ในขณะที่มีการละเล่นก็มีการเลี้ยงอาหาร โดยคนร้องก็ร้องกันไป คนรำก็รำกันไป คนกินก็กินกันไป สนุกสนานครื้นเครง การร้องรำจะมีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ คนร้องจะรำประกอบตีสีหน้าท่าทางตามไปด้วย นอกจากจะมีการละเล่นพื้นบ้านแล้ว ยังมีการละเล่นอย่างอื่นประกอบไปด้วย เช่น มอญซ่อนผ้า เสือกินวัว แม่ศรี ช่วงซัซ เจียบ ๆ ซ้อย ๆ ตามแต่จะแข่งขันกัน ซึ่งเป็นธรรมชาติของชาวท่าโพ ที่ยังคงรักษา และสืบทอดกันมาชั่วหลายอายุแล้ว

ด้านชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ

1. อาชีพ

จังหวัดอุทัยธานีประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทางด้านเกษตรกรรม คือ ประมาณร้อยละ 90 และมีพื้นที่ทำการเกษตรกรรมประมาณ 1,695,272 ไร่ หรือประมาณร้อยละ 36.50 ของพื้นที่จังหวัด อาชีพที่สำคัญ ได้แก่

1. การเกษตรกรรม หมายถึง กิจกรรมของมนุษย์ในการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ป่าไม้ ประมง

1.1 การเพาะปลูก ได้แก่การปลูกพืชต่าง ๆ พืชที่ปลูกหรือพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดอุทัยธานีมี 12 ชนิด ได้แก่ ข้าวนาดำ ข้าวนาหว่าน ข้าวนาปรัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ข้าวฟ่าง ฝ้าย มันสำปะหลัง อ้อยโรงงาน สับปะรดโรงงาน

1.2 การเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ในจังหวัดอุทัยธานีมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญประการคือ การเลี้ยงไว้ใช้งานและเลี้ยงเพื่อจำหน่าย ซึ่งการเลี้ยงสัตว์ในทางการได้เข้าไปส่งเสริมอย่างถูกต้องตามหลักวิชา มีการป้องกันและกำจัดโรคสัตว์ สัตว์เลี้ยงที่สำคัญของจังหวัดอุทัยธานี ได้แก่ ช้าง ม้า โค กระบือ แพะ แกะ สุกร เป็ด ไก่ และห่าน

2. การอุตสาหกรรม ปัจจุบันการประกอบอุตสาหกรรมในจังหวัดอุทัยธานี แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1 อุตสาหกรรมในครัวเรือนหรือหัตถกรรมพื้นเมือง เป็นกิจกรรมที่ดำเนินไปด้วยมือโดยอาศัยวัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่น ได้แก่ การทอผ้าในเขตอำเภอบ้านไร่ อำเภอทัพทัน และอำเภอหนองขาหย่าง นอกจากนี้ก็มีการจักสาน บริเวณบ้านท่ารากหวาย เกาะเทโพ อำเภอเมืองอุทัยธานี

2.2 อุตสาหกรรมโรงงาน คือ การผลิตวัตถุดิบหรือรูปออกจากโรงงานโดยอาศัยเครื่องจักรในจังหวัดอุทัยธานีส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมที่แปรรูปจากผลผลิตทางการเกษตรกรรม และอุตสาหกรรมบริการ เช่น ซ่อมเครื่องยนต์ นอกจากนี้ก็ยังมีอุตสาหกรรม ผลิตวัสดุก่อสร้าง ผลิตภัณฑ์อ่อน ซึ่งปัจจุบันนี้จังหวัดอุทัยธานีมีโรงงานอุตสาหกรรมทั้งหมด 255 โรง

(เชาวฤทธิ์ จงเกษกรณ์, 2537 : 81-87)

2. ชีวประวัติบุคคลสำคัญ

1. สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกนาม เดิมชื่อ "ทองดี" เป็นบุตรคนโตของพระยาราชนฤด (ทองคำ) ปลัดขุดคลองมหาไชย ซึ่งสืบเชื้อสายมาแต่เจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) เกิดในแผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศที่ "สะแกกรัง" เมืองอุทัยธานี ได้ย้ายเข้ากรุงศรีอยุธยา และรับราชการในกรมมหาไชย จนได้รับแต่งตั้งเป็นหลวงพินิจอักษร และเป็น พระอักษรสุนทรศาสตร์เสมียนตรากรมมหาไชย

คุณพระได้แต่งงานกับดาวเรือง มีพระราชโอรส พระราชธิดา ซึ่งได้รับการสถาปนาภายหลังดังนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงกรมพระยาเทพสุดาวดี (ตา) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระศรีสุทธาธิราช (แก้ว) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ทองด้วง) และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระราชวังบวรรมมหาสุรสิงหนาท (บุญมา) พอหลังจากเสียดังกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าแล้วคุณพระได้หลบไปอยู่ที่เมืองพิษณุโลก บ้านหม่อมมา ภรรยาครั้งเมื่อเข้าเมืองพิษณุโลกคิดการใหญ่ ตั้งตนเป็นกษัตริย์ มีข่าวว่าได้แต่งตั้งให้คุณพระเป็นเจ้าพระยาจักรี แต่คุณพระถึงอสัญกรรมเสียก่อน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสถาปนาราชวงศ์จักรี พระอัฐิของคุณพระได้รับการสถาปนาเป็น "สมเด็จพระชนกาธิบดี" ถวายพระเพลิงในปี จ.ศ. 1175 พ.ศ. 2338

2. เจ้าพระยาพระคลัง (หน) นายด่านอุทัยธานีในสมัยกรุงธนบุรี เป็นบุตรของเจ้าพระยาสุรบาลินทรฯ (บุญมี) และท่านผู้หญิงเจริญ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายด่านเมืองอุทัยธานี มีนามปรากฏในพงศาวดารว่า "ขุนศรีวิชัย" คอระวังพม่าที่เข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์ และด่าน

หนองหลวงตั้งบ้านคลองคำซอ ชุมชุมไพรพล และช้างม้าไว้มากมาย เคยโดยเสด็จพระราชสงครามหลายครั้ง และเป็นกองหน้าคิดคามพม่า ที่เผาค่ายเมืองอุทัยธานี มีฝีมือกล้าหาญ จนได้รับตำแหน่งเป็น “หลวงสรวิชิต”

ครั้งเมื่อกรุงธนบุรี เกิดจลาจลกันภายใน หลวงสรวิชิตได้แต่งคนไปแจ้งให้สมเด็จพระมหาหมากษัตริย์ศึก (รัชกาลที่ 1) ทราบถึงด้านพระเจดุก และตนเองนำกำลังชาวบ้านอุทัยธานีออกไปรบ ที่ทุ่งแสนแสบ นำทัพเข้ากรุงธนบุรี และช่วยปราบจลาจลได้รับความดีความชอบแต่งตั้งเป็นพระยาพิพัฒน์โกษาและเจ้าพระยาพระคลัง ตามลำดับ เป็นบุคคลที่มีความสามารถในการเรียบเรียงหนังสือเป็นเยี่ยม คือ สามก๊ก, ราชาราช, มหาชาติกัณฑ์ชูชก และมีตรี, ถิลิต เพชรมงกุฎ, อีเหนาคำฉันท, สมบัติอมรินทร์คำกลอน, เพลงยาวและโคลงสุภาษิตต่าง เป็นต้น ถึงแก่อสัญกรรม เมื่อปีจอ พ.ศ. 2348

3. พระยาประธานนครโรทัย (รอด) จางวางกำกับราชการเมืองอุทัยธานี ท่านผู้นี้เป็นบุตรของนายจันทร์ มหาเด็ก หุ้มแพร เกิดวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2346 (ตรงกับ ร.ศ. 21) พ.ศ.2361 ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระเจ้าแผ่นดินรัชวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราบุรีจรงค์ ต่อมา พ.ศ. 2363 ได้เป็นปลัดเวร มหาดเล็ก และนายเวรมหาดเล็ก เมื่อ พ.ศ. 2370 ในสมัยรัชกาลที่ 3 เจ้าพระยาบดินทรเดชา ได้ขอมมาอยู่กรมมหาดไทย รับตำแหน่งที่เมืองอุทัยธานี เมื่อ พ.ศ. 2376 ได้ทำราชการลำดับดังนี้ (1) ไปราชการทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา เป็นประจักษ์หน้ากับพระยาบริรักษ์ราชา (2) ไปสืบราชการทัพ (3) รักษาค่ายประชิดอยู่ 11 เดือน ป่วยเป็นไข้ต้องส่งไปรักษาที่กรุงเทพจนหายป่วย (4) ไปรับโคที่พระยาราชสุภาวดีมารักษาที่เมืองอ่างทอง พ.ศ. 2383 ได้เป็นพระเจียรนราช ชกกระบัตร์เมืองนครสวรรค์ ถึงสมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2408 ได้เป็นพระยอดเมืองขวาง ปลัดเมืองนครสวรรค์ ได้ไปราชการทัพเชียงตุง เป็นกองหน้าขวา และไปทัพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท, ปี พ.ศ. 2410 ได้เป็นพระยาบรรพตภุมาริกรม์ ผู้ว่าราชการเมืองบรรพตพิสัย รับราชการได้ 11 เดือน ก็ย้ายไปเป็นผู้ว่าราชการเมืองตาก และ พ.ศ. 2418 ท่านได้กลับมาเป็นพระยาพิไชยสุนทร ผู้ว่าราชการเมืองอุทัยธานีจนได้เป็น พระยาประธานนครโรทัย จางวางกำกับราชการเมืองอุทัยธานี เมื่อ พ.ศ.2435 และได้พระราชทานเหรียญจักรพรรดิมาถนเมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2439 ในความชอบที่รับราชการมานาน พระยาประธานนครโรทัย (รอด) ท่านนี้เป็นเจ้าเมืองที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงไว้อใจมาก ด้วยทำราชการมานาน ตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 3 อีกประการหนึ่ง ท่านเจ้าเมืองนั้น เป็นผู้ที่มีมั่นอยู่ในความจงรักภักดีเสมอมา เคยจัดงานสมโภชพระชนมพรรษาถวายพระราชกุศลแก่พระองค์ เมื่อวันที่ 19-21 กันยายน พ.ศ. 2429

ท่านเจ้าคุณบุญรอดมีบุตรกับคุณหญิงนวน อันเป็นบุตรของเจ้าพระยา
รัตนนิเวศร์ (กุน) ดังนี้ 1. พระพิทักษ์อุไทยเขตร (ข่า) 2. พระยาประธานนครโรทัย (จีน) 3. พระยา
พิไชยสุนทร (ชม) 4. นางจู้ ภรรยาหลวงภูมิเมือง อันเป็นต้นตระกูล "รัตนวราหะ"

ท่านถึงแก่กรรมด้วยโรคชรา วันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2440 รวมอายุ 96 ปี
ในครั้งนั้นพระเจ้านั่งอาชอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้เสด็จ
ทอดผ้าบังสกุลศพ เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2441 ที่วัดอุโบสถาราม

4. สมเด็จพระวันรัตเขมจาริมหาเถระ เดิมชื่อ "กิมเฮง" เป็นบุตรจีนคัมภีร์
แจ่งฉั่ว กับนางทับทิม เกิดที่บ้านสะแกกรัง เมื่อวันที่ 31 มกราคม 2424 ได้ศึกษาปริยัติธรรมที่วัด
ทุ่งแก้ว, วัดมหาธาตุจนได้เปรียญ 5 ประโยค ตั้งแต่เป็นสามเณร และได้เปรียญ 9 ประโยคเมื่อ
อุปสมบทแล้ว 3 พรรษา

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงมีเสนาบดีวัดเป็นที่น่าเลื่อมใส และได้รับพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่ พระศรีวิสุทธิวงศ์, พระราชสุธี, พระเทพโมหิ, พระธรรมไตรโลกาจารย์ เป็น
ลำดับ ใน พ.ศ. 2471 ได้รับสถาปนาเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระพิมลธรรม และเป็นสมเด็จพระวันรัต
ในปี พ.ศ. 2482 ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ เป็นที่สังฆนายก, ภาติสมารักษ์แห่ง
ราชบัณฑิตยสถาน, กรรมการที่ปรึกษาการสังคายนาเป็นต้น ท่านทรงเป็นที่เคารพสักการะนับถือ
ยิ่งของชาวอุทธรธานี เป็นที่นิยมยินดี และเป็นที่เลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนทั้งประเทศ รวมทั้งองค์
พระมหากษัตริย์ด้วย

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ถึงแก่กรรมภาพ เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2486

5. พระสุนทรมุณีวินัยวาทีสังฆปาโมกข์ (ใจ คงคสโร)

พระสุนทรมุณี (ใจ คงคสโร) เจ้าคณะใหญ่จังหวัดอุทธรธานี เป็นบุตรคนที่ 2
ของขุนศรีราชบุตร (อินท์) และนางบุญนาค มีพี่น้องเป็นหญิง 3 คน เกิดเมื่อวันจันทร์ เดือน 12
ปีเถาะ พ.ศ. 2398 ในสมัยรัชกาลที่ 4 อายุ 13 ปี ได้เรียนหนังสือไทยและหนังสือขอมที่สำนัก
พระอาจารย์ศาสตร์ วัดประสาธ และสำนักพระครูอินทมุณี (นาค) วัดเสด็จ เจ้าคณะเมือง
อินทร์บุรี ศึกษาพระธรรมวินัย และสวดมนต์กับมดกัจจายน ที่สำนักเจ้าอธิการอินท์วัดตำโรง
เรียนพระธมฺพทฎฐกถา นั้นคือ นายยิ้ม เปรียญได้ 3 ชุด แล้วไปศึกษาค้นที่สำนักวัดแจ้งท่า จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา 4 พรรษา และกลับไปอยู่วัดตำโรงอีก 3 พรรษา ได้รับแต่งตั้งเป็นพระปลัด
สอนปริยัติธรรม มีพระชาวจังหวัดอุทธรธานี มาศึกษาด้วยหลายรูป

พ.ศ. 2433 พระอาจารย์ทอง วัดทุ่งแก้ว พร้อมด้วยชาวบ้านสะแกกรัง ได้ไปนิมนต์ให้มาอยู่วัดทุ่งแก้วสอนพระปริยัติธรรม ต่อมาวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2442 ได้รับแต่งตั้งเป็นพระปลัด และวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2443 ได้เลื่อนเป็นพระครูเจ้าคณะเมืองได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูอุทานธรรมนิเทศ เจ้าคณะรองจังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2444 ในสมัยรัชกาลที่ 5

วันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2451 ได้รับแต่งตั้งเป็นพระครูสุนทรมุณี เจ้าคณะใหญ่ จังหวัดอุทัยธานี ต่อมาในวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2458 ได้เลื่อนเป็นพระราชาคณะเป็นที่พระสุนทรมุณี วินัยวาทิ อุทัยสังฆปาโมกข์เจ้าคณะใหญ่ จังหวัดอุทัยธานี

ท่านเจ้าคณะใหญ่ฯ ได้ถึงมรณภาพ เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2465 อายุได้ 47 พรรษา

พระสุนทรมุณีฯ เป็นเจ้าอาวาสองค์แรกของวัดทุ่งแก้วเป็นพระราชาคณะองค์แรกของจังหวัดอุทัยธานี เป็นผู้มีความรู้ทางภาษาบาลีชำนาญในคัมภีร์มูลกถาจนะ คัมภีร์ถัทธนาวิเศษ เป็นอาจารย์สอนพระปริยัติธรรมด้วยความอุทิศตนวิริยภาพเป็นอย่างสูง เป็นเจ้าคณะจังหวัดที่เอาใจใส่บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี สร้างปูชนียสถานสำคัญหลายอย่าง เช่น พระอุโบสถวิหาร พระปรารักษ์หอพระไตรปิฎก ศาลาการเปรียญ สระน้ำมนต์กรูอิฐ หอสวดมนต์ ที่วัดทุ่งแก้ว สร้างวัดสังกัสรัตนคีรีบนยอดเขาสะแกกรัง เมื่อ พ.ศ. 2442 สร้างระฆังใบใหญ่ ร่วมกับชาวพุทธ พ.ศ. 2452 แล้วสร้างมณฑปบนยอดเขาสะแกกรัง และประเพณีตักบาตรเทโวให้มีความสำคัญเช่นเดียวกับชื่อวัดสังกัสรัตนคีรี

เจ้าพระคุณเจ้าคณะใหญ่ เป็นพระเถระมีชื่อทางเทศนาธรรม ที่เคร่งครัดพระธรรมวินัย และเป็นที่ยกย่องนับถือของประชาชน มีศิษยานุศิษย์สอบได้เปรียญ 3 และ 9 ประโยค ศิษย์ที่สำคัญคือ สมเด็จพระวันรัต (สง เขมจารี) ตั้งฆนาค ซึ่งมีชาติตระกูลเป็นชาวอุทัยธานี

6. พระยาพิไชยสุนทร (ม.ถ. อัน เสนีวงศ์) ผู้ว่าราชการเมืองอุทัยธานี เกิดเมื่อ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2417 เป็นบุตรของ ม.ร.ว.พนม เสนีวงศ์ กับ ม.ร.ว. หอบ อสุนี มีภรรยาชื่อสมบุญรัตน์ ต่อมาได้แต่งงานกับคุณหญิงสาธิต หุดธิดาของพระยาประธานนคโรทัย (จีน รัตนะวรหะ)

เดิมรับราชการเป็นเสมียนกรมไปรษณีย์โทรเลขเมื่อ พ.ศ. 2432 อยู่ได้ประมาณปีเศษก็ออกอยู่บ้าน ต่อมาสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ตามให้กลับไปรับราชการเป็นเสมียนมหาดไทย อยู่ที่อยุธยา พ.ศ. 2439 ได้เงินเดือน 30 บาท ได้เรียนที่ ร.ร.ข้าราชการหัวเมืองจังหวัดอยุธยา สอบได้อันดับที่ 1 และถูกเลือกเป็นอาจารย์สอนอยู่ 2 ปีเศษ พ.ศ. 2440 ได้ย้ายเป็นตตตีเมืองสระบุรี เป็นนายอำเภอเมืองสระบุรี พ.ศ. 2441 ได้ยศเป็นหลวงวิจิตรพิทักษ์ พ.ศ. 2442 เป็น

ผู้ตรวจราชการมณฑลกรุงเก่า ย้ายเป็นปลัดเมืองนครสวรรค์ และปี 2446 ได้เป็นพระไชยชนกนาท ผู้ว่าราชการเมืองไชยนาท และย้ายเป็นผู้ว่าราชการเมืองอุทัยธานี เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2450 ในสมัยนี้ ได้ย้ายศาลากลางเมือง ไปย้ายใหม่ตั้งจากที่เดิมไปทางใต้ เป็นเรือนไม้กว้าง 6 คอก ยาว 22 วา ตีเงิน 22,500 บาท และตรงที่เดิมได้สร้างหอน้ำที่ดิน เมื่อ พ.ศ. 2456 นอกจากนี้ยังได้สร้างเรือนจำ ปรับปรุงถนน และวางน้ำในคลองสะแกกรัง สร้างโรงเรียนทำให้เมืองอุทัยธานี มีความเจริญมากในยุคนั้น

เดือนธันวาคม 2456 ท่านเจ้าคุณได้ย้ายไปเป็นผู้ว่าราชการเมืองชลบุรี พ.ศ. 2457 ย้ายเป็นผู้ว่าราชการเมืองนครสวรรค์ มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาอดเมืองขวาง พ.ศ.2457 ย้ายเป็นผู้ว่าราชการเมืองสวรรคโลกและเมืองแพร่จน พ.ศ. 2463 ก็ลาออกกลับมาใช้ชีวิตบั้นปลายที่เมืองอุทัยธานี ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า “ท่านเจ้าคุณยอด” ตามบรรดาศักดิ์พระยาอดเมืองขวาง ที่ได้รับครั้งสุดท้ายก่อนครบเกษียณอายุ ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อประมาณ พ.ศ. 2493

7. มหาเสวกตรี พระยาวิฑูรธรรมพิเนตุ (โด้ะ อัมระนันท์) ท.จ., ท.ม., ค.ช., ป.ปร.4, ร.ค.ม. (ศ) อธิบดีกรมกฤษฎีกา และองคมนตรี เกิดเมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112) ที่บ้านสะแกกรัง เป็นบุตรคนเล็กของหลวงศรีทิพบาล (อ่ำ) และนางศรีทิพบาล (อู๋) เมื่ออายุ 8 ขวบ ได้ศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนวัดอุโบสถาราม อยู่ 4 ปี จนสำเร็จประโยคประถม แล้วเข้าเรียนต่อที่โรงเรียนราษฎรณะ (สวนกุหลาบ) และเรียนภาษาอังกฤษพร้อมไปด้วย เมื่อ พ.ศ. 2453 ได้สอบ เนติบัณฑิตไทยได้เมื่ออายุ 18 ปี ต่อมาได้ถวายตัวไว้กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิ์ วัฒนวิศิษฐ์ ท่านเจ้าคุณได้อุปสมบทที่วัดทุ่งแก้ว จังหวัดอุทัยธานี ฉายา “กัลยาณนาถนาโก” และเมื่อ พ.ศ. 2455 ได้เข้ารับราชการตำแหน่ง ผู้พิพากษาที่ 6 ทำการพนักงาน อัยการ และต่อมาได้เป็นผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศ กระทรวงยุติธรรม เป็นหลวงนาถบัญญัติฯ, ได้ไปศึกษาวิชากฎหมายที่มหาวิทยาลัยโคคัมเบย์ 6 ปี สอบได้ B.A,LL.B,M.A, และ LL.M. ได้อยู่ศึกษาวิชาการและศึกษากฎหมายในประเทศยุโรปอีก 4 เดือน นับเป็นคนไทยคนแรกที่สำเร็จวิชา กฎหมายสูงสุดจากประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อกลับมา พ.ศ.2466 ได้เป็นผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม, ผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศ, เจ้ากรมกองฎีกากรมราชเลขาธิการ ผู้ช่วยราชเลขาธิการ แผนกกฤษฎีกา, อธิบดีกรมกฤษฎีกา และองคมนตรีตามลำดับ และออกจากราชการอายุ 39 ปี ได้จัดตั้งสำนักนาถความ “วิฑูรธรรม” สึกนักกฎหมายหลายรุ่น และได้รับเลือกเป็นผู้แทนราษฎร จังหวัดอุทัยธานี ถึง 2 สมัย ได้รับเลือกเป็นรองประธานสภาผู้แทนราษฎรเป็นนักการเมืองที่ต่อสู้ และช่วยเหลือประเทศชาติในการตั้งและจัดสรรงบประมาณ ตลอดจนต่อสู้ให้มีกฎหมายพรรคการเมือง ชีวิตในบั้นปลายได้เดินทางไปยุโรปและอเมริกา 3 ครั้ง และช่วยเหลืองานการกุศล อยู่เสมอทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นกรรมการ International House

ท่านเจ้าคุณถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2514

8. พระยาอาณาจักรบริบาล (สมบุญ สวรรคทัต) เกิดเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2436 ที่บ้านสะแกกรัง เป็นบุตรของพ่อต๋อและแม่แก้ว สวรรคทัต ได้ศึกษาสำเร็จประโยคมัธยมศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบชั้นอุดมศึกษาจากโรงเรียนมหาดเล็กหลวง รัชกาลที่ 5 ได้รับประกาศนียบัตรรัฐประศาสนศาสตร์ กฎหมายเนติบัณฑิตไทย

ได้รับราชการเป็นมหาดเล็กราชงานนาอ่าเภอบางบาด อัยการจังหวัดพระนครหรืออยุธยา ปลัดกรมแผนกกฎหมายฝ่ายเหนือ กระทรวงมหาดไทย หัวหน้ากองคดีกรมอัยการ อัยการมณฑลอยุธยา อัยการมณฑลภูเก็ต ผู้ว่าราชการจังหวัดครั้ง ผู้ว่าราชการจังหวัดลพบุรี และสมาชิกวุฒิสภาข้าราชการบำนาญ สังกัดกระทรวงมหาดไทย ตามลำดับ

9. พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ (กิมเหลียง วัฒนปฤดา) ปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 11 สิงหาคม 2441 ที่บ้านสะแกกรังเป็นบุตรพ่ออิน-แม่คล้าย วัฒนปฤดา เดิมชื่อ "กิมเหลียง" ได้บวชเรียนจนสอบไล่บาลีประโยค 5 เมื่ออายุได้ 13 ปี เป็นศิษย์ของสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) แห่งวัดมหาธาตุ และรับราชการเป็นเสมียนที่กระทรวงต่างประเทศ เมื่อ พ.ศ. 2461

ท่านเป็นคนที่มีมากไปด้วย ความขยันหมั่นเพียร ใช้เวลาว่างศึกษาหาความรู้จนได้เป็นหัวหน้าแผนก เลขานุการสถานทูตไทยที่กรุงปารีสและกรุงลอนดอนเป็นหัวหน้ากองผู้ช่วยอธิบดี อธิบดี อัครราชทูต เอกอัครราชทูต รัฐมนตรีช่วยว่าการและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ นอกจากนี้ยังได้เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงการคลัง และกระทรวงเศรษฐกิจ อธิบดีกรมศิลปากร และ พ.ศ. 2504 ได้เป็นปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรีคนแรก

นอกจากนี้ท่านยังเป็นนักค้นคว้า นักประพันธ์ที่มีผลงานมากมายแพร่หลายทั่วไป และตลอดชีวิตได้ทำประโยชน์แก่ประเทศชาติจนได้รับปริญญาคุณวุฒินิติศาสตรบัณฑิตทางกฎหมาย

10. ขุนกอบกัทธิ (ตั้งอุ้ยถุ่น) ต้นตระกูล "กอบกัทธิ" เกิดปีมะโรง เป็นชาวจีนที่มาตั้งบ้านเรือนที่บ้านสะแกกรัง ช่วยเหลือการกุศลสาธารณะ และเป็นมัททายกทำนุบำรุงวัดสังกัสรัตนคีรี ในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมาได้รับแต่งตั้งให้เป็น "ขุนกอบกัทธิ" กรมการพิเศษจังหวัดอุทัยธานี และวันที่ 30 ตุลาคม 2465 ได้รับพระราชทานเหรียญราชรุจิ ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ 74 ปี (สำนักงานจังหวัดอุทัยธานี, 2528 : 161-168)

สรุปวัฒนธรรมพื้นบ้านเขตการศึกษา 6

1. ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา

เนื่องจากประชาชนในเขตการศึกษา 6 ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นขนบธรรมเนียมประเพณี ที่แสดงออกมาจึงเป็นประเพณี ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่

2. ด้านภาษาและวรรณกรรม

ภาษาและวรรณกรรม ไม่ว่าจะเป็น นิทาน ตำนาน พงศาวดาร และประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นจะแตกต่างกันไปตามลักษณะของชุมชนที่อยู่อาศัย และความเป็นมาของท้องถิ่น นั้น ๆ

3. ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี

ศิลปกรรมและโบราณคดี ในเขตการศึกษา 6 มีศิลปกรรมและโบราณคดีที่มีคุณค่าและเหมาะกับการศึกษามากมายหลายแห่งโดยส่วนใหญ่จะปรากฏให้เห็นตามสถานที่สำคัญ ๆ ทางศาสนา

4. ด้านดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ

การละเล่นพื้นบ้านของประชาชนในเขตการศึกษา 6 ส่วนใหญ่จะเป็นการละเล่นที่ใช้เล่นกันตามฤดูกาลหรือเทศกาลต่าง ๆ

5. ด้านชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ

ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในเขตการศึกษา 6 ส่วนใหญ่จะมีวิถีการดำรงชีวิตที่คล้ายคลึงกัน คือชีวิตความเป็นอยู่ขึ้นอยู่กับธรรมชาติเป็นสำคัญ อาชีพหลัก ได้แก่ การทำนา ทำสวน และถ้าว่างจากการทำนาจึงจะมีอาชีพเสริมคือ การทำหัตถกรรมพื้นบ้าน

แนวทางการนำวัฒนธรรมพื้นบ้านมาใช้ในการเรียนการสอน

วัฒนธรรมพื้นบ้านมีบทบาทและหน้าที่นานาประการ ที่สำคัญ คือ ช่วยคงเสถียรภาพและเป็นกำลังสนับสนุนการแผ่ขยายของแบบอย่างการดำเนินชีวิต เป็นแบบฉบับควบคุมความประพฤติและให้การศึกษาแก่เยาวชน เป็นเครื่องกระตุ้นให้มวลชนรวมพลังอันอาจก่อให้เกิดสังคมที่มีความมั่นคงยิ่งขึ้น บทบาทที่สำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน คือ เป็นกลไกในการกำหนดระดับคุณภาพของประชากร อันเชื่อมโยงไปถึงปัญหาการพัฒนาสังคมและประเทศ เพราะในฐานะที่วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมแห่งการดำเนินชีวิต จารีตประเพณีบางอย่างย่อมเป็นทั้งพันชกรและเครื่องมือชีวิตความคิดและวิถีทางปฏิบัติของชาวบ้าน เป็นแรงผลักดันและแรงดึงดูดฐานของการ

ตำแหน่งออกทั้งในด้านการเมือง สังคมและการพัฒนาด้านอื่น ๆ (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ , 2525 : 19-20) ด้วยเหตุนี้การศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านจึงจำเป็นต้องศึกษาควบคู่ไปกับสังคมที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมพื้นบ้านนั้น (ปราณี วงษ์เทศ , 2525 : 56-57)

ที่ผ่านมาได้มีการศึกษาวัฒนธรรม แต่ไม่ได้เน้นวัฒนธรรมพื้นบ้าน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา , 2537 : 5) ซึ่ง ธนู บุญธรรตพันธุ์ (2537 : 37) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมพื้นบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ จะดำรงอยู่ที่เพราะคนรุ่นก่อน ๆ ได้ถ่ายทอดให้คนรุ่นถัดมารับรู้ยึดถือประเพณีปฏิบัติตาม ซึ่งมีวิธีการถ่ายทอด ซึ่งมีวิธีการถ่ายทอด 3 แบบ คือ

1. แบบมุขปาฐะ เน้นถึงการถ่ายทอดด้วยวาจาเป็นส่วนใหญ่ และรับรู้ด้วยโสตสัมผัส เช่น เพลงพื้นบ้าน ภาษาสำนวนโวหาร ภาษิต ปริศนาคำทาย นิทาน ฯลฯ
2. แบบอมมุขปาฐะ เน้นถึงการถ่ายทอดด้วยกิริยาท่าทาง รูปสัญลักษณ์ และรับรู้ด้วยสัมผัสอื่น ๆ นอกเหนือจากโสตสัมผัส เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ฯลฯ
3. แบบผสม หมายถึงการถ่ายทอดให้เป็นทั้งแบบมุขปาฐะและแบบอมมุขปาฐะ เช่น ระเบียบบ้าน ละครชาวบ้าน กีฬาพื้นบ้าน ประเพณีพื้นบ้าน ฯลฯ

สำหรับการถ่ายทอดวัฒนธรรมภายในโรงเรียน ครูผู้สอนควรทำการศึกษาและทำความเข้าใจในวัฒนธรรมอย่างละเอียดลึกซึ้ง เพื่อให้การถ่ายทอดมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น บทบาทและวิธีการของครูในการถ่ายทอดวัฒนธรรมมีอยู่หลายประการ ดังข้อเสนอแนะของบุคคลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

สุทธิจิต เพ็ชรชอบ (2514 : 110-111) กล่าวถึงการถ่ายทอดวัฒนธรรมว่าครูสามารถถ่ายทอดได้หลายทาง คือ สอนในชั้นเรียน หรือสอดแทรกในวิชาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เช่น วิชาศิลปศึกษา สังคมศึกษา และภาษาไทย จัดกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ชุมนุมศิลป ชุมนุมสังคม ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย หรือจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรม เช่น การแสดงละครจากวรรณคดี การเล่นดนตรีไทย การบรรยายเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม การศึกษานอกสถานที่ ทำนอกรวรรณคดีสัญจร โบราณคดีสัญจร การจัดนิทรรศการต่าง ๆ เช่น งานฉลองกระทง หรือจัดงานวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

พิทธิชัย ชาคานิติ (2524 : 137-143) ได้เสนอแนะวิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ในบ้าน
ภายในโรงเรียนไว้ดังนี้

1. ปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม โดย
นอกจากการให้ความรู้ทางทฤษฎีแล้วจะต้องให้เด็กกระทำและปฏิบัติอย่างจริงจัง ซึ่งบางครั้งอาจ
ให้นักเรียนออกไปศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมในชุมชนแล้วนำมาจดบันทึกไว้
2. การจัดการเรียนการสอน ควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เห็นและสัมผัสกับวัฒนธรรม
ตลอดจนได้ร่วมกิจกรรมในการส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม
3. ครูจะต้องเข้าใจเด็กและลงไปคลุกคลีกับกิจกรรมที่เด็กจัดขึ้น เพื่อสร้างความเชื่อถือ
ศรัทธา และความสนิทสนม อันจะช่วยให้ครูสามารถแนะนำและโน้มน้าวให้เด็กหันมาสนใจใน
กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ครูพิจารณาว่าดีแล้ว
4. ในการเรียนการสอนวิชาใดก็ตาม ครูผู้สอนจะต้องร่วมกันส่งเสริมและถ่ายทอด
วัฒนธรรมด้วยกันทุกคน
5. ครูผู้สอนซึ่งมีบทบาทในการถ่ายทอดวัฒนธรรมจำเป็นจะต้องเป็นผู้ที่มีค่านิยมและ
ทัศนคติที่ดีและเหมาะสมสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย
6. สถานศึกษาควรจะต้องจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมโดย
ให้นักเรียน นักศึกษา และประชาชน ได้มีส่วนร่วมด้วย เพื่อตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมไทย
เช่น การจัดนิทรรศการและงานประเพณีต่าง ๆ
7. มีการศึกษา ค้นคว้า และวิจัยวัฒนธรรมไทย เพื่อทราบแก่นสารเนื้อหาของ
วัฒนธรรมด้านต่าง ๆ แล้วนำมาตั้งสอน อบรมแก่นักเรียนและประชาชนในท้องถิ่น

อัจฉรา ทองพลาย (2530 : 100-102) กล่าวถึงบทบาทของครูในการถ่ายทอด
วัฒนธรรมที่ในบ้านว่ามีวิธีการต่าง ๆ กัน ได้แก่ การปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง เช่น เข้าร่วมกิจกรรมการ
ละเล่นที่จัดขึ้นในงานเทศกาลต่าง ๆ และนำหัตถกรรมที่ในบ้านมาใช้ในชีวิตประจำวัน หรือโดยการ
นำการละเล่นมาร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียนและการจัดกิจกรรมเสริม
หลักสูตร วิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ในบ้านมีหลายวิธีซึ่งในแต่ละวิธีครูสามารถที่จะเลือกปฏิบัติได้
ดังนี้

1. การศึกษาเรื่องวัฒนธรรมให้เข้าใจ วัฒนธรรมที่ในบ้านเป็นแบบอย่างในการดำเนิน
ชีวิตที่สำคัญของสมาชิกในแต่ละสังคม ช่วยควบคุมความประพฤติและให้การศึกษาแก่ประชาชน
ทำให้สังคมมีความมั่นคงยิ่งขึ้นและยังช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของสังคมด้วย ดังนั้นครูจึงควรศึกษาหา
ความรู้เกี่ยวกับแก่นสารของวัฒนธรรมที่ในบ้านทั้งด้านประเพณี การละเล่นที่ในบ้าน และหัตถกรรม

พื้นบ้าน เพื่อนำมาถ่ายทอดให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของนักเรียน แต่เนื่องจากวัฒนธรรมพื้นบ้านมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์ของสังคม ดังนั้นครูควรจะศึกษาถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงและรูปแบบที่วัฒนธรรมควรจะเปลี่ยนแปลงไปเพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านให้เจริญก้าวหน้าและคงอยู่คู่กับสังคมตลอดไป การศึกษาหาความรู้ด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านของครูนั้นควรเป็นไปด้วยความรอบคอบและถูกต้องตามหลักวิชาการที่ศึกษามาจากหลักสูตรครู และการอบรมความรู้ด้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งหน่วยงาน ต่าง ๆ จัดขึ้น แหล่งความรู้ด้านวัฒนธรรมที่ครูสามารถศึกษาหาความรู้ได้นั้นมีทั้งจากห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ รวมทั้งจากการเข้าร่วมกิจกรรมในงานประเพณีต่าง ๆ ของท้องถิ่นและจากการเยี่ยมชมชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านด้วย

2. ความศรัทธาต่อวิชาชีพครู การที่ครูมีความศรัทธาต่อวิชาชีพของครู ทำให้ครูมีความรู้ ความเข้าใจและตั้งใจปฏิบัติงานตามหน้าที่ของครูได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งหน้าที่ประการหนึ่งของครู คือ การถ่ายทอดวัฒนธรรมและการพัฒนาท้องถิ่น ชนดี ชุมจิต (2526 : 108-109) กล่าวว่า ผู้เป็นครูต้องเป็นผู้สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมอันดีงามของชาติไว้ ซึ่งการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของครูทำได้ 2 วิธีใหญ่ ๆ คือ

2.1 การปฏิบัติตามวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยอย่างถูกต้องเหมาะสม

2.2 การอบรมสั่งสอนนักเรียนให้เข้าใจในวัฒนธรรมและประเพณีของไทยอย่างถูกต้อง และในขณะเดียวกันควรพยายามส่งเสริมกระตุ้นให้นักเรียนทุกคนนำไปปฏิบัติ

3. รู้แนวทางในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างชัดเจน ด้วยเหตุที่ครูเป็นข้าราชการ จึงต้องปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน ดังนั้นครูควรจะต้องติดตามแนวนโยบายของคณะรัฐมนตรีและนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการอยู่เสมอ เพื่อศึกษานโยบายถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านให้แก่แก่นักเรียนได้ตรงตามที่รัฐกำหนดไว้

4. รู้วิธีในการถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมพื้นบ้านมีวิธีการถ่ายทอดได้หลายวิธี ครูควรเลือกวิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านให้เหมาะสมกับวัยของนักเรียน วิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ครูสามารถนำมาใช้และดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่นมีอยู่ด้วยกันหลายวิธี

4.1 การนำภาพและวัสดุของจริงเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านมาใช้ประกอบการเรียนการสอน

4.2 ฉายภาพยนตร์ ทีวี วีดิทัศน์ที่บันทึกภาพศิลปและวัฒนธรรมไทยมาฉายให้นักเรียนชมในช่วงโม่งเรียนหรือในงานนิทรรศการที่จัดขึ้นในโรงเรียน

4.3 จัดนิทรรศการและแผ่นป้ายนิเทศเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านขึ้นในโรงเรียน
เนื่องในโอกาสวันสำคัญทางศาสนา และประเพณีต่าง ๆ

4.4 จัดให้นักเรียน ไปทัศนศึกษาเพื่อชมงานเทศกาล งานประเพณี และงาน
หัตถกรรมพื้นบ้านในท้องถิ่น

4.5 จัดหาหนังสือ วารสาร และสิ่งตีพิมพ์เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรม
พื้นบ้านไว้ในห้องสมุดของโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนและผู้สนใจได้ศึกษาค้นคว้า

4.6 จัดทำรายการเสียงตามสายในเวลาพักกลางวัน

4.7 จัดอภิปรายและได้วาทีเกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้าน

4.8 จัดตั้งชุมนุมหรือศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรมขึ้นในโรงเรียนเพื่อให้นักเรียน
ได้เข้าร่วมกิจกรรมด้านวัฒนธรรมมากขึ้น

4.9 เชิญผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านมาเป็นวิทยากรบรรยายความรู้ให้แก่
นักเรียน

การถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียน บุคคลที่มีความคิดสำคัญอย่างยิ่งคือ
ครูนั่นเอง วิธีการเผยแพร่วัฒนธรรมนั้นสามารถสรุปได้ว่า ครูต้องมีความรู้ ความเข้าใจในแก่นแท้
ของวัฒนธรรมพื้นบ้าน นอกจากนี้ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมนั้นควรรใช้วิธีการหลาย ๆ วิธีการ
ประกอบกันจึงจะบังเกิดผลดี อันจะนำมาซึ่งการสืบต่อวัฒนธรรมพื้นบ้านให้คงอยู่ตลอดไป

สำหรับการนำวัฒนธรรมพื้นบ้านไปใช้ในการสอนในวิชาสังคมศึกษา ผู้วิจัยได้ทำการ
ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาของรายวิชาสังคมศึกษาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน ปรากฏผล
ดังตารางต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 1 วิเคราะห์เนื้อหาวิชาสังคมศึกษา ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน

รายวิชา	วัฒนธรรมพื้นบ้าน				
	ขนบธรรมเนียมประเพณี	ภาษาและวรรณกรรม	ศิลปกรรมและโบราณคดี	ดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ	ชีวิตความเป็นอยู่และวิชาการ
1. ส 101 ประเทศของเรา 1 ศึกษาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับสภาพและการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมของไทย ในเรื่องประชากรและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา และการดำเนินชีวิต	✓		✓	✓	✓
2. ส 102 ประเทศของเรา 2 ศึกษาประวัติความเป็นมาของไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน		✓	✓		✓
3. ส 204 ประเทศของเรา 3 ศึกษาหลักธรรมของพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ โดยเน้นการปฏิบัติตามหลักธรรมในการอยู่ร่วมกัน	✓				✓
4. ส 306 ประเทศของเรา 4 ศึกษาประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม โดยเน้นการสร้างและพัฒนา	✓	✓	✓	✓	✓

รายวิชา	วัฒนธรรมพื้นบ้าน				
	ชนบ ธรรมเนียม ประเพณี	ภาษาและ วรรณกรรม	ศิลปกรรม และ โบราณคดี	ดนตรีและ การละเล่น และการพัก ผ่อนหย่อนใจ	ชีวิตความ เป็นอยู่และ วิทยาการ
<p>5. ส 071 ท้องถิ่นของเรา 1</p> <p>ศึกษาสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติ ความเป็นมาของท้องถิ่น และอาณาจักร โบราณ ที่เกี่ยวข้อง ชนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปพื้นบ้าน บุคคลสำคัญในท้องถิ่น และการ ดำเนินชีวิต</p>	✓	✓	✓	✓	✓
<p>6. ส 018 พระพุทธศาสนา</p> <p>ศึกษาประ โยชน์ของศาสนา ศึกษาความสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อ สังคมไทย ศึกษาวิเคราะห์ และปฏิบัติตามหลักธรรม พระพุทธศาสนา ในเรื่องพระรัตนตรัยและ ไตรสรณคมน์ โอวาท 3 เบญจศีล เบญจธรรม และทิวโศดคัมปะ ศึกษาการปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์ ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในโอกาสต่าง ๆ รวมทั้งการปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธที่ถูกต้อง</p>	✓	✓	✓	✓	✓
<p>7. ส 019 พระพุทธศาสนา</p> <p>ศึกษาความสำคัญของพระพุทธศาสนา ใน ฐานะเป็นสถาบันหลักของสังคมไทย เป็นสภาพ แวดล้อมที่กว้างขวาง และครอบคลุมสังคมไทย ศึกษา วิเคราะห์ และปฏิบัติตนตามหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนาในเรื่องสติสัมปชัญญะบุพการี และกตัญญูกตเวที ขันติโตรั้งจะ และอิทธิบาท 4</p>					

รายวิชา	วัฒนธรรมพื้นบ้าน				
	ขนบธรรมเนียมประเพณี	ภาษาและวรรณกรรม	ศิลปกรรมและโบราณคดี	ดนตรีและการละเล่นและการพักผ่อนหย่อนใจ	ชีวิตความเป็นอยู่และวิชาการ
<p>ศึกษาการปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์ ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในโอกาสต่างๆ รวมทั้งการปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธที่ถูกต้อง</p>	✓	✓	✓	✓	✓
<p>8. ส 0110 พระพุทธศาสนา ศึกษาวิเคราะห์ และปฏิบัติตามหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาในเรื่อง อริยสัจ 4 ทugend 3 และ บุญกิริยาวัตถุ 3</p>					
<p>ศึกษาการปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์ ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในโอกาสต่างๆ รวมทั้งการปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธที่ถูกต้อง</p>	✓	✓	✓	✓	✓
<p>9. ส 0111 พระพุทธศาสนา ศึกษาความสำคัญของพระพุทธศาสนาใน ฐานะเป็นรากฐานของวัฒนธรรม เป็นเอกลักษณ์ และมรดกของชาติ</p>					
<p>ศึกษา วิเคราะห์ และปฏิบัติตามหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนาในเรื่อง พรหมวิหาร 4 มรรคาธรรม 4 สังคหวัตถุ 4 และอบายมุข 4</p>					
<p>ศึกษาการปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์ ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในโอกาสต่างๆ รวมทั้งการปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธที่ถูกต้อง.</p>	✓	✓	✓	✓	✓

รายวิชา	วัฒนธรรมพื้นบ้าน				
	ขนบธรรมเนียมประเพณี	ภาษาและวรรณกรรม	ศิลปกรรมและโบราณคดี	ดนตรีและการละเล่นและการพักผ่อนหย่อนใจ	ชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ
<p>10. ส 0112 พระพุทธศาสนา</p> <p>ศึกษา วิเคราะห์ และปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่อง มิตรแท้ 4 มิตรเทียม 4 คารวะ 6 อกุศลมูล 3 กุศลมูล 3 ศึกษาการปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธีและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในโอกาสต่างๆ รวมทั้งการปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธที่ถูกต้อง</p>	✓	✓	✓	✓	✓
<p>11. ส 0113 พระพุทธศาสนา</p> <p>ศึกษาความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะที่ช่วยสร้างสรรค์อารยธรรมและความสงบสุขให้แก่โลก</p> <p>ศึกษาเกี่ยวกับพุทธบริษัทในเรื่อง ประเภทบทบาทและหน้าที่ ความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม</p> <p>ศึกษาวิเคราะห์ และปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องจักร 5 ทิฐุขัมมิกัตถะ 4 ตัปปริสัทธิง 7 และมรรคมีองค์ 8</p> <p>ศึกษาการปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธีและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในโอกาสต่างๆ รวมทั้งการปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธที่ถูกต้อง</p>	✓	✓	✓	✓	✓

จากการวิเคราะห์เนื้อหารายวิชาตั้ง کمศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จากคำอธิบาย รายวิชาปรากฏว่ามีเนื้อหาในรายวิชาต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้านและสามารถนำวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านต่าง ๆ ไปใช้ในการสอนได้ คือ รายวิชา ส 101 (ประเทศของเรา 1), ส 102 (ประเทศของเรา 2), ส 204 (ประเทศของเรา 3), ส 306 (ประเทศของเรา 4), ส 071 (ท้องถิ่นของเรา 1), และรายวิชาพระพุทธศาสนาทุกรายวิชา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 วิเคราะห์เนื้อหาารายวิชาสังคมศึกษา ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 (ฉบับปรับปรุง 2533) ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน

รายวิชา	วัฒนธรรมพื้นบ้าน				
	ชนบ ธรรมเนียม ประเพณี	ภาษาและ วรรณกรรม	ศิลปกรรม และ โบราณคดี	ดนตรีและ การละเล่น และการพัก ผ่อนหย่อนใจ	ชีวิตความ เป็นอยู่และ วิทยาการ
1. ส 401 สังคมศึกษา ศึกษาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับสังคมในเรื่อง ความหมาย โครงสร้าง และการจัดระเบียบทาง สังคม ศึกษาสังคมไทย ปัญหา การเปลี่ยนแปลงและ แนวโน้มของสังคม ศึกษาศาสนาที่สำคัญ ๆ ในเรื่องศาสนา หลักธรรมและความสอดคล้องของหลักธรรม	✓				✓
2. ส 503 สังคมศึกษา ศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพในภาค ต่างๆของประเทศในเรื่อง ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ทรัพยากร ประชากร การประกอบอาชีพ และ การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม		✓		✓	✓
3. ส 605 สังคมศึกษา ศึกษาตัวอย่างเหตุการณ์อดีตซึ่งเป็นที่รู้จัก แพร่หลาย ทั้งของไทย และต่างประเทศในเรื่อง เกี่ยวกับ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม หรือเศรษฐกิจ หรือการเมืองการปกครอง โดยชี้ ให้เห็นสาเหตุวิธี หรือกระบวนการในการแก้ปัญหา ด้วยหลักจริยธรรมและคุณธรรม หรืออิทธิพลของ ความก้าวหน้าทางวิทยาการที่มีต่อการดำเนินชีวิต หรือความร่วมมือพึ่งพาอาศัยกัน	✓	✓	✓		✓

รายวิชา	วัฒนธรรมพื้นบ้าน				
	ขนบธรรมเนียมประเพณี	ภาษาและวรรณกรรม	ศิลปกรรมและโบราณคดี	ดนตรีและการกะตั้นและการพักผ่อนหย่อนใจ	ชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ
<p>4. ส 048 พระพุทธศาสนา</p> <p>วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคมในเรื่อง อปริหานิยธรรม พละ 4 รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อ ไม่นับคนพาล คบบัณฑิต บูชาผู้ควรบูชา และสดับรับฟังมาก</p> <p>ศึกษาหน้าที่ชาวพุทธในเรื่อง ศรัทธา 4 และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์</p> <p>ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมรรยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา</p>	✓	✓	✓	✓	✓
<p>5. ส 049 พระพุทธศาสนา</p> <p>วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิต และสังคมในเรื่อง อารยวัฑฒิ 5 สาราณียธรรม 6 รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อชานาญในวิชาชีพ ระเบียบวินัยดี กล่าววาจาดี และทำงานไม่คั่งค้างสับสน</p>	✓	✓	✓	✓	✓
<p>6. ส 0410 พระพุทธศาสนา</p> <p>วิเคราะห์สาระและความสำคัญของพระพุทธศาสนาในการพัฒนา ศรัทธา และปัญญาที่ถูกต้อง การฝึกหัดอบรมตน การพึ่งตนเอง และ การมุ่งอิสรภาพ</p> <p>วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม ในเรื่องกฎแห่งกรรมและไตรลักษณ์ รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อเลี้ยงดูมารดา เลี้ยงดูบุตร เลี้ยงดูภริยา และสังเคราะห์ญาติ</p> <p>ศึกษา การปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์</p> <p>ศึกษาปฏิบัติเกี่ยวกับมรรยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา</p>	✓	✓	✓	✓	✓

รายวิชา	วัฒนธรรมพื้นบ้าน				
	ขนบธรรมเนียมประเพณี	ภาษาและวรรณกรรม	ศิลปกรรมและโบราณคดี	ดนตรีและการละเล่นและการพักผ่อนหย่อนใจ	ชีวิตความเป็นอยู่และวิชาการ
<p>7. ส 0411 พระพุทธศาสนา</p> <p>วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิต และสังคมไทย ในเรื่องกถจักร์ภู จูติธรรม 4 และโลกธรรม 8 รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อ มีความกตัญญู และทำงานที่ไม่มีโทษแต่เป็นประโยชน์แก่อกุล</p> <p>ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมรรยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา</p>	✓	✓	✓	✓	✓
<p>8. ส 0412 พระพุทธศาสนา</p> <p>วิเคราะห์สาระและความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา และเน้นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย และวิธีการแก้ปัญหา</p> <p>วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคมในเรื่องอคติ 4 ทศพิชราชธรรม 10 รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อ ความไม่ประมาท ความเคารพ ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความสันโดษ และความอดทน</p> <p>ศึกษาการปฏิบัติคนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์ ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมรรยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา</p>	✓	✓	✓	✓	✓

รายวิชา	วัฒนธรรมพื้นบ้าน				
	ขนบธรรมเนียมประเพณี	ภาษาและวรรณกรรม	ศิลปกรรมและโบราณคดี	ดนตรีและการทัก	ชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ
<p>9. ศ 0413 พระพุทธศาสนา</p> <p>วิเคราะห์สาระและความสำคัญของพระพุทธศาสนาในด้านการฝึกตนไม่ให้ประมาท การมุ่งประโยชน์สุขแก่บุคคลและสังคม</p> <p>วิเคราะห์พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคมในเรื่อง อริยฐานธรรม 4 และสรุปคำสอนพระพุทธศาสนาลงในอริยสังข์ รวมทั้งมงคลชีวิตในหัวข้อ ความเป็นอยู่อย่างง่าย การพบปะสมณะ การฟังธรรม การสนทนาธรรม จิตไม่หวั่นไหว</p> <p>ศึกษาการปฏิบัติคนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์</p> <p>ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา</p>	✓	✓	✓	✓	✓

จากตารางที่ 2 เมื่อวิเคราะห์เนื้อหารายวิชาสังคมศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จากคำอธิบายรายวิชาปรากฏว่ามีเนื้อหาในรายวิชาต่าง ๆ สอดคล้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้านและสามารถนำวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านต่าง ๆ ไปใช้ในการสอนได้ คือ รายวิชา ศ 401 (สังคมศึกษา), ศ 503 (สังคมศึกษา), ศ 605 (สังคมศึกษา), และรายวิชาพระพุทธศาสนาทุกรายวิชา

แนวทางการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษา

วิธีการสอนสังคมศึกษามีอยู่หลายวิธีการด้วยกัน นักการศึกษาที่มีความสนใจในวิชาสังคมศึกษาหลาย ๆ ท่าน ได้เสนอวิธีการสอนแบบต่าง ๆ โดยจัดวิธีการเหล่านั้นเข้าเป็นหมวดหมู่หรือสรุปรูปแบบการสอน (Mode) เพื่อให้ครูสังคมศึกษาเกิดแนวความคิดว่าจะใช้การสอนวิธีใดในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อให้การสอนมีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยรูปแบบที่สำคัญได้แก่รูปแบบการสอนที่เน้นข้อมูลและเนื้อหาสาระ และรูปแบบการสอนที่เน้นการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

รูปแบบการสอนที่เน้นข้อมูลและเนื้อหาสาระ

รูปแบบการสอนที่เน้นข้อมูลและเนื้อหาสาระ คือการสอนที่ผู้เรียนจะได้รับข้อมูลและเนื้อหาวิชาจากการถ่ายทอดจากผู้สอนโดยตรงและได้รับจากการอ่านเอกสารหรือสื่อต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย โดยทั่วไปแล้วจะเน้นที่ตัวผู้สอนมากกว่า ผู้สอนจะเป็นแหล่งข้อมูลที่สมบูรณ์และถูกต้องมากที่สุด การถ่ายทอดข้อมูลและเนื้อหาสาระ ตลอดจนความคิด มโนคติ และหลักการจากผู้สอนไปสู่ผู้เรียน ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการต่าง ๆ เป็นต้นว่า

- การบรรยาย
- การบอกหรือการอธิบาย
- การสาธิต
- การใช้คำถาม

รูปแบบการสอนที่เน้นการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

รูปแบบการสอนที่เน้นการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง เป็นการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้ค้นหาความรู้ด้วยตนเอง แทนที่จะรับข้อมูลจากผู้สอนโดยตรง โดยอาศัยหลักการของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นวิธีการแสวงหาความรู้ที่มีระบบระเบียบ ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ได้ใช้วิธีการดังกล่าวในการค้นหาความจริงโดยมีขั้นตอนดังนี้ 1) การกำหนดปัญหา 2) การตั้งสมมติฐาน 3) การทดลองและการสังเกต 4) การรวบรวมข้อมูล และ 5) การสรุปผล (มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมสารราช, 2526 : 44-51) วิธีการสอนในรูปแบบนี้ ได้แก่

1. วิธีการสอนแบบแก้ปัญหา เป็นวิธีการสอนที่มีความสำคัญอีกวิธีหนึ่งในวิชา
ศึกษาศาสตร์ ซึ่งอาจนำมาใช้กับกิจกรรมกลุ่มและกิจกรรมที่เน้นเฉพาะรายบุคคลได้อย่างมี
ประสิทธิภาพ ขั้นตอนที่นำมาใช้สอนในห้องเรียนมีดังนี้

1. กำหนดปัญหาและทำความเข้าใจกับปัญหา
2. การกำหนดสมมติฐาน
3. การวางแผน โดยวางแผนเกี่ยวกับ การเก็บข้อมูล แหล่งข้อมูล และการ

มอบหมายงาน

4. การจัดข้อมูล
5. การสรุปคำตอบ
6. การตรวจสอบและประเมินวิธีการและข้อสรุป

2. วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวน เป็นวิธีการสอนที่พัฒนามาจากวิธีการสอน
แบบแก้ปัญหาหรือวิธีการสอนแบบอื่น ๆ โดยมีขั้นตอนใหญ่ ๆ อยู่ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นการสังเกต การกำหนดปัญหา และการตั้งสมมติฐาน
2. ขั้นการรวบรวมข้อมูลและการประเมินผล เพื่อทดสอบสมมติฐานว่าถูกต้อง

หรือไม่

3. ขั้นการพิสูจน์ข้อสมมติฐานและการสรุป
4. ขั้นการนำไปใช้

จะเห็นได้ว่าวิธีการสอนแบบสืบสวนสอบสวนและวิธีการสอนแบบแก้ปัญหานั้นมี
ความคล้ายคลึงกันมาก ทั้งนี้เพราะวิธีการของทั้งสองแบบต่างก็อาศัยหรือใช้หลักของวิธีการทาง
วิทยาศาสตร์ทั้งสิ้นอย่างไรก็ตาม วิธีการสอนทั้งสองก็ยังคงมีความแตกต่างกันบ้างในบางประการ
โดยการสอนแบบสืบสวนสอบสวนจะเน้นที่ความรู้โดยให้เป็นผู้เรียนนำ ไปสู่การกำหนดปัญหา
ผู้เรียนจะตั้งปัญหาที่อยากค้นคว้าโดยใช้ความรู้เป็นพื้นฐาน ส่วนวิธีการสอนแบบแก้ปัญหานั้น
อาจเกิดปัญหานั้นขึ้นมาก่อน แล้วผู้เรียนจะไปค้นหาคำตอบภายหลัง โดยทั่วไปการเรียนการสอนใน
ห้องเรียนนั้น ผู้สอนมักจะเสนอคำถามหรือปัญหาที่จะให้ผู้เรียน ไปค้นหาคำตอบหรือแก้ปัญหานั้น
ๆ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยวารสาร, 2526 : 56-62)

3. วิธีการสอนโดยใช้บทบาทสมมุติ เป็นวิธีการสอนที่ผู้สอนสร้างสถานการณ์และบทบาทสมมุติขึ้นจากความเป็นจริง มาให้ผู้เรียนได้แสดงออกตามที่ผู้เรียนคิดว่าควรจะเป็นผู้สอน จะใช้การแสดงออกทั้งทางด้านความรู้สึก ความคิด และพฤติกรรมของผู้แสดงมาเป็นฐานในการให้ความรู้ และสร้างความเข้าใจแก่ผู้เรียน อันจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาสาระของบทเรียนอย่างลึกซึ้ง และรู้จักปรับหรือเปลี่ยนพฤติกรรม และการแก้ไขปัญหาค้าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นเตรียมการสอน ได้แก่ การเตรียมจุดประสงค์ เตรียมสถานการณ์สมมุติ
2. ขั้นดำเนินการสอน ได้แก่ ขั้นนำเข้าสู่การแสดง เลือกผู้แสดงเตรียมความพร้อมผู้แสดง จัดฉากการแสดง เตรียมผู้สังเกตการณ์ การแสดง การตัดบท
3. ขั้นวิเคราะห์และอภิปรายผลการแสดง ผู้เรียนแสดงความคิดเห็น คิดวิเคราะห์ อภิปราย
4. ขั้นแสดงเพิ่มเติม ผู้เรียนเสนอแนวทางใหม่ในการแก้ปัญหา
5. ขั้นแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสรุป ผู้เรียนแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และสรุป ร่วมกันกับผู้สอน

(อาภรณ์ ใจเที่ยง, 2537 : 116-123)

4. วิธีการสอนโดยใช้กรณีตัวอย่าง เป็นวิธีการสอนที่นำเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมมาดัดแปลง และใช้เป็นตัวอย่างในการให้ผู้เรียนได้ศึกษา วิเคราะห์ และอภิปรายร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้าใจและฝึกหาทางแก้ปัญหาที่นั้น ๆ วิธีนี้จะช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสแลกเปลี่ยนข้อมูล และเหตุผลซึ่งกันและกันได้อย่างดีเยี่ยม และสามารถนำไปเป็นแนวคิดเพื่อเปรียบเทียบกับความเป็นจริงในชีวิตหรือสังคมได้ด้วย (ประนอม เดชชัย, 2536 : 71)

5. วิธีการสอนโดยใช้สถานการณ์จำลอง เป็นการสร้างสถานการณ์ขึ้นมาให้ใกล้เคียงกับสภาพความเป็นจริงซึ่งผู้เรียนอาจจะประสบในภายหลัง การเรียนด้วยสถานการณ์จำลองนี้จะช่วยให้เกิดการถ่ายโยงความรู้ที่ดีและได้ผลมากที่สุด ผู้เรียนได้คิดแก้ปัญหาจากสถานการณ์จำลองทำให้เกิดการเรียนรู้ และสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตจริงได้

ขั้นตอนการสอนโดยใช้สถานการณ์จำลอง มีดังนี้

1. ขั้นเตรียมการสอน กำหนดจุดประสงค์ กำหนดสถานการณ์จำลอง กำหนดโครงสร้างของสถานการณ์จำลอง กำหนดสื่อการสอน
2. ขั้นสอน ผู้สอนเสนอสถานการณ์ ผู้เรียนศึกษาปัญหา ผู้เรียนเสนอผลงาน
3. ขั้นอภิปรายและสรุปผล ผู้เรียนอภิปรายและร่วมกับผู้สอนสรุปผล

(อาภรณ์ ใจเที่ยง, 2537 : 126-128)

6. วิธีการสอนโดยใช้การเรียนรู้แบบร่วมมือ เป็นการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้ที่ผู้เรียนเรียนเป็นกลุ่มเล็ก สมาชิกในกลุ่มจะมีความสามารถที่แตกต่างกัน ผู้เรียนแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และรับผิดชอบการทำงานของตัวเองทำ ๆ กับรับผิดชอบการทำงานของสมาชิกในกลุ่มด้วย (พรวรรักษ์ เสงี่ยมธรรม, 2533 : 35)

7. วิธีสอนแบบศูนย์การเรียน เป็นวิธีการสอนที่เน้นความสำคัญของนักเรียนหรือชี้คนักเรียนเป็นศูนย์กลาง และใช้เทคนิคการจัดการเรียนการสอนที่ใช้สื่อประสม (Multi Media Approach) และกระบวนการกลุ่ม (Group Process) เป็นสิ่งสำคัญ เพื่อส่งเสริมให้การเรียนการสอนมีชีวิตชีวา ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้ และพัฒนาสติปัญญาจากการกระทำกิจกรรม และการศึกษาด้วยตนเอง โดยแต่ละศูนย์มีชุดการสอน ให้นักเรียนแต่ละกลุ่ม ได้หมุนเวียนจนครบทุกศูนย์

ขั้นตอนวิธีสอนแบบศูนย์การเรียน มีดังนี้

1. ขั้นทดสอบก่อนเรียน
2. ขั้นนำเข้าสู่บทเรียน
3. ขั้นประกอบกิจกรรมการเรียน
4. ขั้นสรุปบทเรียน
5. ขั้นประเมินผลการเรียน

(อากรณ์ ใจเที่ยง, 2537 : 130-133)

แม้ว่ารูปแบบการสอนแบบการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง จะให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนในการจัดการเรียนด้วยตนเองก็ตาม แต่บทบาทและหน้าที่ของผู้สอนก็ยังมีค่าสำคัญไม่น้อย บทบาทและหน้าที่ที่สำคัญของครูสังคมนตรีศึกษามีดังนี้

1. เป็นผู้เสนอปัญหาหรือประเด็นที่จะให้นักเรียนค้นคว้าหาความรู้
2. เป็นผู้จัดบรรยากาศที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนอยากจะศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง
3. เป็นผู้คอยให้คำปรึกษา แก้ไขปัญหา รวมทั้งให้คำแนะนำเกี่ยวกับการค้นหา

ข้อมูล และวิธีการหาข้อมูล

4. เป็นผู้อำนวยความสะดวกและช่วยเหลือในการจัดหาอุปกรณ์ หรือสื่อการสอนที่จำเป็น เพื่อให้ผู้เรียนได้สืบค้นหาความรู้อย่างสะดวก

5. ช่วยวางแผนและกำหนดทิศทางการค้นหาความรู้แก่ผู้เรียนทั้งรายบุคคลหรือกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้การเรียนของผู้เรียนมีทิศทางที่ถูกต้องยิ่งขึ้น(มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมารัตนา, 2526 : 51)

การดำเนินการสอนและการให้ผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรมในวิชาสังคมศึกษา

ขั้นตอนในการดำเนินการสอนในห้องเรียนจะเริ่มจากการนำเข้าสู่บทเรียน การสอนให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติกิจกรรม และขั้นสรุปหรือขั้นส่งท้าย

1. นำเข้าสู่บทเรียน

เพื่อให้การเรียนการสอนดำเนินการไปด้วยดี จำเป็นที่จะต้องมีการนำเข้าสู่บทเรียนเป็นการเร้าใจผู้เรียนให้สนใจบทเรียนที่จะเรียนต่อไป ขั้นตอนการนำเข้าสู่บทเรียนนี้ ครูสังคมศึกษาอาจเลือกวิธีการสอนแบบต่าง ๆ หรือให้ผู้เรียนทำกิจกรรมง่าย ๆ เช่น

- การเล่านิทาน
- การเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นประจำวัน
- การสนทนาซักถาม
- การทนายปัญหา
- การแสดงบทบาทสมมุติ
- การเล่นเกม

นอกจากจะใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อนำเข้าสู่บทเรียนแล้ว ครูสังคมศึกษาอาจใช้สื่อการสอนประกอบการนำเข้าสู่บทเรียนได้ เช่น การฉายภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับบทเรียนที่จะเรียน การฉายสไลด์ การใช้ภาพประกอบ เป็นต้น

2. ขั้นตอนการดำเนินการสอนและการให้ผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรม

สำหรับวิธีการสอนและกิจกรรมที่จะให้ผู้เรียนปฏิบัตินั้น ครูสังคมศึกษาอาจเลือกได้จากวิธีการต่าง ๆ กัน เป็นต้นว่า

- การบรรยาย
- การอภิปราย
- การอภิปรายแบบจับคู่ปรึกษา การอภิปรายแบบได้วาทิ
- การสืบสวนสอบสวนและการสอนแบบแก้ปัญหา
- การแสดงบทบาทสมมุติ
- การสอนโดยใช้เกมจำลองสถานการณ์
- การสอนแบบศูนย์การเรียน
- การสอนโดยใช้บทเรียนแบบโปรแกรม

วิธีการสอนและการให้ผู้ปฏิบัติกิจกรรมนั้น ผู้สอนควรนำวิธีการแปลก ๆ ไม่ควร ยาก จนผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่าย ถ้าครูสังคัมศึกษาได้มีการวางแผน การกำหนดวิธีการสอนให้ ผู้เรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมอย่างรอบคอบแล้ว จะทำให้บทเรียนมีคุณค่าและความหมายอย่างยิ่ง นอกจากนั้นผู้สอนควรให้ผู้เรียน ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนด้วย

3. ชั้นสรุปหรือขั้นส่งท้าย

เพื่อให้ผู้เรียนได้สรุปสาระสำคัญที่ได้เรียนมากจากขั้นการดำเนินการสอนจนเกิด แนวคิด ผู้สอนก็ต้องมีชั้นสรุปหรือขั้นส่งท้ายให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถสรุปสาระสำคัญที่ เรียน ไปแล้วนั้น จนเกิดมโนคติและหลักการในที่สุด

ครูสังคัมศึกษาอาจใช้วิธีการแบบต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้สามารถสรุปบทเรียนได้ เป็นต้นว่า

- การรายงานผลการอภิปราย
- การให้ทำรายงานสรุป อาจทำได้ทั้งเป็นกลุ่มย่อยหรือรายบุคคล
- การซักถามของครู เพื่อตรวจสอบความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนเจตคติของผู้เรียนที่

มีคอบทเรียนที่ได้ศึกษาไปแล้ว

- การจัดนิทรรศการ
- การไปศึกษานอกสถานที่ เพื่อให้ได้ประสบการณ์ตรง

๑๓๑

(มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมสาร , 2526 : 175-177)

จากที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการสอนแต่ละวิธีมีลักษณะมีความมุ่งหมาย ชั้นตอนการสอน ข้อดี ข้อจำกัด และวิธีการนำไปใช้แตกต่างกัน ครูผู้สอนสังคัมศึกษาควรเลือกใช้ ให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การสอน เนื้อหาของบทเรียน ความสามารถ ความสนใจ วัย และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของการเรียน โดยคำนึงถึงจุดประสงค์ของการสอนเป็นสำคัญ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยภายในประเทศ

งานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาการนำวัฒนธรรมที่นบ้านไปใช้ในการเรียนการสอน
สังคมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 6 โดยตรงนั้นยังไม่มี
ผู้ทำไว้มีแต่งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของครูและบทบาทสถาบันการศึกษาในการส่งเสริมวัฒนธรรม
ที่บ้าน การถ่ายทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น และการศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมที่บ้าน ดังต่อไปนี้

กมล รอดคล้าย (2525) ทำการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับบทบาทของ
ครูในการอนุรักษ์ และสืบทอดวัฒนธรรมไทย" ตัวอย่างประชากรเป็นครูภาษาไทย จำนวน 233 คน
ที่สอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ในเขตการศึกษา 3 จำนวน 20 โรง ผลการ
วิจัยพบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนควรมีการศึกษารายละเอียดและการปฏิบัติคนที่ดี ครูควรจัด
อบรมความรู้ด้านวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้นักเรียน ครูควรมีบทบาทในการ
ศึกษาค้นคว้าโดยรวบรวมความรู้ด้านวัฒนธรรมจากแหล่งความรู้ในชุมชนและควรเข้าร่วม
กิจกรรมและเผยแพร่ความรู้ในชุมชน ครูควรส่งเสริมให้เยาวชนไปทัศนศึกษาหรือเข้ารับการ
อบรมความรู้ด้านวัฒนธรรมไทย

ชำนาญ แก้วกะตา (2526) ทำการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับบทบาท
ของครู ภาษาไทยตะวันออกเฉียงเหนือในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมชาวบ้านอีสาน"
กลุ่มตัวอย่างประชากรคือครูภาษาไทยในโรงเรียนมัธยมศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สังกัด
กรมสามัญศึกษา จำนวน 172 คน ผลการวิจัยพบว่า ด้านการอนุรักษ์ รวบรวมและศึกษา ครูภาษา
ไทยส่วนใหญ่เห็นด้วยมากที่สุดว่า ครูภาษาไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือควรทำการรวบรวมและ
ศึกษาคติชาวบ้านอีสาน และสนับสนุนให้ครูภาษาไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้ารับการ
อบรมด้านคติชาวบ้านอีสาน ในด้านการถ่ายทอดคติชาวบ้าน ครูส่วนใหญ่เห็นด้วยมากที่สุดกับ
คำกล่าวของ นักคิดชนวิทย์ที่ว่า "หากไม่อนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมที่บ้านแท้ ๆ ไว้ จะทำ
ให้ชาติต้อง สูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ด้านวัฒนธรรมไปในที่สุด" และครูควรจัดกิจกรรมทาง
คติชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ ครูควรศึกษาอบรมเพิ่มเติมและควรจัดทัศนศึกษา ตลอดจนการ
ประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมที่บ้าน

อัจฉรา ทองพลาช (2530) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของครูในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 6" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านในด้านประเพณี การละเล่นพื้นบ้าน และหัตถกรรมพื้นบ้านที่สามารถนำมาใช้ประกอบการจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านแก่นักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา และศึกษาบทบาทของครูในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านให้นักเรียนด้านประเพณีการละเล่นพื้นบ้านและหัตถกรรมพื้นบ้าน ตัวอย่างประชากรเป็นครูและนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 6 จาก 18 แห่ง จำนวน 361 คน และ 570 คน ตามลำดับ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ในพื้นที่เขตการศึกษา 6 มี วัฒนธรรมพื้นบ้านด้านประเพณีและหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งสามารถนำมาใช้ประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียนได้มาก ส่วนการละเล่นพื้นบ้านส่วนใหญ่ไม่เป็นที่นิยมของประชาชนในปัจจุบัน ดังนั้นถ้าจะนำการละเล่นพื้นบ้านมาใช้ประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จะต้องคิดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมปัจจุบันเสียก่อน ครูควรมีบทบาทในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านประเพณี การละเล่นพื้นบ้าน และหัตถกรรมพื้นบ้าน ด้วยการศึกษานุรักษ์ และถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านแก่นักเรียน โดยการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ครูควรใช้อุปกรณ์เกี่ยวกับประเพณีการละเล่นพื้นบ้านและหัตถกรรมพื้นบ้านมาประกอบการเรียนการสอน และศึกษาค้นคว้าวัฒนธรรมจากแหล่งความรู้ต่างๆ ในชุมชนและเชื่อมโยงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านแล้วบันทึกความรู้เหล่านั้นไว้เพื่อประโยชน์ด้านการศึกษา

ศุภวิศ บัวพิมพ์ (2530) ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านในสถาบันอุดมศึกษา" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักสูตร เปรียบเทียบจำนวนรายวิชาและหน่วยกิจของวิชาที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตรในส่วนที่เป็นวิชาพื้นฐานและวิชาเอก และสำรวจการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านและความคิดเห็นของนิสิตนักศึกษาต่อการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านในสถาบันอุดมศึกษา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ นิสิตนักศึกษานิเทศศาสตร์ในปีการศึกษา 2528 จากสถาบันอุดมศึกษา 11 สถาบัน จำนวน 3,388 คน ผลการวิจัยพบว่า สถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนทางสายสังคมศาสตร์จะมีรายวิชาพื้นฐานทางวัฒนธรรมมากกว่าสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนทางสายวิทยาศาสตร์อย่างเห็นได้ชัดเจน ส่วนผลการเปรียบเทียบระหว่างสถาบันในเรื่องรายวิชาออกนั้นพบความแตกต่างกันอย่างมากกล่าวคือ สถาบันที่สอนทางสายวิทยาศาสตร์เพียงด้านเดียวไม่มีวิชาเอกที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน ส่วนสถาบันที่เปิดสอนทางสายสังคมศาสตร์เพียงด้านเดียวจะมีวิชาเอกที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้านมาก สำหรับการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน ส่วนสถาบัน

ที่สอนสาขาวิทยาศาสตร์ มีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมน้อยกว่าสถาบันที่เปิดสอนทางสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะสถาบันที่อยู่ในส่วนภูมิภาค มีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่บ้านมากกว่าสถาบันที่อยู่ในส่วนกลาง และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่บ้านทุกสถาบันมีความเห็นพ้องต้องกันหมด ได้แก่ กิจกรรมทางวัฒนธรรมทั้งหลายสร้างให้คนรัก ห่วงแหนมรดกทางวัฒนธรรมและร่วมมือกันอนุรักษ์ให้คงอยู่สืบไป นิสิตนักศึกษานิยมการจัดกิจกรรมส่งเสริมประเพณีตามเทศกาลอยู่เป็นประจำ แต่ยังเห็นว่ากิจกรรมต่าง ๆ ยังไม่สมบูรณ์ เหมาะสมตามประเพณี ควรให้มีการปรับปรุงในขณะเดียวกันเมื่อมีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีจะมี นิสิตนักศึกษาเข้าร่วมกิจกรรมกันเป็นจำนวนมากทุกสถาบัน ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ นั้นจะมีอาจารย์ผู้สอนร่วมกับนิสิตนักศึกษาเป็นผู้ดำเนินการ โดยมีสื่อมวลชนในท้องถิ่นเผยแพร่ข่าว แต่ผู้บริหารของสถาบัน นิสิตนักศึกษามีความเห็นว่ายังให้ความสำคัญและให้การสนับสนุนในกิจกรรมทางด้านนี้น้อย ขบประมาณที่ผู้บริหาร แบ่งให้กับชุมนุมหรือชมรมเพื่อใช้ในกิจกรรมจึงน้อยตามไปด้วย นอกจากนี้ นิสิตนักศึกษายังได้แสดงความคิดเห็นต่อการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมที่บ้านว่า สถาบันนิชมการเชิญผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมที่บ้านมาบรรยายและสาธิต นิสิตนักศึกษาสงสัยการใช้สื่อประเภทต่างในการเรียนการสอน ประสงค์ที่จะได้ชมการแสดงหรือการจัดกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมที่บ้านที่มีการจัดขึ้นนอกสถาบันทั้งที่ดำเนินการโดยภาครัฐบาลหรือภาคเอกชน ผู้ที่สอนวิชาวัฒนธรรมที่บ้านควรจบการศึกษาทางด้านครุศาสตร์หรือไทยคดีศึกษาโดยตรง ประสงค์ที่จะให้สถาบันสนับสนุนและเผยแพร่วัฒนธรรมที่บ้านให้ออกสู่ชุมชน ประสงค์ที่จะได้รับประสบการณ์ตรงจากการออกปฏิบัติการณ์ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ประสงค์ที่จะให้สถาบันจัดวิชาวัฒนธรรมที่บ้านเป็นวิชาบังคับพื้นฐานและเปิดสอนวิชาเอกให้เพิ่มมากขึ้น และเมื่อมีการจัดการสัมมนาทางวิชาการเกี่ยวกับวัฒนธรรม ที่บ้าน นิสิตนักศึกษา ประสงค์ที่จะได้เข้าร่วมฟัง หรือได้รับทราบผลการประชุมสัมมนา

จิต แก้วพឹង (2533) ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาบทบาทของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดพิษณุโลกในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมที่บ้าน" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมที่บ้านของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดพิษณุโลก กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ครูผู้สอนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพิษณุโลก จำนวน 355 คน และผู้บริหารโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพิษณุโลก จำนวน 93 คน ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของโรงเรียนที่กระทำมากที่สุดในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมที่บ้าน คือ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ครูเป็นแบบอย่างที่ดีพร้อมทั้งชักชวนให้นักเรียนปฏิบัติตาม ทานักเรียนไปบูรณะทำความสะอาดโบราณสถาน โบราณวัตถุ

วัด และการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรม ที่ชุมชนจัดขึ้น ครูส่วนใหญ่ นำวัฒนธรรมพื้นบ้านมาสอนสอดแทรกในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต สำหรับบทบาทผู้บริหารส่วนใหญ่ ในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านนั้น ใช้วิธีการศึกษาและรวบรวมวัฒนธรรมพื้นบ้านจากเอกสาร ส่วนการเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านแก่นักเรียนและประชาชนผู้บริหารใช้วิธีเสนอแนะให้ครูผู้สอนนำความรู้เรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านมาสอนสอดแทรกในมวลดประสบการณ์ต่าง ๆ และจัดตั้งกลุ่มสนใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านขึ้นภายในโรงเรียนและเชิญชวนประชาชนที่สนใจมาร่วมกลุ่ม

สุวรรณา ฤทธิมนตรี (2535) ทำการวิจัยเรื่อง "สภาพและปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยของครูสังคมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตการศึกษา 3" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยของครูสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตการศึกษา 3 ในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน และการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ ครูสังคมศึกษา จำนวน 325 คน ผลการวิจัยพบว่า สภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน ปรากฏว่า ครูสังคมศึกษาปฏิบัติมากในด้านต่อไปนี้คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ การจัดเนื้อหาวิชา การวัดและประเมินผล แต่ด้านที่ครูสังคมศึกษาปฏิบัติน้อย คือ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สภาพการจัดการเรียนการสอนเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ในด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ปรากฏว่า ครูสังคมศึกษาปฏิบัติมากในด้านต่อไปนี้คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ การวางแผนการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การวัดและประเมินผล แต่ด้านที่ครูสังคมศึกษาปฏิบัติ น้อยคือ การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อการอนุรักษ์ วัฒนธรรมไทยในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน ปรากฏว่า ด้านที่เป็นปัญหา มากของครูสังคมศึกษาคือการกำหนดวัตถุประสงค์ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การวัดและ ประเมินผล แต่ด้านที่เป็นปัญหาน้อยของครูสังคมศึกษา คือ การสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับการ อนุรักษ์วัฒนธรรมไทยในเนื้อหาวิชาสังคมศึกษา ปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อการ อนุรักษ์วัฒนธรรมไทยในด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ปรากฏว่าด้านที่เป็นปัญหามากของ ครูสังคมศึกษา คือ การวางแผนการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การวัดและประเมินผล แต่ด้านที่เป็นปัญหาน้อยของครูสังคมศึกษา คือ การกำหนดวัตถุประสงค์

อุบลวรรณ ภวานันท์ (2523) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การทดลองการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นแก่เด็กวัยรุ่นในจังหวัดนครราชสีมา" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบผลการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นระหว่างกลุ่มทดลองที่ได้รับการถ่ายทอดด้วยวิธีสอนในห้องเรียน วิธีอยู่ค่ายพักแรมกับกลุ่มควบคุม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลองครั้งนี้มีจำนวน 60 คน ผลการวิจัยปรากฏว่ากลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดด้วยวิธีสอนในห้องเรียนและวิธีอยู่ค่ายพักแรมมีความรู้ความเข้าใจและทัศนคติต่อมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 กลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดด้วยวิธีอยู่ค่ายพักแรมมีความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติต่อมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นสูงกว่ากลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดด้วยวิธีสอนในห้องเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ไพโรจน์ พูลยรัตน์ (2524) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การทดลองถ่ายทอดทางวัฒนธรรมท้องถิ่นแก่เด็กวัยรุ่นในเขตการศึกษา 3" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบผลการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของกลุ่มทดลองที่ได้รับการถ่ายทอดโดยวิธีสอนในห้องเรียน วิธีอยู่ค่ายพักแรม และวิธีควบคุมที่มีต่อความรู้และทัศนคติต่อมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ในเขตการศึกษา 3 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นเด็กวัยรุ่นที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 (ม.ศ.4) ของโรงเรียนรัฐบาล แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 2 กลุ่ม และกลุ่มควบคุม 1 กลุ่ม ให้แต่ละกลุ่มได้รับวิธีการถ่ายทอดที่แตกต่างกัน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบทดสอบวัดความรู้ในมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในเขตการศึกษา 3 และมาตราวัดทัศนคติ ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยวิธีสอนในห้องเรียน วิธีอยู่ค่ายพักแรมมีความรู้ และทัศนคติสูงกว่ากลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดโดยวิธีสอนในห้องเรียนและวิธีควบคุม และกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดโดยวิธีสอนในห้องเรียนมีความรู้และทัศนคติสูงกว่ากลุ่มควบคุม

วรรณิ ศิวกุล (2524) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การทดลองการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นแก่เด็กวัยรุ่นในจังหวัดนครปฐม" โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเปรียบเทียบผลการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นระหว่างกลุ่มทดลองที่ได้รับการถ่ายทอดด้วยวิธีอยู่ค่ายพักแรมวิธีสอนในห้องเรียน และวิธีควบคุมที่มีต่อความรู้และทัศนคติต่อมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของเด็กวัยรุ่นในจังหวัดนครปฐม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ม.3) ปีการศึกษา 2524 ของโรงเรียนรัฐบาลในจังหวัดนครปฐม แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 2 กลุ่ม และกลุ่มควบคุม 1 กลุ่ม กลุ่มละ 20 คน ให้แต่ละกลุ่มได้รับวิธีการที่แตกต่างกัน ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดวิธีสอนแบบอยู่ค่ายพักแรมและวิธีสอนในห้องเรียนมีความรู้ ความเข้าใจ

และทัศนคติต่อมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

อำเภอ มหาสารคาม (2525) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การทดลองการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นแก่เด็กวัยรุ่นในจังหวัดจันทบุรี” เพื่อเปรียบเทียบผลการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ระหว่างกลุ่มทดลองที่ได้รับการถ่ายทอดด้วยวิธีสอนในห้องเรียนวิธีอยู่ค่ายพักแรมกับกลุ่มควบคุมที่มีความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติต่อมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของเด็กวัยรุ่นในจังหวัดจันทบุรี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาทดลองครั้งนี้มี 60 คน เป็นนักเรียนที่กำลังศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 (ม.2) ของโรงเรียนในจังหวัดจันทบุรี ผลการวิจัยปรากฏว่ากลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดด้วยวิธีสอนในห้องเรียนและวิธีอยู่ค่ายพักแรมมีความรู้ความเข้าใจและทัศนคติต่อมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 กลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดด้วยวิธีอยู่ค่ายพักแรมมีความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติต่อมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นสูงกว่ากลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดด้วยวิธีสอนในห้องเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

นวลละอ อ สุภาพศ (2527) ทำการวิจัยเรื่อง “การทดลองสอนการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นแก่เด็กวัยรุ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาปีที่ 1 วิทยาลัยครูจันทบุรี จำนวน 60 คน ผลการวิจัยปรากฏว่า กลุ่มทดลองมีความรู้และเจตคติเพิ่มขึ้นมากกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และได้เสนอแนะว่าควรปลูกฝังค่านิยมด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติโดยจัดเป็นวิชาพื้นฐานไว้ในหลักสูตร

ประทีป เหมือนนิต (2523) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องของมนัส จรรยาพงศ์” ผลการวิจัยพบว่าเรื่องสั้นส่วนใหญ่สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะชนบทอย่างกว้างขวางทั้งในด้านระบบครอบครัว ค่านิยม และประเพณีบางประการ ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ แบบเครือญาติในสังคมเกษตรอย่างชัดเจนมาก นอกจากนี้ยังเห็นทัศนคติความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ความเชื่อในไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และประเพณีบางประการ ตลอดจนปัญหาอาชญากรรมเมืองหลวงต่อสังคมชนบท

สุนทรี ดวงทิพย์ (2525) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "วิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้าน ตำบลท่าไม้ อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร" โดยศึกษาและวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านตามแบบวิเคราะห์ที่ได้สร้างขึ้นและสอบถามความคิดเห็นของครูและอาจารย์จังหวัดกำแพงเพชรในเรื่องคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้าน ผลการวิจัยพบว่าวรรณกรรมพื้นบ้านตำบลท่าไม้ที่รวบรวมไว้ได้ 92 เรื่อง จำนวนประเภทตามรูปแบบได้เป็นนิทาน 76 เรื่อง นิยาย 6 เรื่อง และประวัติ 10 เรื่อง โครงสร้างของนิทานและนิยายมีความสอดคล้องและมีลักษณะร่วมกับกฎศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านของ เดกซิด ฮอดริค วรรณกรรมพื้นบ้านตำบลท่าไม้ได้สะท้อนให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมของตำบลท่าไม้เป็นป่าทึบ ชาวบ้านมีอาชีพตัดไม้ จึงเรียกชื่อตำบลท่าไม้ เพราะเป็นที่ที่ชาวบ้านเอาไม้มากองรวมไว้เพื่อนำไปขาย ครอบครัวของชาวท่าไม้เป็นครอบครัวเริ่มต้นบิดาหรือสามีเป็นผู้เลี้ยงดูและมีอำนาจในการปกครองครอบครัว ครอบครัวมีหน้าที่ผลิตอาหารและบริโภคอาหารที่ผลิตได้ ชาวบ้านเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมว่าคนที่ทำดีย่อมได้ผลดี เชื่อว่ามีผีเป็นผู้ดูแลจึงต้องบวงสรวง ค่านิยมที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านท่าไม้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา คือความเชื่อเพื่อพ่อแม่ มีเมตตากรุณา ความซื่อสัตย์และกตัญญู

ถ้าหากผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม พบว่าครูและอาจารย์ในจังหวัดกำแพงเพชรมีความเห็นว่า วรรณกรรมพื้นบ้านมีคุณค่าและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ประกอบการเรียนการสอนได้มาก แต่ครูและอาจารย์ยังขาดความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นบ้านและขาดทักษะในการนำวรรณกรรมพื้นบ้านไปใช้ประกอบการเรียนการสอน จึงเสนอแนะว่าควรมีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับเรื่องวรรณกรรมพื้นบ้าน และจัดบทเรียนให้มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับวรรณกรรมพื้นบ้านเพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้ด้านการเรียนการสอนต่อไป

ธีรรงค์ กาญจนธานี (2527) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้" ผลการวิจัยพบว่าความเชื่อ ประเพณี ค่านิยมของสังคม วรรณกรรมนิทานท้องถิ่นภาคใต้สะท้อนให้เห็นความเป็นอยู่ของชาวไทยภาคใต้ดังนี้

ความเชื่อเรื่องกรรมดีกรรมชั่ว เชื่อว่าบุคคลใดทำกรรมดีไว้ย่อมได้รับผลกรรมนั้นตอบสนอง อาจตอบสนองในชาตินี้หรือชาติหน้าก็ได้

ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ มีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องกรรม เชื่อว่าทำกรรมดีตายแล้วจะไปเกิดบนสวรรค์ ถ้าทำชั่วตายแล้วจะต้องเป็นเปรต

เชื่อเรื่องไสยศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ตลอดจนความเชื่อเป็นคติเกี่ยวกับการทำทักษิณาวรรตเพื่อเป็นสิริมงคล

ค่านิยมที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานหลายประการ เช่น เกี่ยวกับบุรุษชกชองผู้มีรูปสมบัติ เจตยวจนาค ศกศรีต้องมีรูปร่างหน้าตาสวยและต้องมีผิวเกลี้ยงจึงจะมีเสน่ห์ การเลือกคู่ครอง ผู้ชายมีอิสระในการเลือกคู่ครองเอง ผู้ใหญ่ไม่เข้ามาเกี่ยวข้องกับขงทางด้านการปกครอง ชกชองพระมหากษัตริย์เป็นสมมุติเทพ ทางด้านการศึกษาผู้ชายเท่านั้นที่เรียนหนังสือ ผู้หญิงจะต้องเรียนเขียนปักษ์หรืออยู่กับบ้าน

กิ่งแก้ว เพ็ชรราช (2528) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์นิทานไทยพวน อำเภอหาดเสี้ยว อำเภอสรีเสนาถย์ จังหวัดสุโขทัย” ผลการวิจัยพบว่านิทานไทยพวน สะท้อนให้เห็นความเป็นอยู่ด้านการประกอบอาชีพหลายประการ อาชีพหลักได้แก่เกษตรกรรมทำนามากที่สุด อาชีพสำคัญรองลงมาคือการค้าขายและการค้าขาย

ในด้านความเชื่อ ปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา ตังศักดิ์สิทธิ์ เชื่อกับผี คานาอาคม

ประเพณี นิทานไทยพวน คำบลหาดเสี้ยว ได้รวบรวมประเพณีต่าง ๆ ไว้เช่น ประเพณีงานศพ ไม่นิยมเก็บศพไว้หลายวัน การลงช่วงถานเป็นการลงแขกทำงานของหญิงสาว ประเพณีแต่งงาน ประเพณีแห่บั้งไฟ

ค่านิยม ทอสรุปได้ดังนี้ ค่านิยมทางการศึกษา ชาวไทยพวนนิยมส่งลูกเข้าเรียนหนังสือตามแหล่งต่าง ๆ ทั้งถิ่นคนและต่างถิ่น ชกชองผู้มีความรู้ ตังคมชกชองจนกระทั่งนิยมเลือกมาเป็นคู่ครอง การเลือกคู่ครองนั้นบิดามารดาจะเป็นผู้เลือกให้ ชายหญิงไม่มีสิทธิเลือกคู่ครองเอง ค่านิยมความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งด้านที่พักอาศัย การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

มธุรี พัวพันธ์ (2531) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคกลางในเรื่องสั้น ช่วง พ.ศ. 2525-พ.ศ. 2528” จากการศึกษาพบว่าวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคกลางที่ปรากฏในเรื่องสั้นมี 4 ประเภทคือ ภาษิต ความเชื่อ ประเพณี ศิลปะ และอื่น ๆ ภาษิตพบว่าผู้แต่งนำมาใช้ในบทสนทนาของตัวละครเป็นส่วนใหญ่เพื่อใช้แทนการอธิบายข้อความที่อึดยวให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ส่วนความเชื่อ ผู้แต่งนำความเชื่อมาใช้ในการดำเนินเรื่อง เพื่อให้เรื่องไปสู่จุดหมายที่ต้องการ ประเพณีปรากฏในลักษณะการนำมาสร้างเป็นสถานที่เกิดเหตุการณ์หรือความขัดแย้งในเรื่องทั้งสั้น ศิลปะอื่น ๆ ปรากฏในลักษณะของการดำเนินเรื่อง และการสร้างบรรยากาศให้สมจริงเป็นประการสำคัญ

ในด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคกลางที่เข้ามามีบทบาทในเรื่องต้นดังกล่าวพบว่ามีบทบาท 4 ลักษณะคือ บทบาทในการสร้างแก่นเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละคร และฉาก ผู้แต่งนำวัฒนธรรมมาสร้างความขัดแย้งในเรื่องต้นเพื่อเสนอความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยมในขณะที่เกี่ยวข้องกับจากการศึกษาเรื่องต้นได้พบทัศนะบางประการของผู้แต่งที่สะท้อนให้เห็นว่าวัฒนธรรมบางอย่างก็ควรจะอนุรักษ์ให้คงอยู่ตลอดไป เพราะมีส่วนช่วยในการกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และจากการศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคกลางในเรื่องต้นดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นอยู่และพฤติกรรมของคนในสังคมขณะนั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้แต่งได้นำวัฒนธรรมมาใช้เป็นส่วนประกอบในการเสนอเนื้อหาของเรื่องได้อย่างเหมาะสมและน่าสนใจ

สรุปงานวิจัยภายในประเทศ การวิจัยภายในประเทศที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่จะเป็นงานวิจัยที่ศึกษาก่อเกี่ยวกับความคิดเห็นของครูและนักเรียน บทบาทของครูและบทบาทของโรงเรียนในการอนุรักษ์ ส่งเสริมและถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นบ้าน สำหรับวิธีการวิจัยจะใช้วิธีการสำรวจ การทดลองถ่ายทอดและการวิเคราะห์เนื้อหาของวัฒนธรรมพื้นบ้านมากกว่าการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

งานวิจัยต่างประเทศ

อเล็กซานเดอร์ มินิเตอร์ (Alexander Minitzer, 1982 : 4262 - A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "Boundary Living : White Students and Adults study their Community through and Ethnographic/ Ethnohistoric Perspective" เป็นการศึกษาการนำความรู้ทางวัฒนธรรมมาประกอบ การเรียนการสอน และการที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา นอกจากนี้ยังได้ศึกษาก่อเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน และประชาชนในท้องถิ่นโดยอาศัยแนวการศึกษาทางชาติพันธุ์วิทยา โดยให้นักเรียนผิวขาว ผิวดำ และผู้ใหญ่ในแฟรงค์ฟอร์ดตะวันออกของเมืองฟิลาเดลเฟีย รัฐเพนซิลวาเนีย สหรัฐอเมริกา เข้าร่วมศึกษาในโครงการการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของประชาชนในชุมชน โดยการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน รวมทั้งจากเทปบันทึกเสียง เอกสารและอุปกรณ์ต่าง ๆ การสัมภาษณ์ใช้คำถามเกี่ยวกับความเชื่อทัศนคติแนวคิดในแง่ของเชื้อชาติ ฐานะทางเศรษฐกิจ สังคมและศาสนา ผลการวิจัยโดยอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในชุมชน ช่วยให้เข้าใจชุมชน และทำให้ความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมในโรงเรียนและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เข้ากันได้

มอลลี ลินดิโช โดเปซ (Mallie Leandicho Lopez, 1985 : 2906-A) ซึ่งทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านของฟิลิปปินส์" (A study of Philippine Folklore) และได้เสนอแนะวิธีการศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ 3 ข้อ คือ จัดทำประวัติวัฒนธรรมฟิลิปปินส์ ให้มีระบบ เพื่อช่วยให้การตีความและทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน เลือกสรรทักษะที่จำเป็นและเครื่องมือการฝึกฝนนักศึกษานิวทียา และอธิบายทฤษฎีสากลยอมรับ รวมทั้งวิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

สรุปงานวิจัยต่างประเทศ งานวิจัยต่างประเทศเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน จะมีเป็นส่วนน้อย โดยเรื่องที่ทำการวิจัยจะเป็นเรื่องการศึกษาการนำความรู้ทางวัฒนธรรมมาประกอบการเรียนการสอน และการมีส่วนร่วมในการศึกษาของชุมชน รวมทั้งการศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนและท้องถิ่น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย